

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI HESABLAMA PALATASI

**"Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında"
Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə
Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının**

RƏYİ

BAKI - 2020

“

Çünkü biz haqlıyıq, biz güclüyük.

Nə qədər bu ədaləti pozsalar da, nə qədər bu haqqı yerə vursalar da, yenə də ədalət var.

Ədalət və beynəlxalq hüquq bizim tərəfimizdədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti,
Ali Baş Komandan

cənab İlham Əliyev

MÜNDƏRİCAT

	ÜMUMİ MÜDDƏALAR	5
I BÖLMƏ.	BÜDCƏ PARAMETRLƏRİNİ FORMALAŞDIRAN İQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ	7
1.1.	Dünya üzrə makroiqtisadi meyillər	7
1.2.	Azərbaycan üzrə makroiqtisadi meyillər	21
II BÖLMƏ	BÜDCƏ PARAMETRLƏRİNİN STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ VƏ DİGƏR NORMATİV-HÜQUQİ AKTLARA UYGUNLUĞU	31
2.1.	Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsinin “Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”ya uyğunluğu	31
2.2.	Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğunluğu	32
2.3.	2021-ci il üçün büdcə-vergi siyasətinin prioritet istiqamətləri ilə bağlı təhlilin nəticələri	38
III BÖLMƏ	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN VƏ İCMAL BÜDCƏNİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ	42
3.1.	Dövlət büdcəsi layihəsinin əsas parametrlərinin təhlili üzrə nəticələr	42
3.2.	İcmal büdcənin parametrləri üzrə təhlilin nəticələri	94
IV BÖLMƏ	TÖVSIYƏLƏR	96

ABREVIATURA və AKRONİMLƏR

AB	Avropa Birliyi
ARDNF	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu
AMB	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
BRICS	B (Brazil), R (Russia), I (India), C (China), S (South African Republic)
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DB	Dünya Bankı
DBİEOUS	Azərbaycan Respublikasında dövlət dorcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
DİP	Dövlət İnvestisiya Proqramı
DMS	Dövlət Maliyyə Statistika Komitəsi
DSK	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
EİA	Enerji İnformasiya Agentliyi
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
NƏB	Nəticə Əsaslı Bütçə
OMXÇ	Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsi
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PIIGS	P (Portugal), I (Ireland), I (Italy), G (Greece), S (Spain)
GFS	Government Finance Statistics
VBT	Vahid bütçə təsnifatı

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.0.2, 7.0.1, 24.1-ci, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddələrinin tələblərinə, həmçinin “Dövlət büdcəsi və büdcədən kənar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanun layihələrinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəyinin hazırlanması, baxılması və təsdiq olunması Qaydaları”na uyğun hazırlanmışdır.

Hesablama Palatasının Rəyinin hazırlanması eyni zamanda INTOSAI P1 – Lima Bəyannaməsinin (Auditin Təməl Prinsipləri Bəyannaməsi) 2-ci maddəsinin tələblərinə uyğundur. Belə ki, Standarta əsasən ali audit orqanları (AAO) tərəfindən ilkin (pre) auditin keçirilməsi hər bir ölkənin hüquqi şəraiti və şərtləri, o cümlədən tələbləri əsasında müəyyən edilir.

Rəy, 2021-ci il üçün dövlət büdcəsinə dair Qanun layihəsi və layihə ilə birlikdə hazırlanan və təqdim olunan sənədlərin mövcud qanunvericilik aktlarına uyğunluğu, nəzərdə tutulmuş dövlət büdcəsinin gəlirləri və xərcləri, dövlət borcu, o cümlədən borca xidmət xərclərinin və büdcə kəsirinin proqnoz göstəricilərinin əsaslılığı və tamlığı, həmçinin bu göstəricilərin əsas makroiqtisadi parametrlərlə uyğunluğu barədə kənar dövlət maliyyə nəzarəti orqanının mövqeyini ifadə edir.

Rəydə əks olunmuş nəticə və tövsiyələr Rəyin hazırlanması zamanı qanunvericiliyə uyğun şəkildə təqdim edilmiş sənəd və məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir və bu zaman ayrı-ayrı xərclərin il ərzində bölüşdürülməsi, həmçinin dövlət büdcəsi xərclərinə “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu əsas götürülməklə ediləcək yerdəyişmələr və dəyişikliklər nəzərə alınmır.

Rəyin hazırlanmasında Azərbaycan Respublikasının “Büdcə zərfi”nə daxil olan materiallara, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin və Dövlət Statistika Komitəsinin, həmçinin Mərkəzi Bankın və Dövlət Neft Fondunun hesabat və statistik məlumatlarına, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən nəzarət tədbirlərinin, eləcə də Hesablama Palatasına daxil olan maliyyə və digər hesabatlar əsasında aparılmış təhlillərin nəticələrinə, eyni zamanda, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və s. kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabat və tədqiqatlarına istinad edilmişdir.

Mütərəqqi təcrübə kimi “Proqnoz maliyyə məlumatlarının yoxlanılması” (Əminlik təmin edən məsələlər üzrə beynəlxalq standart – 3400) standartlarından da istifadə olunmuşdur.

Rəyin hazırlanması zamanı yuxarıda qeyd edilmiş mənbələr üzrə məlumatlardan istifadə etməklə statistik təhlil metodları, o cümlədən, müqayisəli təhlil, meyillərin təhlili, retrospektiv yanaşma və s. tətbiq edilmişdir.

Rəy "Ümumi müddəalar"la yanaşı "Büdcə zərfi"yə daxil edilmiş sənəd və məlumatların qanunvericilik aktlarının tələblərinə uyğunluğu, mövcud makroiqtisadi durumun təhlili, ayrı-ayrı dövlət proqramları, həmçinin ortamüddətli perspektiv üzrə ölkənin iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası ilə müəyyən olunmuş məqsədlər və vəzifələr nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasının Vahid Büdcə Təsnifatının səviyyələri üzrə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin, dövlət borcunun strukturunun, büdcə kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinin araşdırılması və digər müxtəlif istiqamətləri əhatə edən dörd bölmədən ibarətdir. Sonuncu bölmədə aparılmış təhlillər əsasında Hesablama Palatasının tövsiyələri əks etdirilmişdir.

I BÖLMƏ. BÜDCƏ PARAMETRLƏRİNİ FORMALAŞDIRAN İQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ

1.1. Dünya üzrə makroiqtisadi meyillər

2020-ci ilin baxılan dövrü müxtəlif siyasi, iqtisadi və sosial amillərin daha da gücləndiyi bir dövr kimi xarakterizə oluna bilər. Bu amillərin təsiri ilə müşahidə olunmuş proseslər isə ümumilikdə aşağıdakı kimi sadalana bilər:

- Proteksionizm müstəvisində mühüm iqtisadi mərkəzlər arasında davam edən qeyri-müəyyənliklər səbəbilə qlobal tələbin zəifləməsi;
- Sıxılan qlobal tələb kanalları fonunda neft qiymətlərinin əhəmiyyətli azalması və bu azalmaya baxmayaraq, iri neft ixracatçıları arasında neft bazarında əsas pay uğrunda mübarizənin şiddətlənməsi;
- Çində başlamış və sürətlə yayılmaqda davam edən yeni növ koronavirus infeksiyasının pandemiya elan edilməsi;
- Qlobal karantin şərtlərinin mühüm iqtisadi göstəricilərin dinamikasında neqativ şok effekti yaratmaqla, əksər iqtisadiyyatlarda sklerotik vəziyyətlə nəticələnməsi;
- İlin sonuna az qalmasına baxmayaraq, pandemiya aspektindən qeyri-müəyyənliyin azalmaması və növbəti dalğa təhlükəsinin mövcudluğu;
- Cari ildə müşahidə olunmuş mənfi dinamikaların laq effekti ilə növbəti ildə də davam edəcəyi riski.

Yuxarıda qeyd edilən siyasi və iqtisadi proseslər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların tərtib etdikləri proqnozlara da əhəmiyyətli təsir göstərmiş, beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən 2021-ci il üçün təqdim edilmiş yenilənmiş proqnozlar da bir-birindən fərqlənmişdir.

1.1.1. Cari ildə hökm sürən qlobal pandemiya səbəbindən nüfuzlu beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən dünya və ölkələr üçün iqtisadi artım üzrə fərqli göstəricilər olsa da, mənfi meyillərlə proqnozlaşdırılmış, 2021-ci ildə iqtisadi inkişafın bərpa olunacağı, artımın İEOÖ üzrə daha sürətli olacağı nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) tərəfindən hazırlanan "Dünyanın iqtisadi mənzərəsi"nin iyun buraxılışında COVID-19 pandemiyasının cari ilin birinci yarısında gözlənildiyindən daha çox mənfi təsirlərinin müşahidə olunduğu və bu fonda bərpa prosesinin əvvəlki ssenari ilə müqayisədə daha çox mərhələdən ibarət olacağı qeyd

edilmiş, bu əsasla da mühüm iqtisadi parametrlərin həm 2020, həm də 2021-ci illər üzrə proqnozları azaldılmışdır. Lakin zaman keçdikcə xəstəliyin müalicəsinin əksər vaxtlarda uğurlu nəticələndiyi, peyvənd araşdırmalarının artdığı və bununla əlaqədar olaraq global karantin şərtlərinin yumşaldığı dövrdə ticarətin nisbətən inkişaf etməsi, iqtisadiyyatların tədricən bərpa olunması, tələbin nisbətən canlanması nəzərə alınaraq, 2020-ci il üzrə proqnoz ssenarilərinə yaxşılaşma istiqamətində düzəlişlər edilmiş, iqtisadiyyatın daha zəif templərlə azalacağı proqnozlaşdırılmışdır (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. BVF-in proqnozları, %

Ölkələr\Regionlar	Fakt	Proqnozlar					
	2019	2020-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər			2021-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər		
		Aprel buraxılışı	İyun buraxılışı	Oktyabr buraxılışı	Aprel buraxılışı	İyun buraxılışı	Oktyabr buraxılışı
İqtisadi artım							
Dünya	2,8	-3,0	-4,9	-4,4	5,8	5,4	5,2
İEO	1,7	-6,1	-8,0	-5,8	4,5	4,8	3,9
ABŞ	2,2	-5,9	-8,0	-4,3	4,7	4,5	3,1
Avrozona	1,3	-7,5	-10,2	-8,3	4,7	6,0	5,2
Yaponiya	0,7	-5,2	-5,8	-5,3	3,0	2,4	2,3
Birləşmiş Krallıq	1,5	-6,5	-10,2	-9,8	4,0	6,3	5,9
Kanada	1,7	-6,2	-8,4	-7,1	4,2	4,9	5,2
İEOÖ	3,7	-1,0	-3,0	-3,3	6,6	5,9	6,0
Çin	6,1	1,2	1,0	1,9	9,2	8,2	8,2
Rusiya	1,3	-5,5	-6,6	-4,1	3,5	4,1	2,8
Türkiyə	0,9	-5,0	-	-5,0	5,0	-	5,0
İran	-6,5	-6,0	-	-5,0	3,1	-	3,2
Azərbaycan	2,2	-2,2	-	-4,0	0,7	-	2,0
Ticarətin artım tempi (mal və xidmətlər)							
Dünya	1,0	-11,0	-11,9	-10,4	8,4	8,0	8,3
Xammal qiymətlərinin artım tempi							
Neft	-10,2	-42	-41,1	-32,1	6,3	3,8	12
İnflyasiya							
İEO	1,4	0,5	0,3	0,8	1,5	1,1	1,6
İEOÖ	5,1	4,6	4,4	5,0	4,5	4,5	4,7

*Neft qiymətləri setri Brent, Dubay və WTI markaları üzrə orta qiymətin dəyişməsinə əks etdirir. Oktyabr buraxılışında bir barel üçün orta neft qiymətləri 2019-cu il üzrə 61,39 ABŞ dolları, 2020-ci il üzrə 41,69 ABŞ dolları, 2021-ci il üzrə isə 46,70 ABŞ dolları nəzərdə tutulmuşdur.

Mənbə: BVF - "World Economic Outlook: The Great Lockdown" April 2020, "World Economic Outlook Update: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery" June 2020, "World Economic Outlook: A Long and Difficult Ascent" October 2020,

Cədvəl yuxarıda qeyd olunan mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi, hər iki il üzrə əvvəlki ssenari ilə müqayisədə əksər ölkə və ya regionlar üçün proqnoz rəqəmlərinə azalma istiqamətində yeniliklər edilmişdir. Lakin onu da qeyd etmək vacibdir ki, 2020-ci ildə proqnozlaşdırılmış və ilin baxılan dövrü

ərzində də müşahidə olunan mənfəi dinamikanın növbəti ildə müsbət dinamika ilə əvəzlənəcəyi gözlənilir. Belə ki, dünya üzrə cari ilin 4,4% iqtisadi azalma ilə sonlanacağı gözlənilirdiyi halda, 2021-ci ildə iqtisadi artımın müsbət 5,2% olacağı proqnozlaşdırılmışdır. Digər ölkə və ya regionlar üzrə də izlənen bu tendensiyanı BVF ekspertləri daha çox cari ildə əhəmiyyətli zəifləyən istehlak və investisiya kimi məcmu tələb determinantlarının nisbətən canlanacağı ilə izah edirlər. Lakin COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar qeyri-müəyyənliyin tam aradan qalxmaması, ilin sonlarına doğru xəstəliyin miqyasının yenidən genişlənməsi və bəzi ölkələrdə karantin rejiminin yenidən sərtləşdirilməsi fikirlərinin reallaşması ehtimalı oktyabr buraxılışında 2021-ci il üzrə pozitiv proqnozların az da olsa zəifləməsi ilə nəticələnmişdir.

Dünya Bankı (DB) tərəfindən hazırlanan “Qlobal iqtisadi perspektivlər” analitik nəşrinin iyun buraxılışında məlum pandemiyanın səbəb olduğu böhranın digərlərindən fərqli olaraq, həm də qlobal səhiyyə böhranını özündə ehtiva etməklə, II dünya müharibəsindən etibarən ən dərin böhran olacağı xüsusilə vurğulanır. Bu səbəbdəndir ki, təşkilat tərəfindən yanvar ayında hazırlanmış proqnozlara yenidən baxılan zaman 2020-ci il üzrə proqnozlara azaldıcı dəyişikliklər edilmişdir (Cədvəl 2).

Cədvəl 2. DB-nin proqnozları, %

Ölkələr\Regionlar	Fakt	Proqnoz			
	2019	2020-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər		2021-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər	
		Yanvar buraxılışı	İyun buraxılışı	Yanvar buraxılışı	İyun buraxılışı
İqtisadi artım					
<i>Dünya</i>	2,8	2,5	-5,2	2,6	4,2
İEÖ	1,7	1,4	-7,0	1,5	3,9
ABŞ	2,2	1,8	-6,1	1,7	4,0
Avrozona	1,3	1,0	-9,1	1,3	4,5
Yaponiya	0,7	0,7	-6,1	0,6	2,5
İEOÖ	3,7	4,1	-2,5	4,3	4,6
Çin	6,1	5,9	1,0	5,8	6,9
Rusiya	1,3	1,6	-6,0	1,8	2,7
Türkiyə	0,9	3,0	-3,8	4,0	5,0
İran	-6,5	0,0	-5,3	1,0	2,1
Azərbaycan	2,2	2,3	-2,6	2,1	2,2
Ticarətin artım tempi (mal və xidmətlər)					
<i>Dünya</i>	1,0	1,9	-13,4	2,5	5,3
Xammal qiymətlərinin artım tempi					
Neft*	-10,2	-5,4	-47,9	1,9	18,8

Mənbə: DB, “Global Economic Prospects”, June 2020, January 2020

*Neft qiymətləri sətri Brent, Dubai və WTI markaları üzrə orta qiymətin dəyişməsinə əks etdirir.

Cədvəl qeyd olunan mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən aydın olduğu kimi, növbəti il üzrə proqnozlar müsbət dinamikaya malikdir ki, bu da DB ekspertlərinin fikrinə əsasən, fiskal və monetar sektorlardan olan misilsiz dəstək hesabına mümkün olacaqdır.

Asiya İnkişaf Bankı (AİB) tərəfindən dərc edilən “Asiyanın inkişaf mənzərəsi”nin iyun buraxılışında COVID-19 pandemiyasının növbəti dalğalarının olması ehtimalı, bunun isə sosial narahatlıq və gərginliyə səbəb olacağı, bu faktorlarla yanaşı, ABŞ və Çin ticari gərginliyinin eskalasiyasının mümkünlüyü mühüm risk faktorları kimi qiymətləndirilmiş, proqnozlara yenidən baxılma zamanı digər təşkilatlarda olduğu kimi, bu halda da azalma istiqamətində dəqiqləşdirmələr edilmişdir (Cədvəl 3).

Cədvəl 3. AİB-in proqnozları, %

Ölkələr\Regionlar	Fakt	Proqnoz			
	2019	2020-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər		2021-ci il üçün cari ildə təqdim edilən göstəricilər	
		Aprel buraxılışı	İyun buraxılışı	Aprel buraxılışı	İyun buraxılışı
İqtisadi artım					
İEÖ	1,7	-0,3	-5,8	1,8	4,1
ABŞ	2,3	0,4	-5,3	2,1	3,8
Avrozona	1,3	-1,0	-7,0	1,6	5,5
Yaponiya	0,7	-1,5	-5,0	0,9	2,0
Çin	6,1	2,3	1,8	7,3	7,4
Qazaxıstan	4,5	1,8	-1,2	3,6	3,4
Gürcüstan	5,1	0,0	-5,0	4,5	5,0
Qırğızıstan	4,5	4,0	-5,0	4,5	4,0
Özbəkistan	5,6	4,7	1,5	5,8	6,5
Tacikistan	7,5	5,5	-3,6	5,0	7,0
Türkmənistan	6,3	6,0	3,2	5,8	5,8
Azərbaycan	2,2	0,5	-0,1	1,5	1,2

Mənbə: AİB, “Asian Development Outlook”, April 2020, “Asian Development Outlook Supplement”, June 2020. Cədvəl qeyd olunan mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvələ əsasən şərh etmək olur ki, aparılan dəqiqləşdirmələr zamanı pandemiyanın davam etdiyi müddətin uzanması və buna müvafiq şəkildə uzadılan karantin və ya təcrid rejimləri nəzərə alınaraq, proqnozlara daha pessimist nöqtəyi-nəzərindən yanaşılmış, 2021-ci ildə isə müsbət dinamikaya aid proqnozlar yer almışdır. Bu, əsasən, aşağı baza ili effekti ilə izah olunaraq, azalma ilə müşayiət olunan 2020-ci ilə nisbətdə artım kimi nəzərdə tutulmuşdur.

1.1.2. Cari ildə müşahidə edilən global pandemiya dünya ölkələri üzrə dövlət borcu və büdcə balansı ilə bağlı vəziyyətin pisləşməsinə səbəb olmuş, BVF növbəti ildə bu vəziyyətin daha da ağırlaşacağını, ağırlaşmanın inkişaf etmiş ölkələr üzrə xüsusilə böyük olacağını proqnozlaşdırmışdır.

BVF 2020-ci il oktyabr ayında dərc etdiyi "Fiskal icmal" bülletenində pandemiya tədbirlərinin nəticəsi olaraq dünya üzrə məcmu fiskal balansın ÜDM-ə nisbətinin 2019-cu ildəki -3,9%-dən 2020-ci ildə -12,7%-dək, 2021-ci ildə isə -7,6%-dək yüksələcəyini proqnozlaşdırır.

BVF, həmçinin dünya üzrə məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətinin 2019-cu ildəki 83,0%-dən cari ilin sonuna 98,7%-dək, 2021-ci ildə isə 99,8%-dək artacağını qeyd edir (Cədvəl 4).

BVF-nin qiymətləndirmələrinə görə dünya üzrə pandemiya ilə mübarizəyə xərclənən fiskal resursların həcmi 11,7 trilyon ABŞ dolları və ya dünya ÜDM-nin 12,0%-nə çatmışdır. Büdcə vasitəsilə yönəldilən vəsaitlərin qısamüddətli dövrdə effekt verməsinə baxmayaraq ekspertlər yarana biləcək sosial problemlərin xüsusilə yoxsulluğun azaldılması istiqamətində fiskal resurslardan istifadənin zəruriliyini vurğulayırlar. Belə ki, BVF öz hesabatında dünya üzrə əhali gəlirlərinin həcmnin əhəmiyyətli şəkildə azalması səbəbindən 100-110 milyon adamın ifrat yoxsulluq həddinə düşməsi ehtimalını qeyd edir.

Cədvəl 4. Dünya ölkələrində məcmu dövlət borcunun və büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Regionlar/Ölkələr	2017		2018		2019		2020		2021	
	Borc	Balans	Borc	Balans	Borc	Balans	Borc	Balans	Borc	Balans
Dünya	82,4	-3,3	81,7	-3,1	83,0	-3,9	98,7	-12,7	99,8	-7,6
İnkişaf etmiş	104,5	-2,2	104,0	-2,7	105,3	-3,3	125,5	-14,4	125,6	-6,9
İnkişaf etməkdə olan və orta gəlir qrupuna aid edilən ölkələr	48,7	-4,4	50,1	-3,8	52,6	-4,9	62,2	-10,7	65,0	-9,2
Avrozona	86,6	-0,9	85,7	-0,5	84,0	-0,6	101,1	-10,1	100,0	-5,0
G-7 (İtaliya istisna olmaqla)										
ABŞ	105,2	-3,8	106,9	-5,8	108,7	-6,3	131,2	-18,7	133,6	-8,7
Fransa	96,8	-2,6	98,1	-2,3	98,1	-3,0	118,7	-10,8	118,6	-6,5
Almaniya Federativ Respublikası	63,9	1,0	61,6	1,8	59,5	1,5	73,3	-8,2	72,2	-3,2
Yaponiya	237,6	-4,3	236,6	-2,5	238,0	-3,3	266,2	-14,2	264,0	-6,4
Birləşmiş Krallıq	87,5	-1,8	85,7	-2,3	85,4	-2,2	108,0	-16,5	111,5	-9,2
Kanada	89,7	-0,1	89,7	-0,4	88,6	-0,3	114,6	-19,9	115,0	-8,7

PIIGS										
Yunanıstan	181,8	1,1	184,8	0,9	180,9	0,6	205,2	-9,0	200,5	-3,0
İrlandiya	68,6	-0,3	62,9	0,1	57,3	0,4	63,7	-6,0	61,3	-2,7
İtaliya	131,8	-2,3	134,8	-2,2	134,8	-1,6	161,8	-13,0	158,3	-6,2
Portuqaliya	125,7	-3,0	122,0	-0,4	117,7	0,2	137,2	-8,4	130,0	-2,7
İspaniya	98,4	-3,1	97,6	-2,5	95,5	-2,8	123,0	-14,1	121,3	-7,5
BRICS										
Çin Xalq Respublikası	47,0	-3,9	48,8	-4,7	52,6	-6,3	61,7	-11,9	66,5	-11,8
Hindistan	71,2	-7,2	69,6	-6,3	72,3	-8,2	89,3	-13,1	89,9	-10,9
Rusiya Federasiyası	15,5	-1,5	13,5	2,9	13,9	1,9	18,9	-5,3	19,0	-2,6
Braziliya	84,0	-7,8	87,1	-7,2	89,5	-6,0	101,4	-16,8	102,8	-6,5
Cənubi Afrika Respublikası	53,0	-4,6	56,7	-4,1	62,2	-6,3	78,8	-14,0	82,8	-11,1

Mənbə: BVF-nin "Fiskal icmal" bülleteni, 2018-ci ilin aprel, oktyabr və 2020-ci ilin aprel, oktyabr buraxılışları Cədvəl yuxarıda qeyd olunan mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.1.3. 2020-ci il üçün müşahidə edilən şərait bir çox ölkələri dövlət büdcəsinə yenidən baxmağa sövq etmiş, atılan addımlar əsasən 3 istiqaməti əhatə etmişdir.

Cari ildə dünyanı bürüyən yeni növ koronavirus (COVID 19) pandemiyası dünya ölkələrinin dövlət büdcəsi üzrə xərclərə yenidən baxılması meyillərini şərtləndirmişdir. Pandemiya şəraitində Beynəlxalq Valyuta Fondu və Avropa Birliyi üzrə bu istiqamətdə hazırlanan təklifləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

✓ Vergilər üzrə əsas addımlar xüsusilə səhiyyə sektoruna, kiçik və orta sahibkarlığa vergi güzəştlərini, həmçinin vergi tətilləri formasını əhatə edir;

✓ Büdcə xərcləri üzrə əsas addımlar iqtisadiyyatın xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın kreditləşməsi, subsidiyaların verilməsi, özəl sektorda əmək haqlarının kompensasiya edilməsi, dövlətin pul yardımları və səhiyyə sektoruna maliyyə dəstəyini özündə ehtiva edir.

✓ Fiskal intizam normasının dayandırılması – istər borc dayanıqlılığı, istərsə də təbii resursdan asılılıqla bağlı müəyyən edilən fiskal institutların (o cümlədən, 3,0%-lik büdcə kəsiri limitinin və ümumiyyətlə büdcə qaydasının) "icrasının müvəqqəti dayandırılması"nı nəzərdə tutur (Cədvəl 5).

Cədvəl 5. Pandemiya əleyhinə görülən işlərin maliyyə və institusional mənbəyi

Tədbirin maliyyə və institusional mənbəyi	Ölkələr
Cari "2020-ci il üzrə dövlət büdcəsi haqqında Qanuna" əlavə və dəyişikliklər edilməklə	Argentina, Braziliya, Meksika, Əfqanıstan, Albaniya, Əlcəzair, Banqladeş, Butan, Myanma, Kolumbiya, Burkino-Faso, Kapo-Verde, Honduras, Yamayka, Papua Yeni Qvineya, Niger, Nigeriya, Malta, Bolqarıstan, Estoniya, Latviya, Finlandiya, Fransa, Almaniya, Yaponiya, Cənubi Koreya, Tailand, Yeni Zelandiya, Gürcüstan, Bəhreyn, İraq, Oman
Parlament vasitəsilə təsdiqlənən	Kipr, İsrail, Türkiyə
Avropa Birliyinin kreditləşmə mexanizmlərindən yararlanmaq üçün müraciət edən ölkələr	Xorvatiya, Litva
BVF, AİB və Dünya Bankından kredit almaq üçün müraciət edən ölkələr	Tacikistan
Fiskal intizam normasının fors-major halda dayandırılması (büdcə kəsiri ilə bağlı norma)	Avropa Komissiyasının qərarı ilə Avropa Birliyi tərəfindən 19 ölkədə

Cədvəl BVF-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən qruplaşdırılmışdır.

Bu halda bir məqama diqqət yetirmək lazımdır. Avropa Komissiyasının qərarı ilə Avropa Birliyi çərçivəsində üzərinə büdcə kəsiri ilə bağlı intizam normasını tətbiq etməyi öhdəlik kimi götürən Avrozonaya üzv olan ölkələrdə ümumən büdcə balansı normasının icrası müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır. Eyni zamanda, həmin ölkələr ümumi Avropa fiskal intizam normasının dayandırılması prinsipini ölkə qanunvericiliyində də təsbit etmişdilər. Ölkə qanunvericiliyini ümumi Avropa normalarına köklədikləri üçün bu proses bir sıra ölkələrdə, məsələn Fransa, İtaliya və Portuqaliyada avtomatik olaraq baş tutdu.

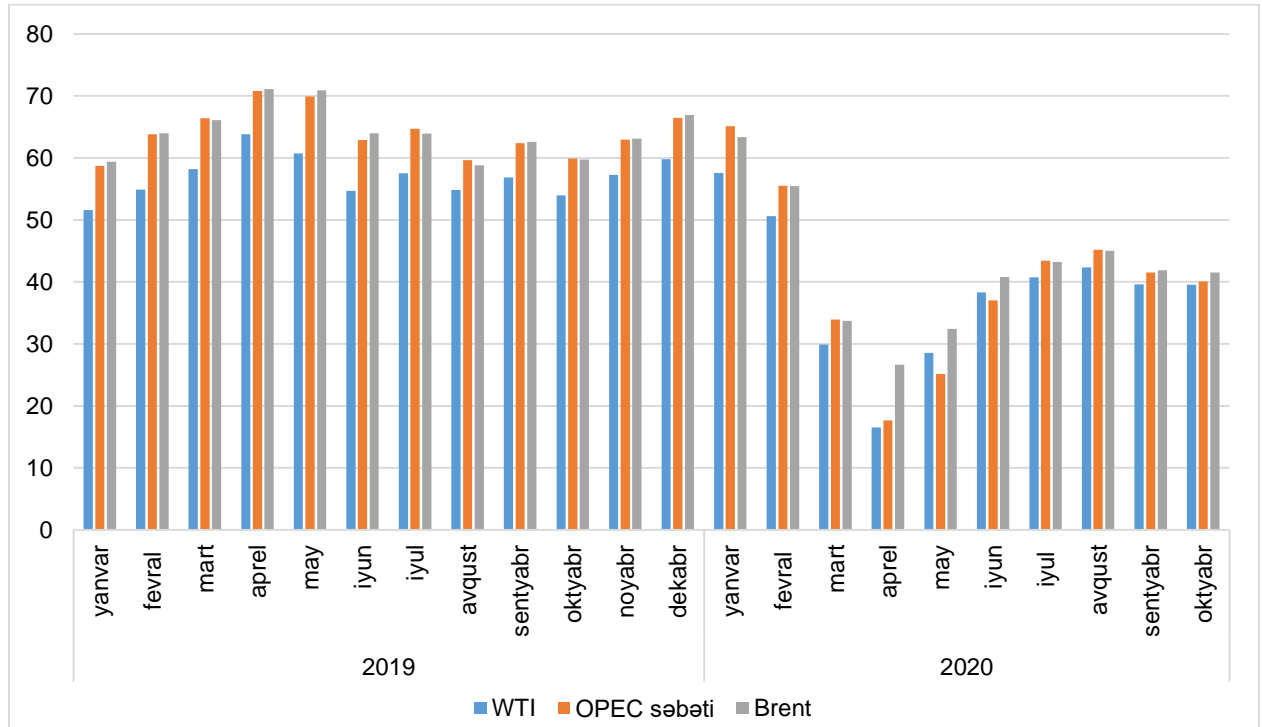
Digər qisim ölkələrdə bu normanın dayandırılması ölkə qanunvericiliyində təsbit edilən xüsusi şərtlər daxilində mümkün olduğu üçün bu institutun tətbiqi parlamentin qərarı ilə dayandırıldı. Buna misal olaraq Almaniya Federativ Respublikasını göstərmək olar.

1.1.4. Son illərdə neftin qiymətlərinə təsir edən siyasi amillərlə yanaşı, 2020-ci ildə pandemiya səbəbindən dünya ölkələrində tələbin azalması da bu təbii resursun qiymətinin azalma dinamikasını sürətləndirmiş, buna baxmayaraq növbəti il üçün neftin orta qiymətinin bu illə müqayisədə daha böyük olacağı proqnozlaşdırılmışdır.

Ticari müharibələr fonunda yüksələn qeyri-müəyyənliyin məcmu tələbin həcminə azaldıcı təsir etməklə, neft qiymətlərinə də neqativ təsir ötürəcəyi gözlənilsə də, 2020-ci ildə kəskin azalma trayektoriyalarına malik olan, hətta mənfə rekordlara imza atan neft

qiymətləri daha çox qlobal səhiyyə böhranının təsirlərini özündə ehtiva etmişdir. Belə ki, OPEC təşkilatının dərc etdiyi aylıq statistik bülletenlərə əsasən, neft qiymətlərində ilin yanvar-oktyabr aylarında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə “WTI” markası üzrə 32,3%, “Brent” markası üzrə 33,9%, OPEC səbəti üzrə isə 36,6% ucuzlaşma müşahidə edilmiş, cari ilin 10 ayı üzrə neftin orta qiyməti bu markalar üzrə müvafiq olaraq, 38,4 ABŞ dolları, 42,4 ABŞ dolları və 40,5 ABŞ dolları olmuşdur. (Şəkil 1).

Şəkil 1. Müxtəlif markalar üzrə orta aylıq neft qiymətləri, 1 barel üçün ABŞ dolları ilə

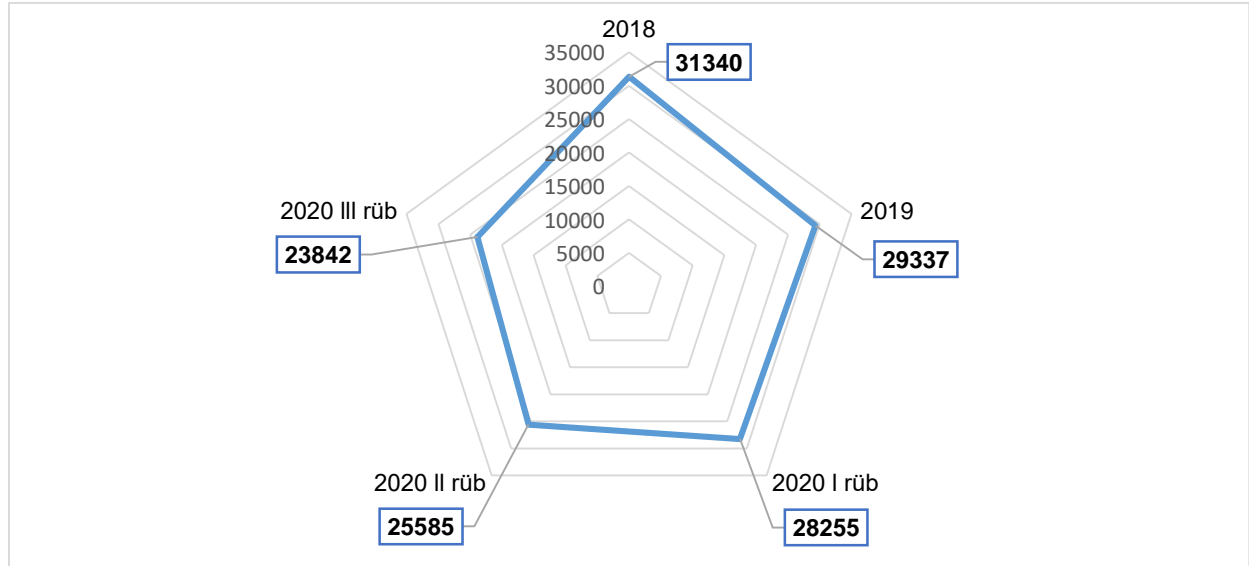
Şəkil OPEC-in aylıq hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2020-ci ilin yanvar ayında üç marka üzrə orta neft qiyməti 1 barel üçün 62,0 ABŞ dolları olsa da, məcmu tələbin azalması səbəbilə neft qiymətləri azalaraq fevral ayında orta hesabla 53,8 ABŞ dollarınadək enmişdir. Lakin neft qiymətlərində davamlı azalmaya baxmayaraq, əsas neft ixracatçıları arasında hasilatın azaldılması barədə konsensusun nəinki əldə edilməməsi, hətta bazarda mövcud payın qorunub saxlanması və ya yüksəldilməsi məqsədilə aparılan konfrantasiya fonunda hasilatın artırılması neft qiymətlərinin mart ayında kəskin ucuzlaşması ilə nəticələnmiş və orta qiymət bir ay ərzində 21,3 ABŞ dolları azalaraq 32,5 ABŞ dollarına enmişdir. Növbəti aylarda isə yeni növ koronavirus infeksiyasının pandemiya elan edilməsi, əksər ölkələrdə sərt karantin rejiminin tətbiq edilməsi, ölkələrarası sərnişindəşmanın demək olar ki, ləğv edilməsi neft qiymətlərinə tələbin daha da sıxılmasına səbəb olmuş, orta neft qiymətləri aprel ayında 20,3 ABŞ dolları səviyyəsində qərarlaşmışdır. Həmçinin, tələbdən artıq hasil edilmiş neft

ehtiyatlarının anbarlarda saxlanması xərci yüksək olduğu üçün izafi neft ehtiyatlarının mənfəqi qiymətlə satılması halı da tarixdə ilk dəfə olaraq qeydə alınmış, bu hal "WTI" markalı neft üzrə müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 20 aprel 2020-ci il tarixində "WTI" markalı neft 1 barel üzrə -37,63 ABŞ dolları, 21 aprel 2020-ci il tarixində Brent markalı neft isə 1 barel üzrə 18 illik rekordla 19,33 ABŞ dollarına satılmışdır. Bütün bu sadalananlar neft qiymətləri ətrafında qeyri-müəyyənliyi daha da şiddətləndirmiş və bu xammalın qiymətinə dair proqnozların daha bədbin versiyada hazırlanmasına gətirib çıxarmışdır.

Baş verən neqativ proseslər fonunda OPEC və qeyri-OPEC ölkələri arasında hasilatın azaldılması barədə əldə edilmiş razılaşma may ayından etibarən neft qiymətlərində tədrici bərpalara yol açmışdır (Şəkil 2). Məlumat üçün bildirik ki, oktyabr ayına dair məlumatlara əsasən, OPEC ölkələrində xam neft hasilatı dünya üzrə cəmi hasilatda 26,7% paya malikdir.

Şəkil 2. OPEC təşkilatına üzv ölkələr üzrə neft hasilatı, min barel/gün

Şəkil OPEC-in aylıq bülletenləri əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

OPEC təşkilatı tərəfindən dərc edilmiş məlumatlara görə, 2020-ci ildə dünya üzrə neft tələbinin günlük olaraq 9,8 mln. barel azalacağı, 2021-ci ildə isə 6,2 mln. barel artacağı gözlənilir. Belə ki, növbəti ildə pandemiyanın daha böyük fəsadlara yol açmayacağı və əksər ölkələrdə mərhələli bərpanın mümkün olacağı ehtimal edilir. Başqa sözlə desək, növbəti ildə pandemiya və onun mənfəqi nəticələrinin daha yaxşı şəkildə idarə olunacağı ehtimalı, bununla yanaşı 2020-ci ildə əhəmiyyətli dərəcədə aşağı statistik bazanın mövcudluğu 2021-ci il üzrə neft qiymətlərinə dair nisbətən nikbin proqnozları şərtləndirir. Lakin istehlakçı bazarı, eləcə də əmək bazarında əsas fəaliyyətin məsafədən və ya onlayn şəkildə həyata keçirilməsi neftə olan tələbin yüksəlməsinin qarşısında əsas

maneə hesab edildiyindən, artım olacağı təqdirdə belə, bu, artım üzrə böhrana qədərki səviyyənin əldə olunacağı anlamına gəlmir (Cədvəl 6).

Cədvəl 6. Neftə olan tələb, mln. barel/gün

Regionlar/ Ölkələr	2019	2020				2020	2021				2021
		I	II	III	IV		I	II	III	IV	
Dünya	99,8	92,7	82,6	91,0	93,7	90,0	95,0	96,3	96,6	97,1	96,2
ABŞ	20,9	19,7	16,4	19,3	20,0	18,8	19,9	20,6	20,0	20,3	20,2
Avropa	14,3	13,4	11,0	12,9	12,2	12,4	13,2	13,7	13,6	12,5	13,3
Çin	13,3	10,7	12,9	13,0	13,6	12,5	12,3	13,9	14,4	14,6	13,8

Cədvəl OPEC-in aylıq bülletenləri əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Neft qiymətləri üzrə digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və analitik qruplarının təhlil və proqnozlarına nəzər salsaq, demək olar ki, eyni tendensiyanı izləmiş olarıq.

Ümumiyyətlə, baxılan dövr ərzində bir çox əhəmiyyətli təşkilat və analitiklərin neft qiymətləri üzrə proqnozları bir neçə dəfə yenilənmiş, COVID-19 pandemiyasının iqtisadiyata təsirlərinin qeyri-müəyyənliyi növbəti il üzrə də tərəddüdlərin davam edəcəyi ehtimalını formalaşdırmış, proqnozların tərtib edilməsinə də əhəmiyyətli təsir etmişdir. Belə ki, əvvəlcə, bu virusdan sonrakı dövrdə iqtisadiyyatın bərpaasının sürətli şəkildə müşahidə olunacağı və ya "V" formalı olacağı gözlənilirdisə, sonra iqtisadi bərpanın tədricən və ya "U" formalı olacağı, hətta ikinci dalğanın yaranma riskinin və ya "W" şəkilli bərpanın müşahidə olunacağı barədə gözləntilər formalaşmışdır. Bununla əlaqədar olaraq, 2021-ci ildə neft qiymətlərinin bir qədər bərpa olunacağı gözlənilsə də, bu bərpanın 50 ABŞ dolları səviyyəsini keçəcəyi ehtimal edilmir (Cədvəl 7).

Cədvəl 7. Neft qiymətlərinə dair proqnozlar, ABŞ dolları ilə

Təşkilatlar	Neft markası	2020	2021	Dərc edildiyi tarix
EİA	Brent	40,61	46,59	noyabr
BVF	Brent	42,77	47,97	oktyabr
	orta	41,69	46,70	oktyabr
İƏİT	Brent	40,17	40,5	avqust
Dünya Bankı	orta	41,0	44,0	oktyabr
Asiya İnkişaf Bankı	Brent	35,0	45,0	iyun
Avropa Mərkəzi Bankı	orta	42,8	47,5	sentyabr
Fitch	Brent	40,0	45,0	noyabr

Cədvəl müxtəlif mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Neftin dünya bazarlarında qiymətinin son illərdə dəyişkənliyi iqtisadiyyatı və dövlət maliyyəsi bu resursdan asılı olan ölkələrdə büdcə proqnozlarının tərtibi mərhələsində neftin qiymətini daha ehtiyatlı davranaraq konservativ formada müəyyənləşdirməyə sövq edir (Cədvəl 8).

Cədvəl 8. Təbii resursla zəngin dövlətlərdə 2017-2021-ci illər üzrə dövlət büdcəsi layihəsində neftin 1 barel qiyməti üzrə proqnozlar, ABŞ dolları

	2017	2018	2019	2020	2021
Azərbaycan	40,0/40,0	45,0/55,0	60,0	55,0/35,0	40,0
Rusiya Federasiyası	40,0	40,0	41,6	42,4	43,25
Qazaxıstan		45,0/55,0	60,0/55,0	55,0	35,0

Cədvəl müxtəlif mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.1.5. Pandemiya ilə bağlı dünya üzrə qeyri-müəyyən iqtisadi və tibbi vəziyyətin müddətinin uzanmaqda davam etməsi aktivlərin yerləşdirilməsi aspektindən də mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, aydın olmayan global iqtisadi konyuktur, o cümlədən aparıcı ölkələrin iqtisadiyyatları ilə bağlı izlənen tərəddüdlər investorların daha çox qızıla fokuslanmasını şərtləndirmiş, qızılın strateji aktiv kimi mövqeyini gücləndirməsində dominant rol oynamışdır.

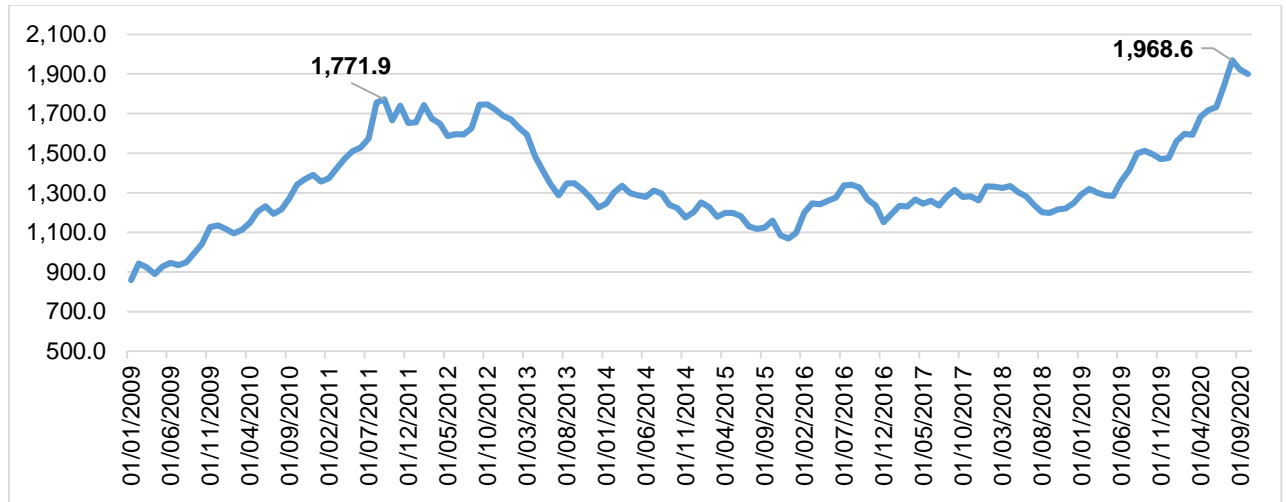
Cari ilin birinci yarısında qızıl bazarında əsas trendlər COVID-19 yeni növ koronavirus infeksiyasının əhəmiyyətli təsirinə məruz qalmış, tələb kanallarının daralması səbəbindən qızıla olan istehlakçı tələbi zəifləmiş, ilin ilk 6 ayında qızıla olan istehlakçı tələbi 2076 ton olmaqla ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6,0% zəifləmişdir. Lakin pandemiyanın neqativ təsirləri təkcə tələbə deyil, eyni zamanda təklifə də təsir göstərmiş, təcrid və ya karantin rejimi sözügedən xammalın hasilat və emalı proseslərini ləngidərək, təklif həcmnin təxminən 6,0% azalması ilə nəticələnmişdir.

Qızıla olan istehlakçı tələbinin azalması fonunda investorların qeyri-müəyyənlik səbəbilə öz aktivləri arasında riski minimuma endirmək və aktivlər arasında diversifikasiyanı yüksəltmək məqsədilə qızıla daha çox sərmayə yatırmaq istəkləri qızıla olan investor tələbinin yüksəlməsi, bununla da hesabat ilinin birinci yarısında qızılın əhəmiyyətli dərəcədə bahalaşması ilə nəticələnmiş, yanvar ayında 1 unsiyası 1560,7 ABŞ dolları olan qızılın iyun ayında 1 unsiyasının qiyməti 1732,2 ABŞ dolları səviyyəsində müəyyənləşmişdir. Bu isə ötən ilin iyun ayı ilə müqayisədə təxminən 27,5% və ya 373,2 ABŞ dolları artım deməkdir. İqtisadi artımın gözlənilərlə müqayisədə daha mərhələli şəkildə bərpası qızılın qiymətinin davamlı yüksəlməsinə zəmin yaratmış, avqust ayında

iyun ayı ilə müqayisədə 13,6% də artaraq, 1968,6 ABŞ dolları ilə qızılın ticarəti həyata keçirilmişdir.

İlin 10 ayında 1 unsiyanın orta hesabla qiyməti 1751,6 ABŞ dolları olmuşdur ki, bu da ötən ilin müvafiq göstəricisindən (1376,0 ABŞ dolları) 27,3% çoxdur. Əvvəlki illər üzrə statistik rəqəmlərə nəzər salsaq, 2009-cu ilin oktyabr ayından başlayaraq 4 rəqəmli ifadələrə malik olan qızıl ən yüksək qiymətini (1600-1700 ABŞ dolları intervalında) 2011-ci ildə almış, 2020-ci ilin avqust (1968,6 ABŞ dolları) və sentyabr (1922,2 ABŞ dolları) aylarında olan qiymətlər isə rekord qiymətlər kimi qeydə alınmışdır (Şəkil 3).

Şəkil 3. Qızılın qiyməti, 1 unsiya üçün ABŞ dolları ilə

Şəkil Hesablama Palatası tərəfindən Dünya Qızıl Şurasının statistik məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

1.1.6. İqtisadiyyatın bütün bloklarına neqativ şoklar ötürən qeyri-müəyyən qlobal tibbi vəziyyət aparıcı valyutaların dinamikasına, eləcə də monetar hakimiyyət orqanlarının qərarlarına həlledici şəkildə təsir göstərmiş və müşahidə edilən meyillər fonunda il ərzində dollar və avro arasında münasibət volatil xüsusiyyəti ilə xarakterizə olunmuşdur.

Digər ölkələrdə olduğu kimi, ABŞ-da da pandemiyanın dağıdıcı təsirləri iqtisadiyyatda nəzərəcarpacaq dərəcədə əks olunmuş, virusla mübarizə tədbirlərinin reallaşdırılması iqtisadi aktivliyin kəskin azalması, işsizlik səviyyəsinin rekord göstəriciyə çatması ilə, zəifləməkdə olan tələb və azalan neft qiymətləri isə inflyasiyanın səngiməsi ilə nəticələnmişdir. Sözügedən proseslərə cavab reaksiyası olaraq, Federal Ehtiyatlar Sistemi (FES) monetar siyasətinə düzəlişlər etmək məcburiyyətində qalmış, iqtisadi aktivliyi təşviq etmək, ev təsərrüfatları və biznes sahiblərinə kreditləri daha əlçatan etmək, bazarları nisbətən də olsa stabiləşdirmək məqsədilə yumşalma istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı qərarlar qəbul etmişdir. Belə ki, Federal Açıq Bazar Komitəsi

faiz dəhlizinin parametrlərini 1,0-0,5 faiz bəndi azaldaraq, 0%-0,25% kimi müəyyənləşdirmiş, bu intervalın pandemiyanın təsirlərinin aradan qalxacağı dövrədə qüvvədə olacağını bildirmişdir. Həmçinin hökumət tərəfindən reallaşdırılan böyük həcmli stimullaşdırıcı maliyyə paketləri müqabilində büdcə gəlirlərinin zəifləyən iqtisadi aktivlik səbəbindən azalması büdcə kəsirinin daha da böyüməsi ilə nəticələnmiş, bu meyil *ABŞ dollarının* məzənnəsinin dinamikasına ucuzlaşdırıcı təsir göstərmişdir.

ABŞ dolları valyutası ilə yanaşı digər dominant məzənnə olan *avro* da valyuta bazarlarında mühüm trendlərin formalaşmasına təsir göstərməkdə davam etmiş, ilin əvvəllərində möhkəmlənmə dinamikası nümayiş etdirən avronun özünün dinamikasına isə Avropa ölkələrində tibbi vəziyyətin gərgin olaraq qalması, "V" formalı bərpa gözləntilərinin özünü doğrultmaması, mütəmadi olaraq açıqlanan iqtisadi statistikanın gözləniləndən daha pis olması, həyata keçirilən dəstək paketləri barədə məlumatlar həlledici rol oynamışdır. Ümumiyyətlə, il ərzində bu iki aparıcı valyuta arasında münasibət kifayət qədər volatil olmuş, volatillik tərəflərin həyata keçirdiyi sosial stimullu fiskal paketlər, maliyyə proqramları, eləcə də açıqlanan və hətta açıqlanacağı gözlənilən makroiqtisadi statistikaya da əhəmiyyətli dərəcədə həssaslığı ilə fərqlənmişdir. Sadalananlarla yanaşı, ABŞ və Çin arasında siyasi-iqtisadi münasibətlərin yenidən gərginləşmə biləcəyi haqqında informasiyalar və təhlillərin mövcudluğu bu volatilliyi daha da gücləndirmişdir.

Mühüm neft ixracatçılarından biri olan Rusiya *rublunun* dinamikasına pandemiya həm birbaşa, həm də dolay yolla təsir göstərməsilə fərqlənmişdir. Belə ki, ilin əvvəllərində dünya iqtisadiyyatının mühərriki hesab olunan Çin iqtisadiyyatının Çində yeni növ koronavirus infeksiyası səbəbilə özünü təcrid rejiminin nəticəsi olaraq durğunlaşması və bununla da neftə olan tələbin əhəmiyyətli şəkildə təsirlənməsi neft qiymətlərini kəskin azaltmaqla, Rusiya iqtisadiyyatına daxil olan neft gəlirlərinin həcminə neqativ təsir etmişdir. Müşahidə olunan proseslər fonunda xarici valyuta dəstəyinin azalması rubl üçün vəziyyətin gərginləşəcəyi ehtimallarını yüksəltmişdir. Pandemik vəziyyətin yenidən şiddətlənəcəyi gözləntiləri neftin qiymətini daha da ucuzlaşdırarsa, rublun ABŞ dollarına qarşı məzənnəsinin ucuzlaşacağı qaçılmaz hesab olunur.

Yuxarıda qeyd olunan mənfi meyillərin təsirinin neytrallaşdırılması məqsədilə iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi, pandemiyanın neqativ təsirlərinə məruz qalan sosial təbəqə üzrə kredit risklərinin azaldılması, maliyyə sektorunun mövcud potensialının dəstəklənməsi istiqamətində Rusiya Bankı tərəfindən 1 mart tarixindən başlayaraq, mütəmadi tədbirlər həyata keçirilmişdir. İqtisadi aktivliyin təşviq olunması müstəvisində əsas tendensiya olan monetar siyasətin yumşadılması bu ölkədə də tətbiq edilmiş, il

ərzində bir neçə dəfə olmaqla, müxtəlif mərhələlərlə faiz endirimi reallaşdırılmışdır. Belə ki, ilin əvvəlində illik 6,25% olan uçot dərəcəsi iyul ayının sonunadək 4,25%-ə endirilmişdir.

Hesabat dövrü ərzində ucuzlaşma dinamikasında rekord meyillər nümayiş etdirən *Türk lirası*, əsasən, iqtisadi göstəricilərin mənfi zonada davam etməsi, açıqlanan göstəricilərin gözləntilərdən daha pis olması fonunda investor tələbinin azalmasından təsirlənmişdir. İqtisadiyyatın təşviq edilməsi, likvidliyin artırılması məqsədilə il ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən bir neçə dəfə faiz endirimləri qərarı verilmiş, uçot dərəcəsi 14%-dən 8,25%-ə qədər endirilmişdir. Lakin ilin ortalarında liranin dəyər itirmə prosesinin daha kəskin trayektoriya ilə davam etməsi Mərkəzi Bankın bazardakı izafi likvidliyin bir qismini geri çəkməyə başlamasını labüd etmiş, ardıcıl olaraq tətbiq edilən faiz endirimlərinin sabit saxlanmasına qərar verilmiş, sentyabr ayının sonuna baş tutmuş növbəti iclasda isə faiz yüksəldilməsi qərarı açıqlanmış, 2 faiz bəndi artırılaraq, uçot dərəcəsi 10,25% səviyyəsində müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, ilin əvvəlində 1 ABŞ dolları 5,98 lirə, apreləndən başlayaraq 6,63 lirəyə mübadilə olduğu halda, sonrakı dövrlərdə bu nisbət 8-ə çatmışdır. Bütün bunlar Mərkəzi Bankın faiz yüksəltməsinə labüd etmiş, nəticədə noyabr ayında keçirilmiş iclasda faiz dərəcəsinin 10,25%-dən 15,0%-ə yüksəldilməsi qərarı verilmişdir.

Xatırladaq ki, 2018-ci ildə yüksək inflyasiya fonunda 24,0% səviyyəsinə qaldırılmış uçot dərəcəsi 2019-cu ilin ortalarından başlayaraq monetar siyasətin mülayimləşdirilməsi istiqamətində atılmış addımlardan sonra, il sonunadək 14,0% səviyyəsində qərarlaşmışdır. 2020-ci ildə isə məlum proseslər çərçivəsində faiz endirimləri may ayına qədər həyata keçirilmişdir.

1.1.7. Cari ildə ABŞ-da keçirilmiş prezident seçkilərinin nəticələri, həmçinin müşahidə edilən meyillər Çin və ABŞ arasında iqtisadi-siyasi gərginliyin yumşalması və nəticədə global inkişafın bütün aspektlərinin müsbət dinamika davam edəcəyini vurğulamaq imkanı verir.

17-19 noyabr 2020-ci ildə Bloomberg şirkətinin dəstəyi ilə təşkil edilən Yeni İqtisadi Forumda dəyişən dünyanın yeni mənzərəsi müzakirə edilmişdir. Bu forumun əsas çağırışları kimi aşağıdakılar müəyyən edilmişdir:

- a) "Sağlam olmaq",
- b) birlikdə yüksəlmək,
- c) gələcəyə sahib çıxmaq.

1-ci çağırış ilk növbədə dünyada COVID-19 pandemiyasından sonra resessiyanın aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Dərin təhlilləri özündə ehtiva edən alternativ indikatorlar əsasında risklərin qiymətləndirilməsi və təhlillərin aparılmasının zəruriliyi qeyd edilir.

2-ci çağırış ABŞ və Çin Xalq Respublikasının birlikdə əməkdaşlıq edərək inkişafını əsas hədəf kimi müəyyən edir. Bu halda ABŞ və Çin iqtisadiyyatı bir-birilə əməkdaşlıq etmədiyi halda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində hansı itkilərin olacağı şübhə doğurmur.

3-cü çağırış dünya üzrə istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ÜDM-in 2050-ci ilə artım templərinin təhlil edilməsini özündə ehtiva edir. Bu halda, geosiyasi iqtisadiyyatın ssenariləri, iqlim dəyişiklikləri, qloballaşma və texnoloji inkişaf kimi amillər diqqətdə saxlanılmalıdır.

ABŞ-da keçirilən son prezident seçkilərinin nəticəsi olaraq Çinə “yumşaq” münasibəti ilə seçilən partiyanın namizədinin qalib gəldiyini də nəzərə alsaq, yuxarıda qeyd olunan amillərlə birlikdə ötən illərdə konfrantasiyada olan iki böyük iqtisadi güc arasında münasibətlərin istiləşəcəyini, bunun isə öz növbəsində, dünyada ümumi inkişaf meyillərinə pozitiv təsir göstərəcəyini vurğulamaq olar.

Cari ilin noyabr ayında Çin və 14 ölkə arasında yeni azad ticarət razılaşması imzalanmışdır. Bu ümumi əhalisi 2,2 mlrd. nəfər və dünya ticarətinin 28%-ni əhatə edən ölkələrin razılaşmasıdır. Sənədə imza atan ölkələrin ötən ildə ÜDM-nin həcmi 26,2 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Razılaşmanın mərkəzində Çinlə yanaşı 10 ASEAN ölkəsi durur. Regional razılaşma sənədinə imza atan ölkələr sırasında Avstraliya, Yeni Zelandiya, İndoneziya, Malaziya, Filippin kimi ölkələr də vardır. Bu sənəd pandemiya dövründə ölkələrin iqtisadi inkişafını təşviq etməklə yanaşı ticarətin genişlənməsi və ölkələrə investisiya axınının artmasına səbəb olacaqdır.

1.2. Azərbaycan üzrə makroiqtisadi meyillər

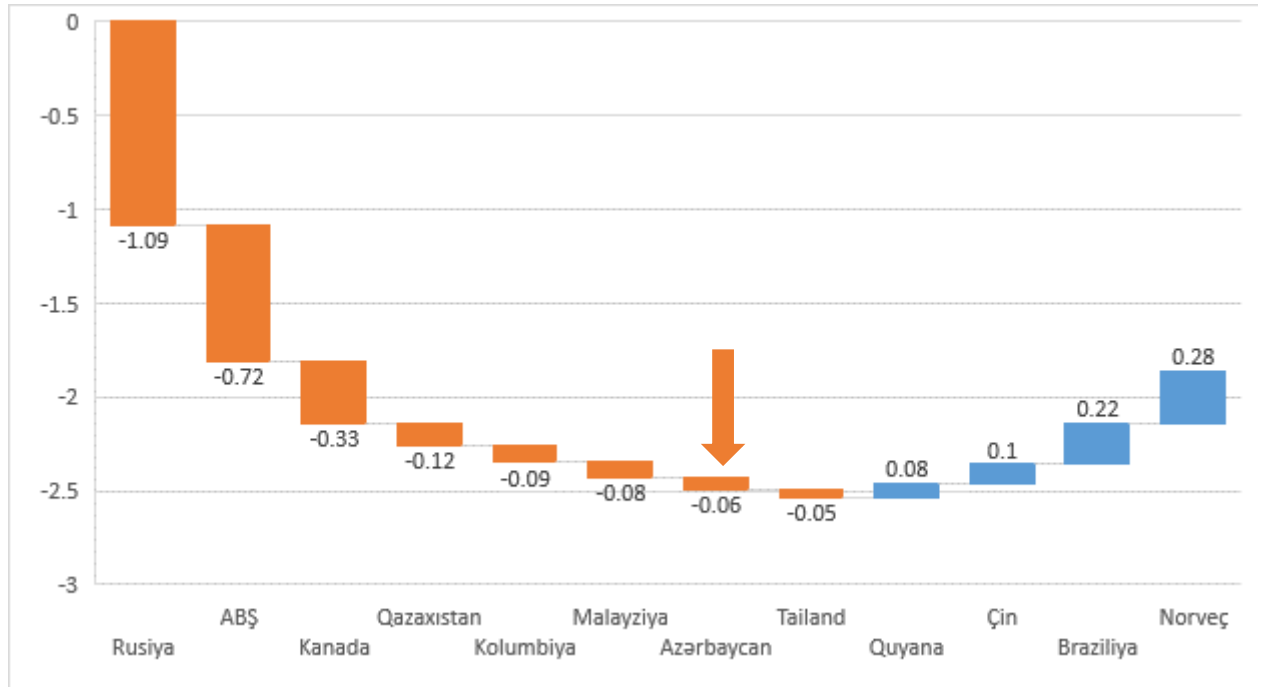
Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) açıqladığı məlumatlara əsasən, 2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında 58469,5 mln. manatlıq əlavə dəyər istehsal edilmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 3,8% azalma deməkdir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, dünyanın əksər ölkələrində izlənən mənfi dinamika pandemiya və onun nəticələrinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar tətbiq edilən sərt karantin rejiminin nəticəsidir və təbii ki, bu tip tədbirlərin təsirlərinin Azərbaycan iqtisadiyyatına da transmissiya olunması qaçılmaz idi. Ötən ilin yanvar-oktyabr aylarında müşahidə

olunmuş artım tempindən 5,9 faiz bəndi daha aşağı illik dəyişmənin qeydə alınması həm qeyri-neft, həm də neft sektorlarının azalmasından formalaşmışdır.

1.2.1. Neftə olan qlobal tələbin əhəmiyyətli zəifləməsi fonunda kəskin azalan neft qiymətləri, eləcə də qiymətlərin sürətli enməsinin qarşısının alınması məqsədilə neft hasilatında ixtisarlara razılaşdırılması ölkə daxilində neft sahələrində yaradılan əlavə dəyərin həcminə həlledici təsirə malik olmuş, cəmi ÜDM-in 3,8% azalmasının təxminən 64,0%-i neft bölməsinin payına düşmüşdür.

Baxılan dövr ərzində neft hasilatı 7,6% azalaraq, qaz hasilatının 7,3% artımının müsbət təsirini üstələmiş, bununla da neft ÜDM-i yanvar-oktyabr aylarında 6,3% azalmışdır. 2020-ci ildə bərpa olunacağı gözlənilən neft hasilatı cari ilin may ayında baş tutmuş görüşdə müddətin uzadılması qərara alınmış "OPEC+" razılaşmasından sonra yenidən azalmaya məruz qalmışdır. OPEC təşkilatının dərc etdiyi aylıq statistik bülletenlərə əsasən, 2020-ci ildə neft təklifini azaldacağı gözlənilən əsas qeyri-OPEC ölkələrindən biri də Azərbaycandır və bu azalmanın təxminən günlük 0,06 mln. barel olacağı planlaşdırılmışdır (Şəkil 4). Təşkilatın proqnozlarına əsasən, ölkəmizdə günlük hasilatın 2020-ci və 2021-ci illərdə orta hesabla 0,71 mln. barel olacağı gözlənilir.

Şəkil 4. Qeyri-OPEC ölkələri üzrə hasilatın illik dəyişməsi, mln. barel/gün

Şəkil OPEC-in aylıq bülletenləri əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.2.2. Son üç ildə ÜDM-in artımına öz müsbət təsiri ilə fərqlənmiş qeyri-neft ÜDM-i cari ilin baxılan dövründə illik qiymətləndirmədə 2,3% azalmış, bununla da cəmi əlavə dəyər istehsalının dəyişməsinə təsir baxımından uzun illərdir qoruyub saxladığı dominant mövqeyini itirmişdir.

ÜDM-in təxminən 70%-ni təşkil edən qeyri-neft sahələrində istehsal olunan əlavə dəyərin azalması ÜDM-in azalmasına 1,4 faiz bəndi azaldıcı təsir göstərmiş, bu azalma yeni növ koronavirus infeksiyasının yayılmasına yol verməmək məqsədilə aprel ayından tətbiq olunan sərt karantin rejiminin tətbiqi nəticəsində baş vermişdir.

Qeyri-neft sahələri arasında ən kəskin azalma turistlərin yerləşməsi və ictimai işə sektoru üzrə qeydə alınmış, qeyri-neft ÜDM-ə ən çox azaldıcı təsir də məhz elə bu sahədən formalaşmışdır. Mart ayında COVID-19 virusunun ölkə sərhədləri daxilində aşkarlanması həm xarici, həm də daxili turizmə şok effekti ötürmüş və bu sahə üzrə rekord azalmalar müşahidə olunmuşdur. DSK-nın məlumatlarına əsasən, 2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 56,7% azalma qeydə alınmış, bu rəqəm ötən ilin müvafiq göstəricisindən 62,2 faiz bəndi az olmuşdur (Cədvəl 9).

Cədvəl 9. Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sektoru üzrə əlavə dəyər

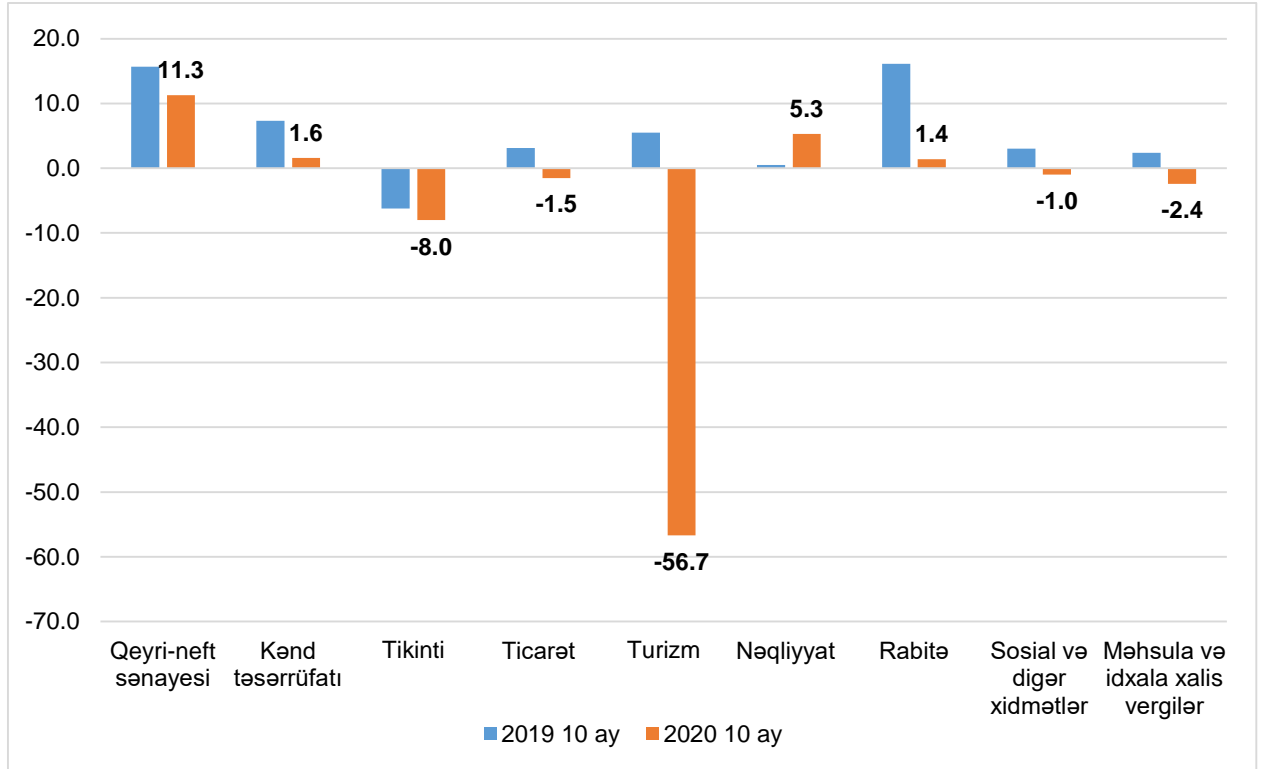
Göstəricilər	Ölçü vahidi	2019 10 ay	2020 10 ay	Fərq
Əlavə dəyər	mln. manat	1624,9	711,0	-913,9
Real artım tempi	%	5,5	-56,7	-62,2

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.2.3. Cari ildə qeyri-neft sektorunda müşahidə edilən azalma fonunda qeyri-neft sənayesi və kənd təsərrüfatını özündə ehtiva edən və ölkənin ixrac potensialının əsas göstəricisi hesab olunan ticari sahələr üzrə artım izlənmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq sahələr üzrə də ötən illə müqayisədə artım tempi zəifləmişdir. Belə ki, ÜDM-in 7,5%-nə bərabər olan kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq cari ilin baxılan dövründə 1,6% artsa da, bu artım tempi 2019-cu ilin uyğun dövrünə nisbətən 5,7 faiz bəndi aşağıdır. Həmçinin, qeyri-neft sənayesi üzrə bu ilin 10 ayında 11,3% real artım tempi müşahidə olunduğu halda, ötən ilin analoji dövrü üzrə müvafiq göstərici 15,7%-ə bərabər olmuşdur. Bununla belə, qeyri-neft sənayesi ötən ildə olduğu kimi, bu ildə də qeyri-neft sahələri üzrə əlavə dəyərin dəyişməsinə ən çox müsbət təsir edən sahə olmuş və turizm sektorunun ötürdüyü neqativ şoku qismən də olsa, zəiflədə bilmişdir (Şəkil 5).

Şəkil 5. Qeyri-neft sahələri üzrə əlavə dəyərin illik dəyişməsi, real, %

Şəkil DSK-nın aylıq bülletenləri əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Şəkildən də göründüyü kimi, ötən illə müqayisədə müsbət dinamika izlənən sahələrdən biri nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sahəsidir ki, bu sahə üzrə əlavə dəyər artımı ötən ilə nisbətən 4,8 faiz bəndi yüksələrək 5,3%-ə çatmışdır. Ölkə daxilində natura ifadəsində ötən ilin 10 ayı ilə müqayisədə yük daşınmasının 18,9%, sərnişin daşınmasının isə 39,0% azalması müqabilində nəqliyyat sahəsində yaradılmış əlavə dəyərin artması hava yük nəqliyyatında gəlirlərin yüksək artımı ilə izah edilir.

Turistlərin yerləşməsi və ictimai iaşə sektorundan sonra növbəti əhəmiyyətli azalma tikinti sektoru üzrə müşahidə olunmuş, cəmi ÜDM-in 6,4%-nə bərabər olan bu sahə üzrə azalma ötən illə müqayisədə sürətlənmiş və 8,0%-ə bərabər olmuşdur. Azalma tempinin sürətlənməsi əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların azalması ilə izah oluna bilər. Məlumat üçün bildirik ki, cəmi investisiyaların 63,1%-i tikinti-quraşdırma işlərinə sərf edilmişdir.

1.2.4. Cari ilin 10 ayının yekunlarına görə əsas kapitalla investisiyalarda azalma müşahidə edilmiş, cəmi investisiyalarda daxili mənbələr dominant mövqə nümayiş etdirmişdir.

2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında əsas kapitalla investisiyalar 11540,2 mln. manat olmaqla, ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 2,1% azalmışdır. Neft

amili üzrə investisiyaların dekompozisiyasına əsasən, azalma qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş sərmayələrin il ərzində 9,9% azalması hesabına baş vermişdir. Ötən il 2 rəqəmli azalma tempi nümayiş etdirən neft sahəsinə istiqamətləndirilmiş investisiyaların həcmi 11,7% artsa da, xüsusi çəkiddə digər sahələrə yönəldilən investisiyalardan geridə qaldığı üçün cəmi investisiyalar üzrə artımın müşahidə olunması mümkünsüz olmuşdur.

Maliyyələşdirmə mənbələri üzrə nəzər saldıqda, əsas kapitalla investisiyalarda müşahidə olunan azalmanın daxili mənbələr hesabına qeydə alındığı aydın olur. İllik müqayisədə 8,9% azalan daxili investisiyalardan fərqli olaraq, xarici investisiyalar 25,8% artmış, əvvəlki ildə qeydə alınan mənfi dinamikaya tamamilə zidd trayektoriya ilə hərəkət etmişdir. Məlumat üçün bildirik ki, daxili investisiyalar cəmi investisiyaların strukturunda əhəmiyyətli paya, 64,0% çəkiyə malikdir. Bu səbəbdəndir ki, xarici investisiyaların nəzərəçarpacıq dərəcədə artması fonunda cəmi investisiyaların həcmində artım müşahidə edilməmişdir (Cədvəl 10).

Cədvəl 10. Əsas kapitalla investisiyalar və onların təsnifatı

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2019 10 ay	2020 10 ay
Əsas kapitalla investisiyalar	mln. manat	11407,4	11540,2
real artım tempi	%	-2,6	-2,1
Neft sektoruna	mln. manat	4270,9	4781,8
artım tempi	%	-13,4	11,7
Qeyri-neft sektoruna	mln. manat	7136,5	6758,4
artım tempi	%	6,8	-9,9
Daxili investisiyalar	mln. manat	8108,6	7390,1
artım tempi	%	13,8	-8,9
Xarici investisiyalar	mln. manat	3298,8	4150,1
artım tempi	%	-24,2	25,8

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət sektoru üzrə investisiyalar əsas kapitalla cəmi sərmayələrin 40,8%-ni təşkil etməklə, 2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında 4708,4 mln. manat həcmində olmuşdur. Qeyd edək ki, bu göstərici ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 15,6% azdır.

1.2.5. Qlobal səhiyyə təhdidlərinin artması və ölkə daxilində də tibbi vəziyyətin gərginləşməsi fonunda sərt karantin rejiminin tətbiqi və sonradan bu müddətin uzadılması əhali gəlirlərinə də neqativ təsir etmiş, əhalinin gəlirlərində azalma qeydə alınmışdır.

Cari ilin yanvar-oktyabr aylarında əhali gəlirlərinin nominal ifadədə 1,4% azalması müşahidə olunmuşdur ki, bu da real ifadədə 4,1% azalma deməkdir. Əhali gəlirlərinin inflyasiya tempindən aşağı olması, həmçinin azalması real alıcılıq qabiliyyətinin

azaldığından xəbər verir. Əhali gəlirlərinin mühüm komponenti olan orta aylıq əmək haqqı isə ötən il reallaşdırılan sosial paket tədbirlərinin bariz nümunəsi olaraq, ikirəqəmli ifadədə artmağa davam etmişdir. Belə olduğu təqdirdə, əhali gəlirlərinin azalması digər gəlirlərin, o cümlədən alınmış cari transferlərin azalması ilə izah oluna bilər.

Tətbiq olunan və bir neçə ay davam etməkdə olan özünü təcrid rejimi və gəlirlərin real ifadədə azalması fonunda istehlak bazarı da sıxılmağa davam etmiş, pərakəndə ticarət dövriyyəsi 1,5%, əhaliyə göstərilən pullu xidmətlər isə 25,9% azalmışdır. İstehlak bazarında satılmış məhsulların və göstərilmiş xidmətlərin ümumi dəyəri 7,7% azalmışdır ki, bu azalma həm dövlət, həm də qeyri-dövlət mülkiyyəti üzrə istehlakın azalmasından formalaşmışdır.

1.2.6. Pandemiya şəraitində məcmu tələbin zəifləməkdə davam etməsi inflyasiyanın sürətlənməsinin qarşısını almış, karantin rejimi dezinflyasiya meyillərinə təkan vermişdir.

Ötən ilin sonlarında həyata keçirilən sosial paket tədbirlərinin növbəti ildə tələbi canlandırmaqla qiymət artımına təkan verəcəyi gözlənilsə də, gərgin tibbi şərtlər çərçivəsində istehlakçı davranışının kəskin dəyişməsi bu gözləntiləri minimuma endirmişdir. Belə ki, cari ilin yanvar-oktyabr aylarında qeydə alınmış orta illik inflyasiya 2,8%-ə bərabər olmuş, qiymət artımının əsas aparıcı qüvvəsi ərzaq məhsulları qrupu olmuşdur. Qeyri-ərzaq məhsullarından fərqli olaraq, istehlakında azalma müşahidə olunmayan ərzaq məhsulları üzrə bahalaşma ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 5,1%-ə bərabər olmuş, bununla da istehlak səbətinə daxil olan alt qruplar arasında artım tempinə görə ilk sırada olmuşdur (Cədvəl 11).

Cədvəl 11. İstehlak səbətinə daxil olan alt qruplar üzrə qiymət indeksinin dəyişməsi, orta illik, %

İstehlak səbətinə daxil olan qruplar	Yan-mart	Yan-iyun	Yan-sent	Yan-okt	2019 10 ay
Ərzaq məhsulları, içkilər və tütün	5,2	5,5	5,2	5,1	3,7
Qeyri-ərzaq məhsulları	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2
Xidmətlər	1,4	1,0	1,1	1,0	2,2
Cəmi	3,0	3,0	2,9	2,8	2,6

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ərzaq məhsulları, içkilər və tütün altqrupu üzrə qiymət artımının əsas səbəblərinə digər qruplardan fərqli olaraq, karantin dövründə bu qrup məhsullara tələbin azalmaması ilə yanaşı, dünya ərzaq qiymətlərinin artması da daxil edilə bilər. 2020-ci ilin fevral ayından etibarən ucuzlaşmağa başlayan ərzaq qiymətləri iyun ayında yenidən

bahalaşmağa başlamış, oktyabr ayına olan məlumatlarına əsasən, aylıq qiymətləndirmədə 2,3%, illik qiymətləndirmədə isə 5,6% bahalaşmışdır.

1.2.7. Pandemiya səbəbindən tələbin azalması faktoru ilə yanaşı milli valyutanın stabilliyinin qorunması da inflyasiya tempinin aşağı ətrafda qorunub saxlanmasına öz töhfəsini vermişdir.

Cari ilin 1-ci rübünün sonlarından etibarən neft qiymətlərinin kəskin azalmağa başlamasına reaksiya olaraq azalan dedollarlaşma meyilləri yüksələ bilən idxal inflyasiyası təhlükəsi ilə inflyasiya gözləntilərini artırsa da, manatın məzənnəsinin dinamikasında nail olunmuş sabitlik bu gözləntilərin azalmasına səbəb olmuşdur. Qeyd edək ki, 10 ay üzrə orta illik inflyasiya Mərkəzi Bankın açıqladığı hədəf diapazonuna tam uyğun olmaqla, bu intervalın mərkəzinə yaxındır.

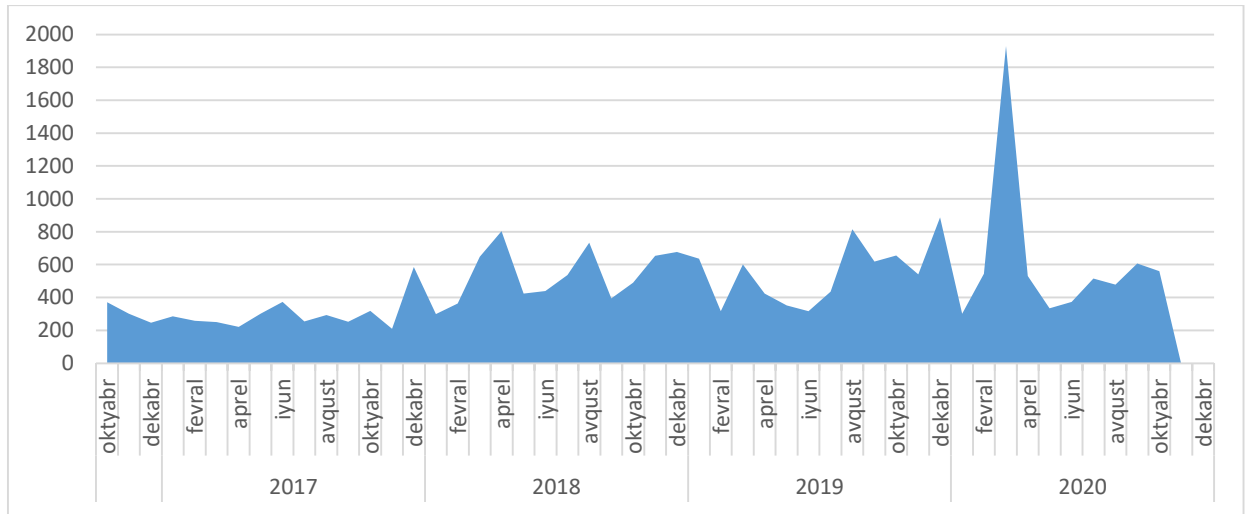
Məlumat üçün bildirək ki, qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsullar və xidmətlər, həmçinin mövsümi xarakter daşıyan kənd təsərrüfatı məhsulları nəzərə alınmadan hesablanan bazis inflyasiyası 2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında orta illik qiymətləndirmədə 2,1%-ə bərabər olmuşdur.

Manatın məzənnəsinin qorunmasında Mərkəzi Bank və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu (ARDNF) tərəfindən birgə olaraq həyata keçirilən valyuta hərəraclarının həlledici rolu olmuşdur. Belə ki, valyuta hərəraclarında satılmış valyuta təklifi ARDNF transfertlərinin proqnoza uyğun olaraq dövlət büdcəsinə icrasını təmin etmək üçün, həmçinin ARDNF-in investisiya portfelində manatla olan aktivlərin payının artırılması məqsədilə istifadə edilmişdir. ARDNF-in məlumatlarına əsasən, ilin yanvar-oktyabr ayları ərzində sözügedən valyuta hərəraclarında 6170,5 mln. ABŞ dollarının satışı həyata keçirilmişdir ki, bu məbləğin də 9968,3 mln. manatı ARDNF-in dövlət büdcəsinə transfertlərinin icrasını təmin etmişdir. Bundan əlavə, ARDNF-in yanvar-iyun ayları üzrə açıqladığı məlumata əsasən, keçirilmiş valyuta hərəracları zamanı Fondun investisiya portfelində manatla olan aktivləri rüb ərzində 576,34 mln. ABŞ dolları artırılaraq, depozitə yönəldilmiş və bu depozitin manatla olan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulduğu bildirilmişdir. Qeyd edək ki, investisiya portfelinin 9 aylıq göstəricilərinə əsasən, portfelin tərkibində olan manatla aktivlərin həcmi 3-cü rüb ərzində azalaraq 293,03 mln. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

1.2.8. Cari ilin ötən dövrü üzrə valyuta təklifində yüksək artıma mart ayında istehlakçı davranışında əhəmiyyətli dəyişiklik əsas təsir göstərmişdir.

10 ay ərzində valyuta bazarında reallaşdırılmış valyuta təklifi ötən ilin müvafiq dövründə satılmış valyuta həcmi ilə müqayisədə 19,4% çox olmuşdur. Mart ayında zəifləyən global tələb dinamikasına əks tendensiya nümayiş etdirməyə qərar verən neft ixracatçıları neft qiymətlərinin əhəmiyyətli ucuzlaşmasını labüd etmiş, bu isə təbii olaraq, neft ixracatçısı olan Azərbaycanın neft gəlirlərinin azalmasına səbəb olmaqla, valyuta bazarında təlatümlərə səbəb olmuşdur. Bu proseslərin nəticəsi olaraq, 2020-ci ilin yalnız mart ayında tələbin tam ödənilməsi məqsədilə 1928,3 mln. ABŞ dollarının satışı həyata keçirilmişdir ki, bu rəqəm ötən ilin orta aylıq göstəricisi olan 549,5 mln. ABŞ dollarından nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənməklə, təxminən 4 dəfə çoxdur. Növbəti aylarda isə pandemiya səbəbilə zəruriləşən özünütəcrid rejimləri istehlakçı davranışını növbəti dəfə həlledici şəkildə dəyişməklə, valyutaya olan tələbin də azalmasına gətirib çıxarmış, valyuta təklifinin digər aylarda olduğu kimi, münasib həcmə həyata keçirilməsinə zəmin yaratmışdır (Şəkil 6).

Şəkil 6. Valyuta herraclarında satılmış valyuta həcmi, aylıq, mln. ABŞ dolları ilə

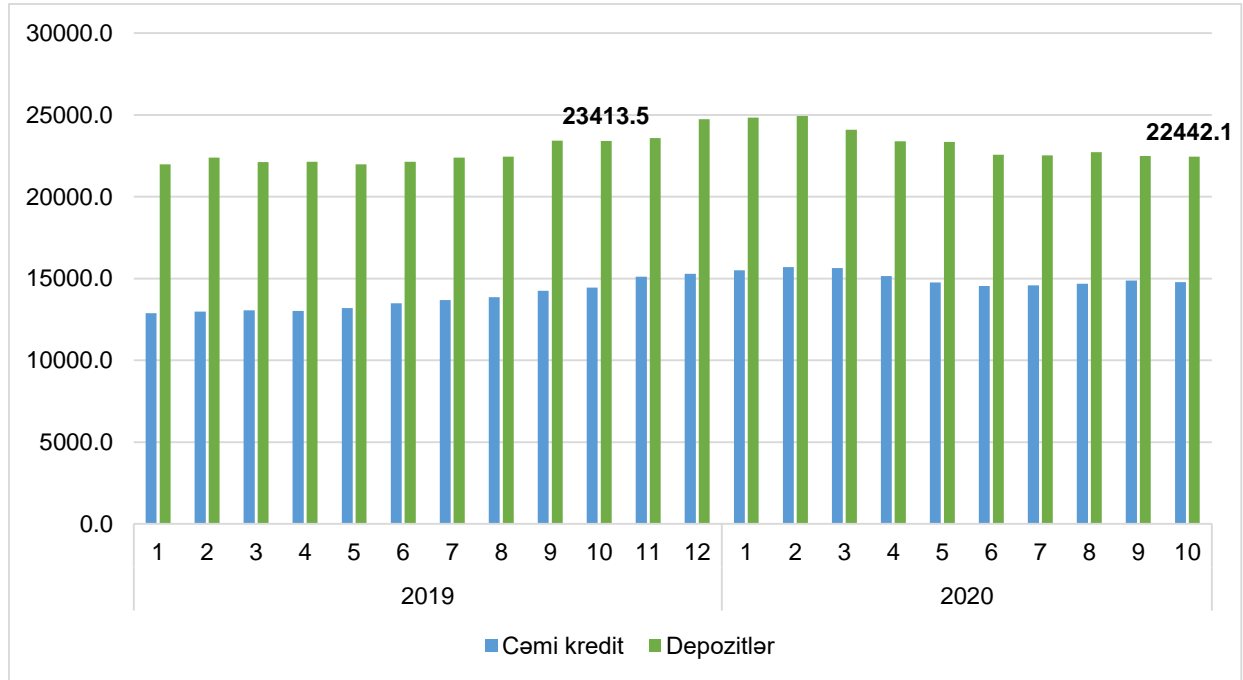
Şəkil ARDNF-in aylıq məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

1.2.9. İlin əvvəllərində valyuta bazarında izlənməkdə olan tərəddüdlər depozitlərin həcminə, o cümlədən əhalinin əmanətlərində azalmalara təsir göstərmiş, bu azalmada bank sektorunda müşahidə edilən meyillər xüsusi paya malik olmuşdur.

Yaşadığımız pandemiya şəraiti bank sektoruna da təsirsiz ötüşməmişdir. İlin əvvəllərində illik müqayisədə 4% ətrafında artım müşahidə olunan əhalinin əmanətlərində, qeyd etdiyimiz səbəblərdən, mart ayında 5,3% azalma qeydə alınmış,

növbəti aylarda isə bəzi bankların lisenziyasının ləğv edilməsi səbəbilə azalma tempi 2 rəqəmli səviyyəyə çatmışdır. Cəmi depozitlərin illik dəyişməsi üzrə ilin əvvəlində izlənən 2 rəqəmli 13% ətrafı artım oktyabr ayının sonunda 4,1% azalma ilə əvəzlənmişdir (Şəkil 7). Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə artım tempinin azalma ilə əvəzlənməsinin səbəbi xarici valyutada depozitlərin azalması ilə izah oluna bilər. 2020-ci ilin 10 ayında illik qiymətləndirmədə manatla depozitlər 11,6% artmış (ilin əvvəli 30,7% artım), xarici valyutada depozitlər isə 13,2% azalmışdır (ilin əvvəli 4,1% artım).

Şəkil 7. Cəmi kreditlər və depozitlər, dövrün sonuna, mln. manat

Şəkil AMB-nin statistik bülletenləri əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Məlumat üçün bildirik ki, bankların cəmi depozit portfelinin 57,4%-i xarici valyuta ilə yerləşdirilmiş depozit və əmanətlərdən ibarətdir. 2015-ci il 1 yanvar tarixinə 49,9% xüsusi çəkiyə malik olan xarici valyutada depozitlər devalvasiya dalğaları zamanı portfeldə həlledici paya (80,0%) malik olsalar da, zamanla bu pay azalmağa başlamışdır. İl ərzində, xüsusən də mart ayında bu nisbətə dəyişiklik olsa da, baxılan dövrün sonuna ötən ilin sonu ilə müqayisədə 3,6 faiz bəndi azalma qeydə alınmışdır.

1.2.10. Monetar hakimiyyət orqanı tərəfindən monetar siyasətin yumşaldılması ilə bağlı atılmış addımlar bankların iqtisadi aktivliyin təşviq olunması prosesindəki rolunu artırmaq, kreditləri daha əlçatan etmək məqsədi daşımışdır.

Baxılan dövr ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən bir neçə dəfə müxtəlif mərhələlərdə faiz dəhlizi parametrlərinə yenidən baxılmış və monetar siyasətin yumşaldılması

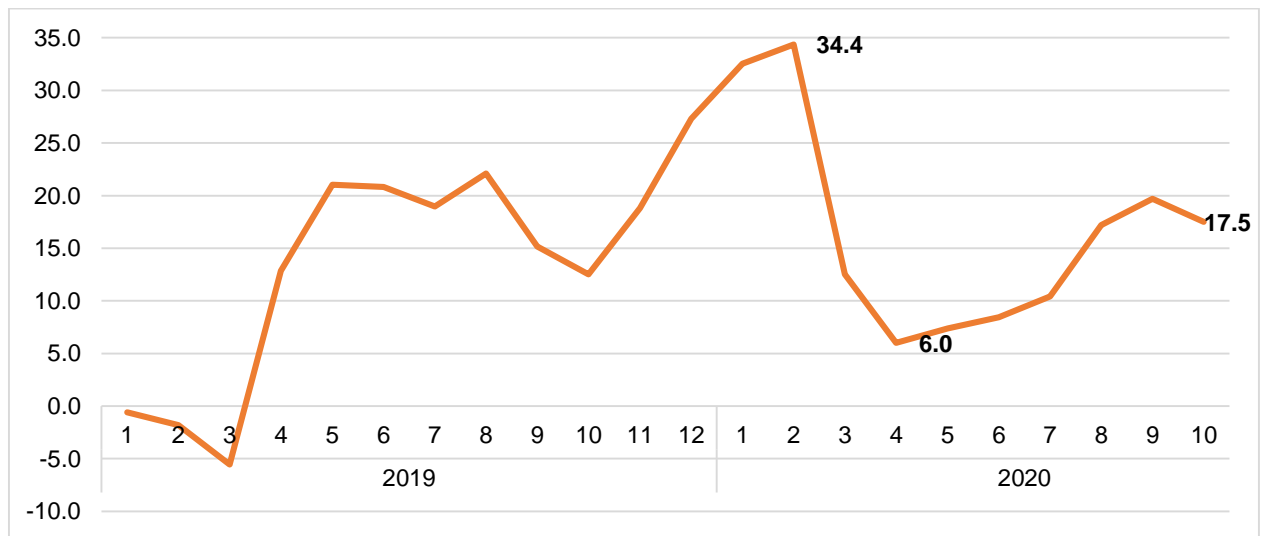
istiqlamətində faiz endirimləri həyata keçirilmiş, uçot dərəcəsi ilin əvvəlində tətbiq edilən 9,25%-dən bugünkü günədək 6,5%-ə qədər endirilmişdir. Faiz endirimi qərarlarının verilməsi zamanı manatın dinamikasının stabilliyi, aşağı tempi inflyasiya, tələbin zəifləməsi və s. nəzərə alınmışdır.

Manatla müddətli depozitlərin azalması pul kütləsinin də həcminə təsir göstərmiş, 2020-ci il oktyabr ayının sonuna manatla geniş pul kütləsinin həcmində 13,7% artım tempi qeydə alınmış, ilin əvvəli ilə müqayisədə 14,9 faiz bəndi zəifləmişdir. Bu pul aqreqatının tərkib elementlərindən manatla müddətli depozitlər üzrə azalma izlənmiş, digər komponentlər üzrə artımın zəifləməsi müşahidə olunmuşdur.

1.2.11. Tətbiq olunan sərt rejim zamanı istehlakçı davranışının kəskin şəkildə dəyişdirilməsi tələbin zəifləməsi ilə nəticələnməklə, pul bazasının da artımını zəiflətmişdir.

Hökm sürən pandemiya şəraiti aparılan iqtisadi əməliyyatları əhəmiyyətli dərəcədə azaltmış, ilin əvvəllərində müşahidə olunan pul bazasının 30% ətrafında olan artımı aprel ayında 6% ətrafındakə enmiş, aprel ayının artım tempi fevral ayının müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə təxminən 5 dəfə azalmışdır. Növbəti aylarda isə manatla pul bazasının həcmində tədricən artım müşahidə olunmağa başlamış, iyul ayından başlayaraq 2 rəqəmli artıma keçidin izlənməsi oktyabr ayının sonunda 17,5% artımın qeydə alınması ilə nəticələnmişdir (Şəkil 8).

Şəkil 8. Manatla pul bazasının illik dəyişməsi, %

Şəkil Mərkəzi Bankın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

II BÖLMƏ. BÜDCƏ PARAMETRLƏRİNİN STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ VƏ DİGƏR NORMATİV-HÜQUQİ AKTLARA UYĞUNLUĞU

2.1. Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsinin “Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”ya uyğunluğu.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 24 avqust tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”nın əsas məqsədi 2018–2025-ci illərdə dövlət borcunun idarə olunması sahəsində gələcək illər üçün dövlət borcunun dayanıqlılığını təmin etməklə ÜDM-ə nisbətinin tədricən azaldılmasına nail olmaqdır. Strategiyanın həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı hədəflər müəyyən edilmişdir:

- Dayanıqlı və idarəolunan dövlət borcu səviyyəsi;
- Risklərin idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- Dövlət borcunları üzrə infrastrukturun və nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi.

2.1.1. Cari il üçün birbaşa dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti üzrə proqnozlaşdırılmış göstərici Strategiya ilə müəyyən edilmiş hədəfə uyğundur.

Azərbaycan Respublikasının dövlət borcu ÜDM-in nisbəti 23,3%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, həm ortamüddətli, həm də uzunmüddətli dövrdə ölkə iqtisadiyyatının ehtiyaclarını nəzərə almaqla dövlət borcunun dayanıqlılığını təmin edilməsi 1-ci strateji məqsəd kimi müəyyənləşdirilmiş və bu məqsədlə 2018-2025-ci illər üzrə ümumi dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətini yuxarı həddinin 30,0%-dən çox olmaması və 2025-ci ilədək 20,0%-dən aşağı salınması hədəfi gözləniləcəkdir. Hazırda bu nisbət ötən illə müqayisədə 0,6 faiz bəndi artsa da, Strategiyada müəyyən edilən hədəfə uyğundur.

2.1.2. Növbəti il üçün dövlət borcu və öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı vəsaitlərin dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırılmış xərclərinə (müvafiq funksional təsnifat üzrə) nisbəti 7,7% olmaqla Strategiya ilə müəyyən edilmiş hədəfə uyğundur.

Strategiyada ümumi dövlət borcuna xidmət xərclərinin dövlət büdcəsi xərclərinə nisbətini 15,0%-dən aşağı olması müəyyən edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq təcrübədə borcun xərclərə deyil, gəlirlərə nisbəti əsas götürülür. Hazırda strategiyada müəyyən edilən hədəf isə özündə iqtisadi mahiyyət ehtiva etmir. Məhz bu səbəbdən Hesablama Palatası tərəfindən aparılan qiymətləndirmələrdə analitik göstərici kimi məhz borca xidmətlə bağlı xərclərin büdcə gəlirlərinə nisbəti əsas götürülür.

BVF-nin “Dövlət sektoru borcunun Statistika” Qaydalarına görə əgər dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər qoyulan minimal tələbdən aşağıdırsa bu borc yükü ilə bağlı riskin aşağı olmasından xəbər verir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun “Xarici borcun Statistika” Qaydaları (2013), “Dövlət sektoru borcunun Statistika” Qaydaları (2014) və INTOSAI-ın baxılmaqda olan “Borc göstəriciləri” adlı ISSAI 5411 standartında verilən metodologiyalara əsasən dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin dövlət büdcəsinin gəlirlərinə nisbəti aşağı, orta və yüksək dərəcələri ilə müvafiq olaraq 25,0%, 30,0% və 35,0% ölçülür. Bu göstərici proqnozlaşdırılan il üzrə 8,7% təşkil etməklə minimal risk həddində qalır.

2.1.3. 2021-ci ilin dövlət büdcəsi ilə birgə təqdim edilmiş məlumatlara görə xarici valyuta nominallı borc öhdəliklərinin azaldılması və dəyişkən faiz dərəcəsi ilə cəlb olunan borcun ümumi portfəldə payı ilə bağlı Strategiyada müəyyən edilmiş hədəflər gözlənilmişdir.

Birbaşa xarici dövlət borcunun 82,0%-i ABŞ dollarında, 8,3%-i avroda, 4,6%-i XBH-da (Beynəlxalq Valyuta Fondunun Xüsusi Borcalma Hüquqları), 3,9%-i yapon yenində, 1,3%-i isə digər valyutalarda cəlb olunmuşdur.

“Büdcə zərfi”nə daxil olan və 2020-ci ilin 6 ayını əhatə edən məlumatlardan görüldüyü kimi, xarici dövlət borcu portfelinin 62,7%-i sabit, 37,3%-i isə dəyişkən faiz dərəcəsi olan borclar təşkil etmişdir.

2.2. Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğunluğu

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkədə büdcə sisteminin quruluşu, tərtibi, layihələndirilməsi, qəbulu və icrası ilə bağlı mərhələləri əhatə edir və bu istiqamətdə tələbləri müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar üzrə aşağıdakıları qeyd edir:

2.2.1. 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinin tərtibi və strukturu ilə bağlı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun müəyyən etdiyi tələb və müddətlər əsasən gözlənilmişdir.

2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlarda “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (Qanun) *büdcə sisteminin vahidliyi, bu sistemə aid olan büdcələrin müstəqilliyi ilə bağlı təsbit edilmiş tələblər təmin olunmuş (Maddə 3), layihə Azərbaycan Respublikasının vahid büdcə təsnifatı tətbiq edilməklə tərtib edilmiş (Maddə 4), növbəti il üçün Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə vəsait nəzərdə tutulmuş və hər iki fond üzrə proqnozlaşdırılmış xərclərin məbləği dövlət büdcəsinin gəlirlərinin müvafiq olaraq 5,0%-dən və 2,0%-dən az olmaqla (Maddə 6) nəzərdə tutulmuşdur.* Eyni zamanda, qeyd edək ki, *Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 yanvar 2020-ci il tarixli 23s nömrəli Sərəncamı ilə 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinin tərtibinə Qanunla müəyyən edilmiş müddətdə başlanılmışdır ki, bu da Qanunun 11.1-ci maddəsinin tələblərinə uyğundur və 11.15-ci maddəyə uyğun olaraq Hesablama Palatasına dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin layihəsi və sonrakı üç il üçün icmal büdcənin göstəriciləri təqdim edilmişdir.*

2.2.2. Dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə hazırlanan və təqdim olunan sənədlər “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş tələblərə əsasən uyğundur.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun *12-ci maddəsi* ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilməli sənədlər göstərilmişdir (Cədvəl 12).

Cədvəl 12. Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi və onunla birlikdə təqdim edilən sənədlərin 12-ci maddənin tələblərinə uyğunluğu

Maddə	"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinin tələblərinə əsasən dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə hazırlanan və təqdim olunan sənədlər	Təqdim edilmişdir- təqdim olunmamışdır – X	Qeyd
12.1.1	növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və qanun layihəsinə dair izahat		
12.1.2	növbəti büdcə ili və gələn üç il üzrə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri		

12.1.3	büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətləri		
12.1.4	dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan məqsədli proqramlar		
12.1.5	büdcə gəlirləri təsnifatının, funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatların paraqrafları səviyyəsində gəlirlərin və xərclərin layihəsi		
12.1.6	dövlət borcları və dövlət zəmanəti ilə digər öhdəliklərə dair məlumat		
12.1.7	növbəti il üzrə icmal büdcənin funksional və iqtisadi təsnifata uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində layihəsi		
12.1.8	növbəti il üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin, habelə sonrakı üç il üzrə icmal büdcənin layihələrinə uyğun olaraq mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramının layihəsi		“Büdcə zərfi”nə Qanunun tələbinə uyğun olaraq mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramının layihəsi daxil edilməmiş, yalnız “2021-2024-cü illər üzrə Dövlət İnvestisiya Proqramının əsas istiqamətləri” təqdim olunmuşdur.
12.1.9	Azərbaycan Respublikasının ərazisi üzrə toplu maliyyə balansı		
12.1.10	qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq olunması nəzərdə tutulduğu hallarda növbəti büdcə ili üzrə büdcədən kənar dövlət fondlarının büdcələri haqqında qanun layihələri və qanun layihələrinə dair izahat		“Büdcə zərfi”nə “Dövlət sosial müdafiə fondunun 2021-ci il büdcəsi haqqında” və “İşsizlikdən sığorta fondunun 2021-ci il büdcəsi haqqında” qanun layihələri və qanun layihələri dair izahat daxil edilmişdir.
12.1.11	növbəti büdcə ili üzrə gəlirlərin və xərclərin ötən ilin faktiki və cari ilin gözlənilən nəticələri ilə (gəlirlərin təsnifatı üzrə, xərclərin funksional, iqtisadi və təşkilati təsnifatının paraqrafları səviyyəsində) müqayisəsi		
12.1.12	cari ilin icmal büdcəsinin gözlənilən icrasına dair məlumat		
12.1.13	büdcədən kənar əməliyyatlara dair icmal hesabat		
12.1.14	dövlət büdcəsi kəsirinin keçən büdcə ilində faktiki və cari büdcə ilində gözlənilən maliyyələşdirmə mənbələri barədə hesabat		

12.1.15	müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən digər sənədlər		“Büdcə zərfi”nə “Büdcə sistemi haqqında”, “Sosial sığorta haqqında” “Əmək pensiyaları haqqında”, “Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə Qanun layihələri və “Azərbaycan Respublikasında 2021-ci il üçün ehtiyac meyarının həddi haqqında”, “Azərbaycan Respublikasında 2021-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında” Qanun layihələri daxil edilmişdir.
---------	--	--	--

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2.2.3. “Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsi “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun müəyyən etdiyi tələblərə uyğun tərtib edilmişdir.

Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunla təsdiq olunan əsas göstəricilər “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsi ilə müəyyən olunur (Cədvəl 13).

Cədvəl 13. “Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanun layihəsinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsinin tələblərinə uyğunluğu

Maddə	"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsinin tələblərinə əsasən Qanun layihəsində əks olunmalı göstərici		Göstəricinin qanun layihəsində əks olunduğu maddə	Qeyd
16.1.1	gəlirlərin və xərclərin ümumi məbləği		1.	
16.1.3	mədaxil mənbələri üzrə gəlirlərin məbləği		2.	
16.1.4	mənbələr üzrə qrantlar və transfertlər		2.14.	Qanun layihəsində qrantlardan daxilolmaların nəzərdə tutulması ilə bağlı məlumat yoxdur.
16.1.5	ayrı-ayrı gəlirlərin büdcələr arasında bölgüsü və ayırma normaları		5. və 9.	
16.1.6	funksional və iqtisadi təsnifata uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində xərclərin məbləği		7. və 8.	Qanun layihəsinin 8-ci maddəsində dövlət büdcəsinin xərclərinin funksional və iqtisadi təsnifatın paraqrafları səviyyəsində bu

				Qanunun əlavəsində verilmiş məbləğlərdə təsdiq edilməsinin nəzərdə tutulduğu göstərilmişdir.
16.1.7	Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə və yerli büdcələrə verilən qrantların, dotasiyaların, subsidiyaların və subvensiyaların məbləği		7.1.6.	
16.1.8	büdcə ssudalarının ümumi məbləği və istiqamətləri			Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2021-ci ildə büdcə ssudaların verilməsi üçün vəsait nəzərdə tutulmamışdır
16.1.9	daxili və xarici dövlət borclarının faizləri və əsas məbləğləri üzrə ödənişlər		11.	
16.1.10	dövlətin üçüncü tərəf qarşısında öhdəliyinin yuxarı həddi			
16.1.11	sair beynəlxalq öhdəliklərin məbləği			
16.1.12	ehtiyat fondların məbləği		7.12.1.	
16.1.13	daxili və xarici dövlət borcunun, dövlət zəmanətinin, o cümlədən büdcə ili ərzində cəlb edilən və əvvəlki illərdə alınmış və növbəti büdcə ilinin sonunadək qaytarılması nəzərdə tutulan daxili və xarici dövlət borcunun yuxarı hədləri (limitləri)		12.	
16.1.14	xərclərin maliyyələşdirilmə ardıcılığı		13.	
16.1.15	dövlət büdcəsinin müdafiə olunan xərc maddələri		13.	
16.1.16	dövlət büdcəsi kəsirinin yuxarı həddinin məbləği		14.	
16.1.17	ARDNF-in gəlirləri nəzərə alınmadan icmal büdcə kəsirinin yuxarı həddinin məbləği		16.	
16.1.18	icmal büdcənin xərclərinin yuxarı həddinin məbləği		15.	

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2.2.4. Hesablama Palatası cari ildə bəzi əlavə məlumatların “Büdcə zərfi”nə daxil edilməsini müsbət qiymətləndirməklə yanaşı, beynəlxalq mütərəqqi təcrübəyə və dövlətin maliyyə inzibatçılığının qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilən metodologiyaya əsaslanaraq “Büdcə zərfi”nin məlumatlılığının artırılması, şəffaflığın təmin edilməsi istiqamətində addımların atılmasının davam etməsinin vacibliyini vurğulayır.

Parlamentdə müzakirə edilən “Büdcə zərfi” ilə bağlı dünya təcrübəsində əsasən iki şərt irəli sürülür:

hesabatlılığın və şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə zərfin əlçatanlığı təmin edilməli;

büdcə ilə birlikdə təqdim edilən sənədlərin “çeşidi” geniş və ictimai faydalılığı yüksək olmalıdır.

Beynəlxalq təcrübədə tətbiq edilən qabaqcıl nümunələrə əsaslanan metodologiya əsas götürülməklə, “Büdcə zərfi”nin əlçatanlığı və məlumatların çeşidinin artırılması məqsədilə aşağıdakı istiqamətlər üzrə addımların davam etməsi bu şərtlərin reallaşdırılmasına töfhə vermiş olar.

1. makroçərçivənin və büdcə proqnozlaşdırmasının əsaslılığı ilə bağlı zəruri məlumat və sənədlərin zərflə daxil edilməsi;

2. Makroproqnozların xərclər metodu əsasında tərtib edilməsi;

3. Əvvəlki dövrdə verilən proqnozlarla müqayisədə yaranan fərqlər və qarşıdakı dövr üzrə proqnozlardakı fərqlər haqda məlumat verilməsi;

4. Real, fiskal, monetar və xarici sektorlar üzrə qarşılıqlı əlaqənin göstərilməsi;

5. Büdcə parametrlərinin (vergi daxilolmaları, borc və büdcə kəsiri, investisiya layihələri) real dəyərinin hesablanması (diskontlaşdırma) aparılması;

6. “Vergi xərcləri büdcəsi” sənədinin “Büdcə zərfi”nə daxil edilməsi;

7. Dövlət borcu haqqında ətraflı məlumatların verilməsi;

8. Dövlətin aktiv və passivləri haqqında ortamüddətli dövr üzrə balans göstəricilərinin təqdim edilməsi.

2.3. 2021-ci il üçün büdcə-vergi siyasətinin prioritet istiqamətləri ilə bağlı təhlilin nəticələri

2021-ci ildə büdcə-vergi siyasəti üzrə aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulur:

	Ümumi hədəflər	Həyata keçirilməyə başlandığı dövr və görülmə işlər
	Gəlirlər üzrə hədəflər	
1	İqtisadiyyatın neft sektorundan asılılığının azaldılması məqsədilə büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin artırılması 2021-ci ildə davam edəcəkdir. Bu əsasda qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən ödəyicilərin neft sektorunda baş verən şoklardan asılılığının minimuma salınması, qeyri-neft ixracın coğrafiyasının və nomenklaturasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, kölgə iqtisadiyyatının səviyyəsinin azaldılması, vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin icrası davam etdiriləcəkdir.	Qarşıdakı ildə büdcə daxilolmalarının 45,8%-ni qeyri-neft sektoru üzrə daxilolmaların təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Qeyri-neft sektoru üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 48,7%-i və ya 5674,0 mln. manatını vergi orqanlarının xətti ilə daxilolmalar, 33,5%-ni və ya 3900,0 mln. manatını gömrük orqanlarının xətti ilə daxilolmalar, 7,6%-ni və ya 880,0 mln. manatını Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondundan transfert, 2,1 faizini və ya 250,0 milyon manatını Mərkəzi Bankın mənfəətindən ayırmalar, 8,1 faizini və ya 947,0 milyon manatını digər gəlirlər təşkil edir.
2	Dövlət büdcəsinə daxilolmalar üzrə vahid nəzarət mexanizminin tətbiqinin genişlənməsinin, kölgə iqtisadiyyatının azaldılması hesabına vergi daxilolmalarının artırılmasının, vergi inzibatchılığı sahəsində şəffaflığın təmin edilməsinin, dövlət müəssisələrində daha mütərəqqi korporativ idarəetmə üsullarının tətbiqinin, maliyyə öhdəliklərinin vaxtında və tam həcmdə ödənilməsinin təmin edilməsinin, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında qarşılıqlı etimada əsaslanan münasibətlərin inkişaf etdirilməsinin, habelə vergi borclarının ödənilməsi istiqamətində əlverişli şəraitin yaradılmasının 2021-ci ildə yığımların əhəmiyyətli artımına səbəb olacağı proqnozlaşdırılır.	
3	Növbəti ildə elektron ticarət sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal ödənişlərin institusional mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, nağdsız hesablaşma və ödəniş alətlərindən istifadə səviyyəsinin yüksəldilməsi nəzərdə tutulur.	
4	Növbəti ildə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin stimullaşdırılması və sərmayəçilərə daha əlverişli şəraitin yaradılmasında xüsusi önəm veriləcəkdir.	
	Xərclər üzrə hədəflər	

1	<p>Dövlət büdcəsi xərclərinin sosial yönümlülüğünün təmin edilməsi, dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş dövlət proqramlarının və tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi 2021-ci ildə büdcə xərclərinin əsas istiqamətlərindən olacaqdır.</p>	<p>2021-ci il üçün dövlət büdcəsinin sosialyönümlü xərcləri (büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatına uyğun olaraq əməyin ödənişi, pensiya və müavinətlər, dərman, sarğı ləvazimatları və materiallarının, ərzaq məhsullarının alınması xərclərinin cəmi) 11111,9 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da 2020-ci ilə müqayisədə 563,8 mln. manat və ya 5,3% çoxdur.</p>
2	<p>Əhalinin sağlamlığının etibarlı şəkildə qorunması məqsədilə səhiyyə sahəsində mövcud çağırışlar nəzərə alınaraq, sözügedən sahə üzrə ənənəvi dövlət proqramlarının icrası ilə yanaşı sanitar-epidemioloji vəziyyətin nəzarətdə saxlanılmasına yönəlmiş müvafiq tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə xüsusi önəm veriləcəkdir. Belə ki, yeni növ koronavirus pandemiyasının davam etməsi fonunda koronavirus infeksiyası ilə mübarizə tədbirlərində iştirak edən tibb işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, pandemiyanın yayılmasının qarşısının alınması və onunla mübarizənin gücləndirilməsi məqsədilə zəruri tibbi avadanlığın və digər tibbi vasitələrin tədarükünün həyata keçirilməsi, infeksiyaya yoluxmuş xəstələrin müalicəsinin səmərəli təşkili məqsədilə ölkənin müvafiq bölgələrində modul tipli xəstəxanalar quraşdırılması, habelə sanitar-epidemioloji vəziyyətə nəzarətin təkmilləşdirilməsi və infeksiyaya yoluxmuş və onlarla təmasda olan şəxslərin monitorinqinin aparılması üçün şəhər və rayon qiçiyena və epidemiologiya mərkəzlərinin maddi-texniki vəziyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinin davam etdirilməsi, habelə peyvənd vasitələrinin alınması nəzərdə tutulur.</p>	<p>Koronavirus (COVID-19) infeksiyasının qarşısının alınması üçün bu prosesdə iştirak edən tibb işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə dövlət tibb müəssisələrində, eləcə də özəl və təsərrüfathesablı tibb müəssisələrində çalışan işçilərin əməkhaqlarına aylıq vəzifə (tarif) maaşlarına müəyyən edilmiş (3–5 misli miqdarında) müddətli əlavələrin ödənilməsi üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsində müvafiq məbləğdə vəsait proqnozlaşdırılmışdır.</p> <p>Növbəti ildə yoluxması ehtimal olunan şəxslərin karantin nəzarətinə götürülməsi, infeksiyaya yoluxmuş xəstələrin müalicəsinin səmərəli təşkili məqsədilə ölkənin müvafiq bölgələrində quraşdırılmış modul tipli xəstəxanaların və stasionar müalicə tədbirlərinə özünümaliyyələşdirmə prinsipi ilə fəaliyyət göstərən tam təsərrüfathesablı tibb müəssisələrinin cəlb edilməsi işləri 2021-ci ildə də davam etdiriləcəkdir.</p>

<p>İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdışın təmin edilməsi, şəhər və kəndlərin bərpası və yenidən qurulması, həmin ərazilərdə müasir infrastrukturların yaradılması (elektrik enerjisi, təbii qaz, su, rabitə, yol, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, mənzil-kommunal və digər zəruri infrastrukturlarını və mədəni-tarixi abidələrin bərpası və yenidənqurulması), şəhid ailələrinin, müharibə əlillərinin və bu kateqoriyadan olan müharibə iştirakçılarının sosial müdafiəsinin daha da gücləndirilməsi üçün maliyyə təminatının yaradılması ortamüddətli dövrdə büdcə xərclərinin prioritet istiqamətlərindədir.</p>	<p>İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdışın təmin edilməsi üçün şəhər və kəndlərin bərpası və yenidən qurulması, həmin ərazilərdə müasir infrastrukturların yaradılması (elektrik enerjisi, təbii qaz, su, rabitə, yol, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, mənzil-kommunal və digər zəruri infrastrukturlarını və mədəni-tarixi abidələrin bərpası və yenidənqurulması, yaşayış evlərinin tikintisi və s.) məqsədi ilə 2021-ci ilin dövlət büdcəsindən 2,2 mlrd.manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.</p>
<p>3 Ərzaq və su təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar, kənd təsərrüfatının aparıcı sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün müvafiq təşviq mexanizmləri formalaşdırılacaq, içməli su ehtiyatlarının, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün dayanıqlı su təchizatının yaradılması, habelə suyun paylanması və qənaətli sərfiyyatını təmin edən məqsədli layihələrin maliyyələşdirilməsi həyata keçiriləcəkdir.</p>	<p>Aqrar sahədə aparılan islahat tədbirlərinə uyğun olaraq işğaldan azad olunmuş ərazilərdən yeni torpaqların əkin dövrüyyəsinə cəlb edilməsi ilə bağlı tələb olunan əlavə xərclər də nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün 475,7 mln. manat vəsait proqnozlaşdırılır ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 65,0 mln. manat və ya 15,8% çoxdur.</p> <p>Ölkə ərazisində mövcud olan su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi, su təsərrüfatının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, su itkilərinin azaldılması, fermerlərin suvarma suyu ilə təchizatının yaxşılaşdırılması, torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı yeni torpaq sahələrinin əkin dövrüyyəsinə daxil edilməsi, suvarma sahələrinin genişləndirilməsi, suvarma subartezian quyularının saxlanması və digər meliorasiya tədbirlərinin maliyyə təminatı üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsində Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə 405,8 mln. manat vəsait yönəldiləcəkdir.</p>

4	<p>Əhalinin mənzilə olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə güzəştli ipoteka kreditlərinin verilməsi və sosial mənzillərin tikintisi, o cümlədən əlil və şəhid ailələri üçün evlərin tikintisi üçün müvafiq vəsaitin ayrılması proqnozlaşdırılmışdır.</p>	<p>Əhalinin mənzilə olan tələbatının ödənilməsi və məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə güzəştli ipoteka kreditlərinin verilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fonduna 87,5 mln. manat (güzəştli ipoteka kreditlərinin verilməsi üçün 81,0 mln. manat, sahibkarlar tərəfindən manatla alınan kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiya verilməsi üçün 6,5 mln. manat), "Azərbaycan Respublikasının Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyi" publik hüquqi şəxsə 73,1 mln. manat vəsait yönəldiləcəkdir.</p>
5	<p>Xüsusi müdafiə xarakterli layihələr və tədbirlər üçün maliyyə təminatının yaradılması, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi 2021-ci il də davam etdiriləcəkdir.</p>	<p>Ölkənin müdafiə potensialının gücləndirilməsi və silahlı qüvvələrin maddi-texniki təminatının daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsinin əsaslı xərclərindən xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlərin maliyyə təminatı üçün 2100,0 mln. manat, 2020-ci illə müqayisədə 500,0 mln. manat və ya 31,3% çox vəsait nəzərdə tutulmuşdur.</p>

III BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN VƏ İCMAL BÜDCƏNİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ

3.1. Dövlət büdcəsi layihəsinin əsas parametrlərinin təhlili üzrə nəticələr

3.1.1. Dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə təhlilin əsas nəticələri

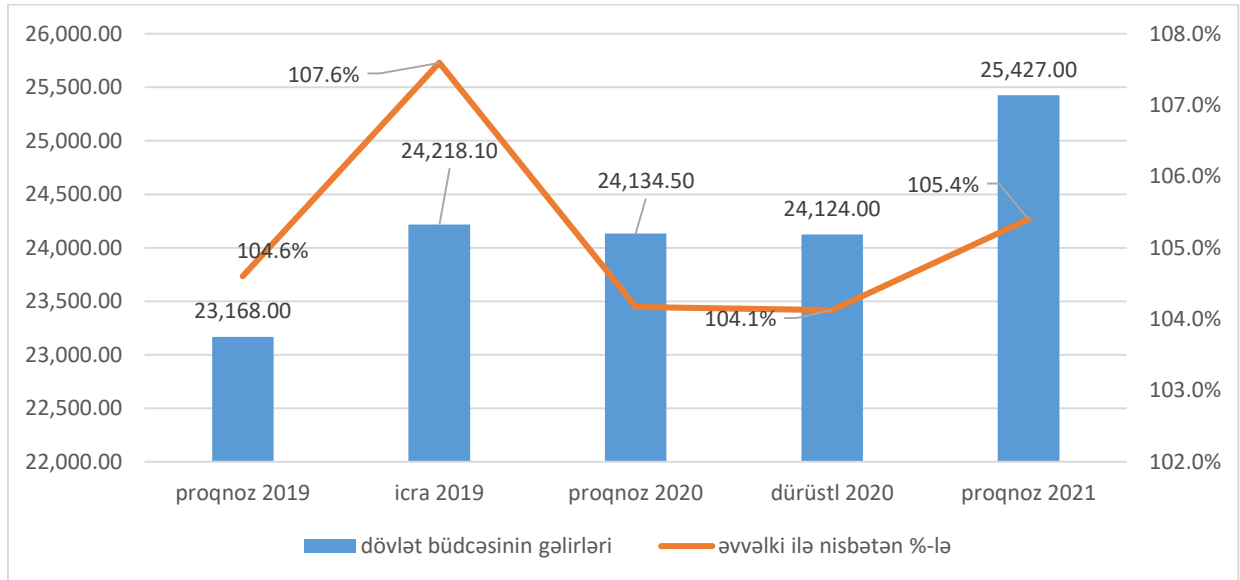
2021-ci ilin dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə təhlil aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Büdcə gəlirlərinin ümumi və müxtəlif aspektlər üzrə təhlili, həmçinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş mənbələrin nəzərə alınması vəziyyətinin təhlili;
- Dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən inzibatçılar üzrə təhlili;
- Proqnozlaşdırılmış vergi gəlirlərinin və potensialının təhlili;
- Proqnozlaşdırılmış digər gəlirlərin və potensialın təhlili.

3.1.1.1. Növbəti ilin dövlət büdcəsinin gəlirləri cari illə müqayisədə artımla proqnozlaşdırılmışdır.

Dövlət büdcəsinin 2021-ci il üçün proqnozlaşdırılmış gəlirləri 25427,0 mln. manat olmaqla 2019-cu ilin icra göstəricisindən 1208,9 mln. manat və ya 5,0%, cari ilin proqnozu ilə müqayisədə isə 1303,0 mln. manat və ya 5,4% çoxdur (Şəkil 9).

Şəkil 9. 2019-2021-ci illər üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri ilə bağlı məlumat.

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.1.2. Növbəti ilin büdcə-vergi siyasətinin tərkibində gəlirlər üzrə əsas istiqamətlər, əsasən, son illərdə olduğu kimi qəbul edilmiş, eyni zamanda, əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2021-ci il üçün də dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə konkret hədəf göstəricilərini də özündə saxlayan çoxaspektli göstəricilər sistemi müəyyənləşdirilməmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il üçün "Büdcə zərfi"ndə büdcə-vergi siyasətinin tərkibində gəlirlər üzrə siyasətin əsas istiqamətləri əsasən iqtisadiyyatın qeyri-neft gəlirlərinin artırılması ilə bağlı, eyni zamanda qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən ödəyicilərin neft sektorunda baş verən şoklardan asılılığının minimuma salınması, qeyri-neft ixracının coğrafiyasının və nomenklaturasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, kölgə iqtisadiyyatının səviyyəsinin azaldılması, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin icrasının davam etdirilməsi və s. bu kimi tədbirləri əhatə edir.

"Büdcə zərfi"ndə həmçinin, elektron ticarət sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal ödənişlərin institusional mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, nağdsız hesablaşma və ödəniş alətlərindən istifadə səviyyəsinin yüksəldilməsi, eləcə də dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin stimullaşdırılması və sərmayəçilərə daha əlverişli şəraitin yaradılması məsələlərinə xüsusi önəm veriləcəyi göstərilmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2021-ci il üçün də dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə siyasətin reallaşdırılması konkret tədbirlər kimi deyil, ümumi istiqamətlər kimi qeyd edilmiş, eyni zamanda bu sahədə qısa müddətli hədəflərin kəmiyyət göstəriciləri müəyyənləşdirilməklə inzibatçılığın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hər hansı dövlət proqramları və ya inzibatçı qurumların daxili iş planları qəbul edilməmişdir. Belə vəziyyət hesabat illərinin nəticələri üzrə nəzərdə tutulmuş hədəflərə hansı səviyyədə nail olunmasının qiymətləndirilməsində çətinliklər yaratmaqla səlahiyyətli inzibatçı qurumların funksional fəaliyyətinin inkişafı səviyyəsinin diaqnostik meyarlarının müəyyənləşdirilmədiyini göstərir.

3.1.1.3. 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin gəlirləri cari ilin müvafiq göstəricisinə nisbətən 5,4% çox olmaqla 25427,0 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuş, cari illə müqayisədə 7 tədiyə növü üzrə azalma, 12 növ üzrə artım proqnozlaşdırılmış, 1 mənbədən gəlirlər sabit saxlanılmış, cari ildə nəzərdə tutulmayan 2 istiqamət üzrə isə növbəti ilin dövlət büdcəsində vəsait proqnozlaşdırılmışdır.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə əsasən növbəti il üçün dövlət büdcəsinin gəlirləri 20 tədiyə növü üzrə nəzərdə tutulmuşdur (Cədvəl 14).

Cədvəl 14. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnoz və icra göstəricilərinin dinamikası, min manatla

Tədiyə növləri	2021-ci ilin proqnoz layihəsi	2019-cu ilin icrası ilə müqayisə		2020-ci ilin müvafiq göstərici ilə müqayisə	
		məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən:	25 427 000,00	1 208 938,30	105,0	1 303 000,00	105,4
fiziki şəxslərin gəlir vergisi	1 150 000,00	197 878,80	120,8	20 000,00	101,8
hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	2 144 000,00	-401 987,93	84,2	-123 700,00	94,5
torpaq vergisi	45 000,00	-5 026,80	90,0	5 000,00	112,5
hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	211 000,00	-1 613,70	99,2	25 000,00	113,4
əlavə dəyər vergisi	4 710 000,00	-475 064,03	90,8	111 600,00	102,4
sadələşdirilmiş vergi	295 000,00	-63 576,10	82,3	-46 000,00	86,5
aksizlər	1 059 000,00	204 263,20	123,9	122 600,00	113,1
yol vergisi	114 000,00	-4 905,40	95,9	-7 000,00	94,2
mədən vergisi	138 000,00	4 213,00	103,1	8 500,00	106,6
Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar	141 000,00	-91 611,80	60,6	-27 000,00	83,9
dövlət rüsumu	170 000,00	-21 297,40	88,9	-10 000,00	94,4
sair vergi daxilolmaları (vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar)	15 000,00	-112270,19	11,8	8 000,00	2,1 dəfə
gömrük rüsumları	950 000,00	-159 478,60	85,6	40 000,00	104,4
Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar	12 200 000,00	835 700,00	107,4	0	100,0
büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar daxilolmaları	700 000,00	121 120,20	120,9	-104 000,00	87,1
xarici dövlətlərə verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar	2 481,00	-49 843,29	4,7	100,0	104,2
səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər	168 050,00	167 181,00	193,4 dəfə	165 270,00	60,5 dəfə
dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar	11 000,00	-440,29	96,2	3 000,00	137,5
dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar	8 000,00	-433,80	94,9	3 000,00	160,0

sair daxilolmalar	65 469,00	-63 868,51	50,6	-21 370,00	75,4
Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondundan transfert	880 000,00	880 000,00		880 000,00	
Mərkəzi Bankın mənfəətindən ayırmalar	250 000,00	250 000,00		250 000,00	

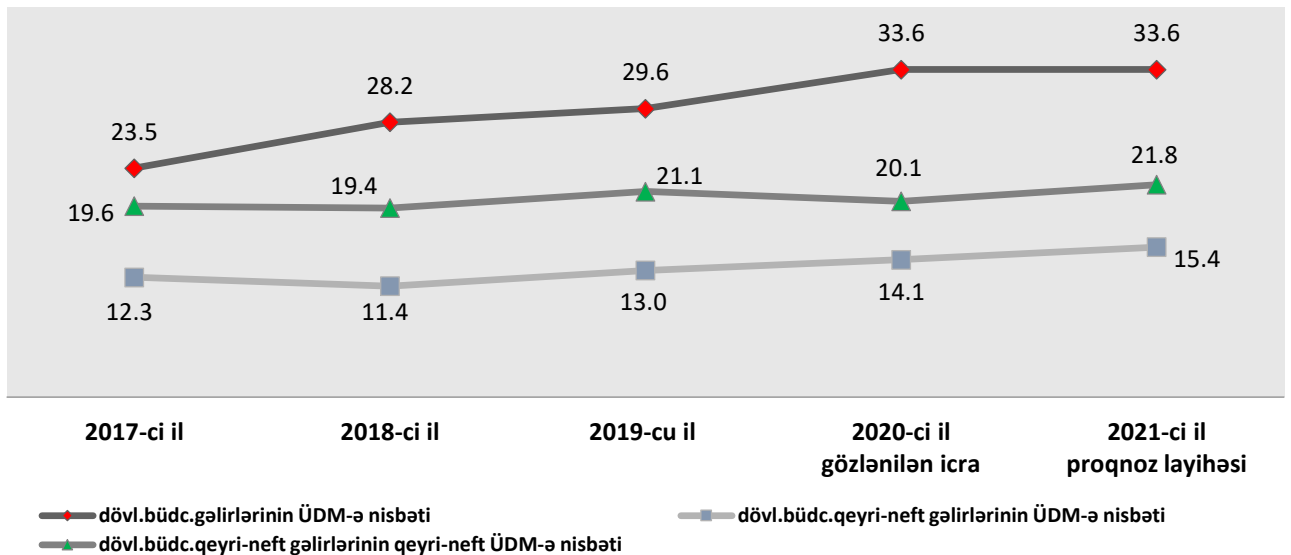
Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cari illə müqayisədə mütləq və nisbi ifadədə ən böyük artım səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə, ən böyük azalma isə nisbi ifadədə sair daxilolmalar üzrə, mütləq ifadədə isə hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə proqnozlaşdırılmışdır.

3.1.1.4. Büdcə gəlirlərinin bir sıra parametrlərinin ÜDM-ə qarşı xüsusi çəkisi qlobal pandemiya şəraitinin formalaşdırdığı şərtlər fonunda sabit qalmaqla, qeyri-neft sektoru üzrə artımla proqnozlaşdırılmışdır.

Dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən qeyri-neft sektorundan gəlirlər üzrə 2021-ci il üçün nəzərdə tutulan proqnozların ÜDM-ə qarşı nisbət göstəriciləri dayanıqlılığını qorumaqla müəyyən artımlarla nəzərdə tutulmuşdur (Şəkil 10).

Şəkil 10. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2021-ci ildə büdcə gəlirlərinin ÜDM-ə nisbət göstəricisi cari illə eyni səviyyədə 33,6% səviyyəsində proqnozlaşdırılmış, eyni zamanda qeyri-neft sektorundan gəlirlərin ÜDM-ə nisbət göstəriciləri müəyyən artımlarla nəzərdə tutulmuşdur.

3.1.1.5. Qeyri-neft sektoru üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri ilə əsas kapitalla investisiyalar, eləcə də Dövlət Neft Fondunun dövlət büdcəsinə transferti və dövlət büdcəsindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri (investisiya xərcləri) arasında müəyyən müsbət korelyasiya müşahidə edilsə də, bu göstəricilərin bir sıra vergi növlərinə təsiri adekvat deyil.

Dövlət Neft Fondunun dövlət büdcəsinə transfertinin, qeyri-neft sektoru üzrə əsas kapitalla investisiyaların, eləcə də dövlət büdcəsindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin 2016-cı ildən etibarən artması, Dövlət Gömrük Komitəsindən fərqli olaraq, Dövlət Vergi Xidmətinin yığımlarına bir o qədər də təsir göstərməmişdir (Cədvəl 15).

Cədvəl 15. Investisiya qoyuluşlarının yığıma təsiri vəziyyəti, mln. manatla

Göstəricilər (mln. manatla)	2016-cı il icra	2017-ci il icra	2018-ci il icra	2019-cu il icra	2020-ci il proqnoz	2020-ci ilin yanvar-sentyabr ayları üzrə icra	2021-ci il layihə
Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfert	7 615,0	6 100,0	10 959,0	11 364,3	12 200,0	8 852,5	12 200,0
Qeyri-neft sektoru üzrə əsas kapitalla investisiyalar (bütün mənbələrdən)	7 124,8	8 946,4	11 249,7	12 690,6		6 039,0	11449,3
Dövlət büdcəsinin dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri (investisiya xərcləri)	2 685,7	2 689,3	5 059,2	6 199,4	4 909,0	3 024,9	2 835,0
Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə qeyri-neft sektorundan təmin olunan büdcə gəlirləri, o cümlədən:	5 405,5	5 189,5	4 974,0	5 432,0	5 400,0	4 250,1	5 674,0
<i>hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi</i>	1 492,3	1 747,7	1 307,2	1 449,3	1 540,0	1 271,1	1 517,0
<i>əlavə dəyər vergisi</i>	1 821,7	1 538,5	1 620,0	1 886,4	1 636,5	1 345,9	1 815,0
DGK-nin yığımlı/proqnozu	2 291,6	2 608,8	3 434,1	4 408,6	3 830,0	2 955,2	3 900,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə qeyri-neft sahələrindən təmin olunan büdcə gəlirlərinin investisiya qoyuluşlarının artım tempinə uyğun olmaması vergi növləri səviyyəsində əlavə dəyər vergisinin və hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinin yığımının makroşəraitə adekvat olmaması ilə əlaqədardır.

3.1.1.6. Cari illə müqayisədə növbəti il üçün büdcə gəlirlərində neft sektorundan daxilolmaların payı 3,8 faiz bəndi azalma ilə proqnozlaşdırılmış, qeyri-neft sektorundan gəlirlərin artım tempi 15,0% təşkil etməklə cəmi gəlirlərin müvafiq göstəricisini 9,6 faiz bəndi üstələməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Büdcə zərfi”nə əsasən növbəti il üçün proqnozlaşdırılmış dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində neft sektorunun payı 13776,0 mln. manat və ya 54,2%, qeyri-neft sektorunun payı isə 11651,0 mln. manat və ya 45,8% nəzərdə tutulmuşdur. Neft sektoru üzrə gəlirlər 2019-cu ilin icrasından 1,3% (171,4 mln. manat) çox, 2020-ci ilin göstəricisindən 1,5% (214,0 mln. manat) az, qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlər isə 2019-cu ilin icrasından 9,8% (1037,5 mln. manat), 2020-ci ilin dürüstləşdirilmiş təyinatı (gözlənilən icrası) ilə müqayisədə 15,0% (1517,0 mln. manat) çoxdur. Qeyd edək ki, neft və qeyri-neft sektorundan gəlirlərin cari ilin gəlirlərində payı müvafiq olaraq 58,0% və 42,0% proqnozlaşdırılmışdır.

3.1.1.7. Növbəti ilin büdcə gəlirlərində, cari ildə olduğu kimi, neft sektorundan gəlirlər dominant mövqe ilə nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin 54,2%-nin neft sektorunun payına düşməsi proqnozlaşdırılmış, növbəti il üçün nəzərdə tutulmuş neft gəlirlərinin əsas hissəsinin, əvvəlki illərdə olduğu kimi, ARDNF-dən transfertlər hesabına formalaşması gözlənilir.

2021-ci il üzrə nəzərdə tutulan neft sektoru üzrə daxilolmaların 88,6%-nin ARDNF-dən transfert şəklində daxil olması proqnozlaşdırılmışdır (Cədvəl 16).

Cədvəl 16. Dövlət büdcəsinin neft sektoru üzrə parametrləri

	2017 icra	2018	2019	2020	2021
Neft sektorundan daxilolmalar, mln. manatla	7884,0	13400,5	13604,6	13990,0	13776,0
O cümlədən:					
Dövlət Neft Fondunun transferti,	6100,0	10959,0	11364,3	12200,0	12200,0
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	80,1	179,7	103,7	107,4	100,0
ARDNŞ-in vergi ödənişləri, mln. manatla	1317,5	1425,1	1409,3	1240,0	1136,0
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	105,2	108,2	98,9	88,0	91,6
Hasilatın pay bölgüsü üzrə mənfəət vergisi, mln. manatla	467,0	1016,4	831,0	550,0	440,0
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	130,5	217,9	81,8	66,2	80,0

Cədvəl “Büdcə zərfi”nə daxil olan məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.1.8. Növbəti il üçün dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində yerli gəlirlərin artım tempi mərkəzləşdirilmiş gəlirlərin artım tempi ilə eyni səviyyədə proqnozlaşdırılmış, regionların 64,6%-nin yerli xərclərinin tam həcmdə gəlirlərinin hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qanun layihəsinə əsasən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 96,8%-i mərkəzləşdirilmiş gəlirlərin, 3,2%-i yerli gəlirlərin payına düşmüşdür. Belə ki, mərkəzləşdirilmiş gəlirlər 24621,6 mln. manat məbləğində, yerli gəlirlər isə 805,4 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da 2020-ci ilin göstəricilərindən, müvafiq olaraq 1262,1 mln. manat və ya 5,4% və 40,9 mln. manat və ya 5,4% çoxdur.

Qanun layihəsində müvafiq göstəriciləri əks etdirilmiş 65 regiondan (Bakı şəhəri nəzərə alınmaqla) 42-nin yerli xərclərinin tam həcmdə gəlirlərinin hesabına maliyyələşdirilməsi proqnozlaşdırılmışdır. Digər 23 regionun gəlirlərinin yerli xərclərinin maliyyələşdirilməsinə kifayət etməyəcəyi şərti ilə yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən 54,2 mln. manat məbləğində vəsaitin ayrılması proqnozlaşdırılmışdır.

Eyni zamanda, Bakı şəhəri istisna olmaqla respublikanın 43 regionunun 709,5 mln. manat məbləğində ümumi gəlirlərinin ("Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fonduna aid edilənlərdən başqa) yerli xərclərini 344,3 mln. manat məbləğində üstələməsi, 4 regionun 14,5 mln. manat məbləğində ümumi gəlirlərinin ("Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fonduna aid edilənlərdən başqa) yerli xərcləri ilə eynilik təşkil etməsi nəzərdə tutulmuşdur.

2021-ci il üçün bütün regionlar üzrə ümumi gəlirlər 2019-2020-ci illərin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə, müvafiq olaraq 5,5% az və 0,8% çoxdur (Cədvəl 17).

Cədvəl 17. Dövlət büdcəsinin yerli gəlirləri ilə bağlı məlumat, mln. manatla

Dövlət büdcəsinin göstəriciləri	2019-cu il fakt	2020-ci il proqnoz	2021-ci il layihə
Yerli gəlirlər	884 900,0	764 535,0	805 450,0
Yerli xərclərin tənzimlənməsi üçün mərkəzləşmiş xərclərdən ayırmalar	73 600,0	50 335,0	54 182,0
Bütün regional gəlirlər	7 672 286,1	7 190 000,0	7 250 000,0
Bakı şəhəri istisna olmaqla digər regional gəlirlər	817 219,3	800 334,0	842 456,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda, qeyd edək ki, Bakı şəhəri istisna olmaqla digər regionlar üzrə gəlirlərin proqnozu 2019-2020-ci illərlə müqayisədə müvafiq olaraq 25,2 mln. manat və ya 3,1% və 42,1 mln. manat və ya 5,3% artımla nəzərdə tutulmuşdur.

2020-ci ilin gözlənilən icrası ilə müqayisədə növbəti il üçün gəlirlər bütün regionlar üzrə artımlarla proqnozlaşdırılmışdır.

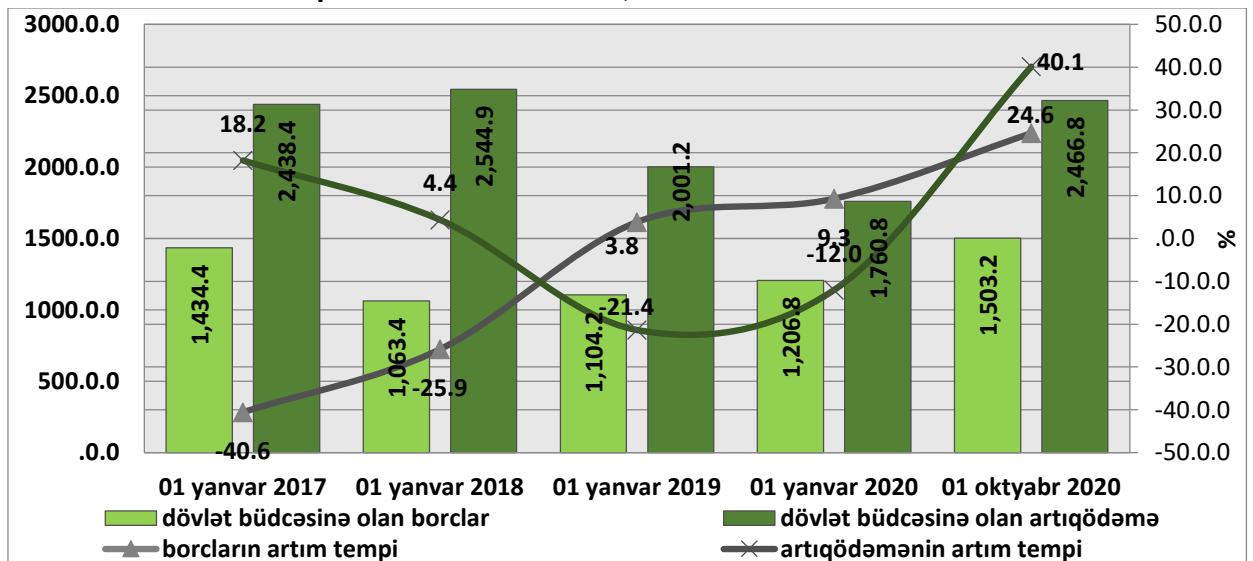
3.1.1.9. Beynəlxalq təcrübədə effektivliyin qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilən büdcə gəlirlərinin yığılmasına çəkilən xərclərin təmin edilmiş gəlirlərə nisbət göstəricisi növbəti ildə həm vergi, həm də gömrük orqanlarında, cari illə təxminən eyni səviyyədə nəzərdə tutulmuşdur.

2021-ci il üzrə dövlət büdcəsindən (büdcədənənar xərclər daxil olmaqla) inzibati sistemlərin cari və əsaslı xərclərinin ödənilməsinə yönəldilməsi təklif olunan vəsaitin yığımın ümumi həcminə nisbətən xüsusi çəkisi vergi və gömrük orqanları üzrə ümumilikdə 2,7%, o cümlədən Dövlət Vergi Xidməti üzrə 2,2%, Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə 4,2% təşkil edir. Qeyd olunan göstəricilər cari ilin sonuna dürüstləşdirilmiş proqnozla (gözlənilən icra ilə) müqayisədə vergi orqanları üzrə 0,5 faiz bəndi az olsa da gömrük orqanları üzrə 0,1 faiz bəndi yüksəkdir.

3.1.1.10. 2021-ci il üçün vergi orqanlarının xətti ilə təmin ediləcək gəlirlərin artımı cari ilin ilk 9 ayı ərzində həm borclar, həm də artıqödəmə məbləğlərində müşahidə edilən artım fonunda nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə 1 oktyabr 2020-ci il tarixə vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsinə olan borcları ümumilikdə 1503,2 mln. manat (o cümlədən, verginin əsas məbləği üzrə 997,8 mln. manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 211,4 mln. manat, faizlər üzrə 294,0 mln. manat), artıqödəmələri isə 2466,8 mln. manat təşkil etmişdir (Şəkil 11).

Şəkil 11. Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan ümumi borcun və artıqödəmənin dinamikası, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.1.11. Cari ilin 9 ayı üçün dövlət büdcəsinə borc məbləğinin artımının əsas hissəsi xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə verginin əsas məbləğinə, tədiyə növləri üzrə isə əsasən 4 növə aid olmuşdur.

Vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə cari ilin 9 ayı ərzində borcun 296,4 mln. manat məbləğində ümumi artımının 58,5%-i verginin əsas məbləği, 23,4%-i faizlər, 18,0%-i maliyyə sanksiyaları üzrə olmuşdur. Borcların artması əsasən ticarət və xidmət, eləcə də tikinti sahələrində fəaliyyət göstərən xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyicilərinin öhdəliklərinin vaxtında ödənilməməsi ilə əlaqədar yaranmışdır.

Dövlət büdcəsinə olan borcların artmasının tədiyə növləri səviyyəsində səbəbləri əsasən sadələşdirilmiş vergi, torpaq vergisi, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi və mənfəət vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin tam həcmdə ödənilməməsi ilə əlaqədardır.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat (Forma № 3ARV) formasında məhkəmələrin qərarları əsasında əmlaka yönəldilən borc məbləğlərinin hesabat dövrünün əvvəlinə və sonuna olan qalıqların tərkibinə aid edilməsi nəzərdə tutulmamışdır ki, bu da vergilər üzrə 01.10.2020-ci il tarixə yuxarıda qeyd olunmuş 1503,2 mln. manat məbləğində borcun əslində daha yüksək məbləğlərlə ifadə olunmasını deməyə əsas verir.

3.1.1.12. Növbəti il üçün dövlət mülkiyyətinə keçməklə müsadirə edilmiş əmlakın satışından daxilolmalar nəzərdə tutulmamış, ümumiyyətlə, siyahıya alınmış əmlakın borca yönəldilməsi ilə əlaqədar məhkəmə qərarlarının icrasının təmin edilməsində inzibatçılığın təkmil olmaması bu sahədə gəlirlərin tam reallaşdırılmasına münbit şərait yaratmamışdır.

“Büdcə zərfi”ndə və digər aidiyyəti sənədlərdə vergi orqanları tərəfindən dövlət mülkiyyətinə keçməklə müsadirə edilmiş əmlakın satışından daxilolmalar 2019-cu il və 2020-ci ilin cari dövrü üzrə qeydə alınmamış, eyni zamanda 2021-ci il üzrə də bu mənbədən hər-hansı gəlirlərin yaranacağı proqnozlaşdırılmamışdır.

Vergi orqanları tərəfindən dövlət mülkiyyətinə keçməklə müsadirə edilmiş əmlakın satışından daxilolmalar üzrə 2021-ci il üçün hər hansı vəsaitin proqnozlaşdırılmaması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunmasına və inzibatçılığın təkmilləşdirilməsinə töhfə vermir.

Digər tərəfdən məlum olduğu kimi, vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlər üzrə yaranan borcların alınması çərçivəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada vergi orqanları tərəfindən əmlakın siyahıya alınması və həmin əmlakın

məhkəmə qərarlarına əsasən borcların ödənilməsinə yönəldilməsi prosedurları mövcuddur ki, həmin qərarların da icra olunması (yəni, əmlakın ixtisaslaşdırılmış hərəaclarda satışının təşkili, əldə olunan vəsaitlərin dövlət büdcəsinə köçürülməsi və s.) ədliyyə orqanlarının səlahiyyətindədir.

3.1.1.13. Hesablama Palatası 2021-ci ilin “Büdcə zərfi”ndə vergi orqanları xətti ilə qeyri-neft sektorundan büdcə daxilolmaları üzrə təklif olunan proqnozun yığılmasının optimist ssenarisinin iqtisadi qapanmaların tətbiq olunmayacağı şərt ilə bilavasitə növbəti il ərzində investisiya qoyuluşlarının həcmindən və iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi səviyyəsindən asılı olacağı qənaətindədir.

Dövlət Vergi Xidmətinin yanvar-sentyabr ayları üzrə hesabatlarına əsasən vergi ödəyicilərinin bütün öhdəlikləri üzrə ümumilikdə dövlət büdcəsinə hesablanmış vəsaitin məbləği 2020-ci ildə 8996,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 3,3%-lik artım deməkdir. O cümlədən, dövlət büdcəsinə hesablanmış öhdəliklərin həcmi qeyri-neft sektoru üzrə 8,0% artsa da (7352,1 mln. manata qarşı 7938,3 mln. manat), neft sektoru üzrə 22,1% azalmışdır (1358,0 mln. manata qarşı 1058,6 mln. manat) ki, bu da qeyd olunan ümumi artımın qeyri-neft sektoru hesabına əldə olunduğunu göstərir.

Tədiyə növləri səviyyəsində dövlət büdcəsinə hesablanmış öhdəliklər əlavə dəyər vergisi, torpaq vergisi, sadələşdirilmiş vergi, yol vergisi və sair daxilolmalar (əsasən Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlardan ibarətdir) üzrə azalsa da, fiziki şəxslərin gəlir vergisi, mənfəət vergisi, aksizlər, mədəniyyət vergisi və əmlak vergisi üzrə artmışdır.

Vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlərin cari il ərzindəki artım meyilləri qeyri-neft sektoru üzrə müşahidə olunur ki, bu meyillərin də davam etməsi ilin sonunadək illik dürüstləşdirilmiş proqnozdan (5400,0 mln. manat) təxminən 250,0-300,0 mln. manat çox məbləğdə vəsaitin dövlət büdcəsinə toplanılacağını, 2021-ci il üçün 5674,0 mln. manat məbləğində təklif olunan proqnozun isə artıqlaması ilə reallaşdırılacağını ehtimal etməyə imkan verir. Digər tərəfdən, qeyri-neft ÜDM-in həcminə və artım templərinə adekvat yığım potensialının mövcud olması şəraitində qeyri-neft sektoru üzrə 01.10.2020-ci il tarixə dövlət büdcəsinə olan artıqödəmənin (2466,8 mln. manat) borcun məbləğini (1503,2 mln. manat) üstələməklə illik proqnozlara qarşı yüksək nisbətlərdə olması, koronavirus infeksiyasının yayılmasının qarşısının alınması çərçivəsində real sektorun fəaliyyətində məhdudiyətlərin tətbiqinin, eləcə də Ermənistan Respublikasının təcavüz aktlarının qarşısının alınması və Ali Baş Komandanın rəhbərliyi

ilə müzəffər ordumuz tərəfindən həyata keçirilən, dünya hərbi tarixinə yazılmış əks hücum əməliyyatları nəticəsində işğal altında olan torpaqlarımızın azad edilməsi ilə əlaqədar irimiqyaslı tədbirlər daxilolma potensialının reallaşdırılmasına müəyyən təsirlərinin də qaçılmaz olması mütləq qaydada nəzərə alınmalıdır.

3.1.1.14. Gömrük ödənişlərinə cəlb olunan idxal həcmnin cari ildə müşahidə olunan azalma meyillərinin növbəti il ərzində əks istiqamətdə inkişaf edərək artımla əvəzlənməsi 2021-ci il üçün nəzərdə tutulmuş proqnozun artıqlaması ilə yığılması üçün münbit şərait yarada bilər.

Ümumiyyətlə isə gömrük ödənişləri bazasının azalması şəraitində potensialın maksimum səfərbər olunması ilə yığım prosesinin təkmilləşdirilməsi, elektron informasiya sistemində xarici ticarət iştirakçılarının dövlət büdcəsi ilə hesablaşmalarının uçotunun aparılmasında "şəxsi hesab vərəqəsi" prinsipinin tətbiq olunması, o cümlədən borc və artıqödəmə məbləğlərinin, gömrük ödənişlərinin (ödənişləri həyata keçirən şəxslərin) gömrük bəyannamələrinə uyğun uçotunun təşkil olunması daha da aktuallaşsa da, bu sahədə praktiki işlər hələ də tamamlanmamışdır.

Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin olunan daxilolmaların 2020-ci ilin yanvar-oktyabr aylarındakı göstəriciləri ilin sonunadək təxminən 3923,6 mln. manat vəsaitin dövlət büdcəsinə toplanılacağını deməyə əsas verir ki, bu da cari ilin dürüstləşdirilmiş proqnozundan 93,6 mln. manat çox olmaqla 2021-ci il üçün təklif olunan proqnozla eyni səviyyədədir.

3.1.1.15. Hesablama Palatası əsas təsiredici amillər üzrə davranışın təhlilinə əsaslanmaqla vergi gəlirlərinin tərkibində 3 tədiyə növü üzrə gəlirlərin proqnoz göstəricilərinin artırılması üçün potensialın olması qənaətidədir.

2019-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə cari ilin yanvar-noyabr aylarında ölkə əhalisinin nominal gəlirlərinin 1,3% azalaraq 50173,1 mln. manat, əhalinin hər nəfərinə düşən nominal gəlirlərin isə 2,0 azalaraq 5028,8 manat təşkil etməsinə baxmayaraq, ölkə iqtisadiyyatında muzzla çalışan işçilərin orta aylıq nominal əmək haqqı məbləğinin yanvar-oktyabr aylarında 14,7% artaraq 704,5 manat təşkil etməsi, eləcə də pandemiyanın iqtisadiyyata mümkün mənfi təsirlərinin azaldılması, əhalinin sosial rifahının qorunması və iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin edilməsi üçün dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin 2020-ci illə müqayisədə 2021-ci ildə makroiqtisadi şəraiti daha əlverişli edəcəyi şərt ilə *fiziki şəxslərin gəlir vergisi* üzrə proqnozların artıqlaması ilə yerinə yetiriləcəyini demək olar.

Həmçinin iqtisadi qapanmaların tətbiq olunmaması və cari il üçün nəzərdə tutulan güzəştlərin müddətinin uzadılmaması şərtilə *torpaq vergisi* üzrə 2021-ci il üçün 45,0 mln. manat məbləğində təklif olunan proqnozun artıqlaması ilə yerinə yetiriləcəyini də qeyd etmək olar. Belə ki, artıq neçə ildir ki, vergitutma bazasını əhəmiyyətli səviyyədə genişləndirmiş Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 207.1.3-cü maddəsinin (yalnız fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilməmiş dövlətə məxsus torpaqlar torpaq vergisindən azadolmalara aid edilir) və 206.1-ci maddəsinin (təyinatı üzrə istifadə edilməyən kənd təsərrüfatı torpaqlarının yüksək dərəcə ilə torpaq vergisinə cəlb olunması) tələblərinin yerinə yetirilməsi çərçivəsində aidiyyəti dövlət qurumlarının inzibatçılığının gücləndirilməsi torpaq vergisi üzrə cari ilin ilkin proqnozu səviyyəsində (45,0 mln. manat) təklif olunan proqnozun yenidən hesablanaraq artırılmasına imkan yaradar.

Eyni zamanda, *hüquqi şəxslərin əmlak vergisinin* 2020-ci ilin ilkin proqnozu səviyyəsində (211,0 mln. manat) təklif olunması növbəti ildə tikilməkdə olan əsas fondların, habelə alınan əsas vəsaitlərin istismara qəbulunda artımların gözlənilməməsi anlamına gəlir ki, bu da 2019-cu ildə əmlak vergisinin 212,6 mln. manat məbləğində icra olunması və ölkə üzrə investisiya qoyuluşlarının həcmi ilə uyğunluq təşkil etmir.

3.1.1.16. Dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri nəzərə alınmadan digər gəlirlərdə artım proqnozlaşdırılmış, həmin gəlirlərin strukturunda əvvəlki illərlə müqayisədə ilk dəfə olaraq Mərkəzi Bankın mənfəətindən ayırmalar və Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondundan transfert məbləğləri nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə əsasən dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin 61,2%-ni təşkil edən digər gəlirlər üzrə proqnoz 15561,0 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2019-cu ilin icrası və 2020-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə, uyğun olaraq 1754,8 və ya 12,7% və 1187,0 mln. manat və ya 8,3% çoxdur.

Qeyd etmək olar ki, son illərdə ilk dəfə olaraq 2021-ci il dövlət büdcəsi gəlirlərində 250,0 mln. manat məbləğində Mərkəzi Bankın mənfəətindən ayırmalar nəzərdə tutulmuşdur. Bu, cəmi digər gəlirlərin 1,6%-nə bərabərdir.

Təqdim olunmuş layihədə, eyni zamanda, ilk dəfə olaraq Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondundan dövlət büdcəsinə digər gəlir üzrə nəzərdə tutulmuş cəmi məbləğin 5,7%-ə bərabər olmaqla 880,0 mln. manat məbləğində transfert proqnozlaşdırılmışdır. Qeyd olunan transfert məbləği cari ildə Mərkəzi Bankın

mənfiyyətinin sərbəst qalığından Fonda ödənilmiş 1,0 mlrd. manat vəsait hesabına formalaşmışdır.

3.1.1.17. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlərin strukturunda növbəti ildə ilk dəfə 5 iri dövlət müəssisəsi üzrə daxilolmalar proqnozlaşdırılmış, bununla yanaşı Hesablama Palatası həmin vəsaitlərin icra edilməsində risklərin mövcud olması qənaətinədir.

Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə daxilolmalar 2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində 168050,0 min manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu 2020-ci ilin müvafiq göstəricisindən nəzərəcarpacaq dərəcədə çoxdur (Cədvəl 18).

Cədvəl 18. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə dövlət büdcəsi gəlirləri ilə bağlı məlumat, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədəxil mənbələri	2019-cu il icra	2020-ci il proqnoz	2021-ci il layihə	2019-cu ilin faktı ilə müqayisəsi		2020-ci ilin proqnozu ilə	
				fərq	faiz	fərq	faiz
Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər cəmi, o cümlədən:	869,0	2780,0	168050,0	167181,0	193,4 dəfə çox	165270,0	60,4 dəfə çox
“Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC	0,0	0,0	120000,0	120000,0	-	120000,0	-
“Aqrarkredit” QSC BoKT	144,0	180,0	200,0	56,0	138,9	20,0	111,1
“Azər-Türk Bank” ASC	225,0	1500,0	750,0	525,0	3,3 dəfə çox	-750,0	2,0 dəfə az
“Azərлотерея” ASC	500,0	1000,0	1000,0	500,0	2,0 dəfə çox	0,0	100,0
“İstehlak Mallarının Ekspertizası Mərkəzi” MMC	0,0	100,0	100,0	100,0	-	0,0	100,0
İri dövlət şirkətləri	0,0	0,0	46000,0	46000,0	-	46000,0	-

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bu gəlirlərin növbəti ilin büdcə layihəsində nəzərə alınması məqbul hesab olunaraq qeyd etmək olar ki, 2021-ci il dövlət büdcəsi layihəsində səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə son illərdə ilk dəfə iri dövlət şirkətlərindən (ARDNŞ, “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC, “Azərişiq” ASC, “Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC, “Azərenerji” ASC) 46000,0 min manat, “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC-dən 120000,0 min manat məbləğində dividendlər nəzərdə tutulmuşdur.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, yuxarıda adı çəkilən dövlət şirkətlərinin dövlət zəmanətli kreditlər üzrə öhdəliklərinin bir hissəsinin Təminat Fondundan və dövlət

büdcəsindən ödənilməsi, maliyyə təsərrüfat fəaliyyətlərinin zərərle başa vurulması 2021-ci ildə qeyd olunan mənbədə nəzərdə tutulmuş gəlirlər üzrə riskləri formalaşdırır.

3.1.1.18. Büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmaların son illərdə icra səviyyəsinə əsaslanaraq Hesablama Palatası bu istiqamətdə proqnozlaşdırılmış vəsaitin tam məbləğdə büdcəyə daxil olmasının xüsusi nəzarət çərçivəsində mümkün olması qənaətidədir.

Təqdim olunmuş izahat məlumatlarına əsasən büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmaların 44,8 mln. manat nəzərdə tutulmasına baxmayaraq büdcə gəlirlərinin təsnifatında yalnız həmin mənbə üzrə faiz daxilolmaları qeyd edilmiş (11264,0 min manat) əsas məbləğ isə sair daxilolmalar mənbəyinə aid edilmişdir. Qeyd olunanları və büdcədən verilmiş kreditlərin konkret olaraq müqavilə əsasında verildiyini nəzərə alaraq verilmiş kreditlərin müqaviləyə uyğun vaxtında geri qaytarılmasına nəzarət edilməsi məqsədilə büdcə gəlirlərinin təsnifatında yalnız faiz daxilolmalarının deyil, əsas məbləğin də geri qaytarılmasını əks etdirən müxtəlif düzəlişlərin edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Büdcədən verilmiş kreditlər üzrə faiz daxilolmaları 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində 11264,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Bu isə 2019-cu ilin müvafiq icra göstəricisindən 10270,6 min manat və ya 11,3 dəfə, 2020-ci ilin proqnoz göstəricisindən isə 10548,0 min manat və ya 15,7 dəfə çoxdur. Həmin vəsaitin ödənilməsi "Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC və "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC tərəfindən həyata keçirilir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, bu mənbə üzrə cari ilin 10 ayı üzrə 607,0 min manat məbləğində daxilolma nəzərdə tutulmuş, faktiki icra 15468,0 min manat və ya müəyyən olunmuş illik proqnozun tam həcmi təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 14603,0 min manat və ya 17,8 dəfə çox olmuşdur.

3.1.1.19. Hesablama Palatası cari ilin ötən dövründə icra göstəricilərini və mövcud potensialın tam istifadə edilmədiyini nəzərə alaraq dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə gəlirlərin artırılması imkanlarının olması qənaətidədir.

Dövlət əmlakının (*Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların*) icarəyə verilməsindən daxilolmalar 2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində 11000,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2019-cu ilin icrası ilə müqayisədə 440,3 min manat və ya 3,8% az, 2020-ci ilin proqnoz göstəricisindən isə 3000,0 min manat və ya 37,5% çoxdur.

Bu mənbədən daxilolmalar üzrə cari ilin 10 aylıq proqnoz göstəricisinin artıqlaması ilə icrası özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı məbləğlərinin 5140,0 min manat proqnoza qarşı 7285,0 min manat, yəni 2145,0 min manat və ya 41,7% çox toplanması ilə əlaqədar olmuşdur.

İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətindən daxil olan məlumatlara əsasən 01.10.2020-ci il tarixinə Xidmətin sərəncamında ümumi sahəsi 4558,8 min m² olan 10100 ədəd qeyri-yaşayış təyinatlı bina və bina hissələri mövcud olmuşdur ki, bundan ümumi sahəsi 280,0 min m² olan 1501-i (14,9%-i) icarəyə verilmiş, icarə haqları isə müvafiq olaraq həmin sahələr üzrə hesablanmışdır. Eyni zamanda, 01.10.2020-ci il tarixə Xidmətin sərəncamında icarə müqaviləsi olan 749 ədəd, sahəsi 10194,77 min m² təşkil edən torpaq sahələri mövcud olmuşdur.

3.1.1.20. Hesablama Palatası cari il üçün dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icra səviyyəsinin gözlənilən səviyyədən fərqli olacağı və bu səbəbdən də vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının məbləğinin daha çox olacağı qənaətindədir.

Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar 2021-ci il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin layihəsində 5670,0 min manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu 2019-cu ilin müvafiq icra göstəricisindən 4545,9 min manat və ya 5,0 dəfə çoxdur, 2020-ci ilin proqnoz göstəricisindən isə 29330,0 min manat və ya 6,2 dəfə azdır.

Cari ilin 10 ayında vahid xəzinə hesabının sərbəst qalıq vəsaitlərinin idarəetməyə verilməsindən dövlət büdcəsinə 20513,0 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2020-ci il üçün nəzərdə tutulmuş illik məbləğin (35000,0 min manat) 58,6%-ni, 10 aylıq proqnozdan isə (29677,0 min manat) 9164,0 min manat az olmaqla 69,1%-ni təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Hesablama Palatası yaşadığımız pandemiya şəraitində tətbiq edilən xüsusi karantin rejiminin tələblərinin icrası nəticəsində dövlət büdcəsi xərclərinin 2020-ci ilin sonuna nisbətən aşağı səviyyədə icra ediləcəyi qənaətindədir. Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, ilin sonunda vahid xəzinə hesabının qalığının icra edilməmiş xərclər və artıqlaması ilə icra olunmuş gəlirlər hesabına təqribən 900,0 mln. manatdan artıq olacağını qeyd etmək olar.

Diqqətə çatdırılmalıdır ki, 2020-ci ilin əvvəlinə qalıq 2342,2 mln. manat təşkil etmişdir. Təqdim edilmiş məlumatlara və tərəfimizdən aparılan təhlillərə əsasən qeyd etmək olar ki, cari ilin dekabr ayının 1-i tarixinə qalıq vəsaitinin 3,1 mlrd. manat, kəsrin maliyyələşdirmə mənbələri üzrə ilin sonuna gözlənilən daxilolmaların isə təqribən (özəlləşdirmə 25,0 mln. manat, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər 951,0 mln. manat, daxili

borclanma 290,0 mln. manat) 1,2 mlrd. manat olmasını və təqdim olunmuş layihəyə əsasən büdcə kəsirinin bağlanması üçün 3368,2 mln. manat vəsaitin tələb olunduğunu nəzərə alaraq $(3067,0+951,0+25,0+290-3368,2=964,8$ mln. manat) qalıq vəsaitinin 900,0 mln. manatdan artıq olması qənaətinə gəlmək olar.

3.1.1.21. Hesablama Palatası Təminat Fondu qarşısında yaranmış öhdəliklər üzrə qalıq məbləğlərinin kifayət qədər iri həcmli olmasını nəzərə alaraq Fondun daxilolmalarına birbaşa təsir etməklə Fondun likvid aktivlərinin azalmasına təsir göstərəcəyi qənaətidədir.

Dövlət zəmanətli kreditlərin ödənişində problemlərin yaranması halında bu ödənişlərin Təminat Fondu hesabına təmin edilməsi imkanlarını məhdudlaşdırmaqla gələcəkdə Fondun öz funksiyalarını yerinə yetirmək imkanının olmaması, iri həcmli dövlət zəmanətli kreditlərə xidmət edilməsi yükünün dövlət büdcəsinin üzərinə düşmə ehtimalının daha da artmasını şərtləndirmişdir.

Qeyd etmək olar ki, 2020-ci ilin 9 ayı ərzində "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"nun gəlirləri ümumilikdə 89632,6 min manat təşkil etmişdir ki, bundan 5926,1 min manat dövlət zəmanətinin verilməsi üçün əsas borcalandan alınan birdəfəlik əvəzsiz haqq, 16564,2 min manat Təminat Fonduna yığılan vəsaitin idarə olunmasından əldə olunan gəlir, 36426,3 min manat bərpa müqavilələri və təkrar borc sazişləri üzrə daxilolmalar və 30716,0 min manat digər mənbələrdən (*Serbiya Respublikasından əsas borc və faiz ödənişləri*) daxilolmalar üzrə olmuşdur.

Eyni zamanda, qeyd olunmalıdır ki, 01.11.2020-ci il tarixə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının sərbəst mənfəətindən Təminat Fonduna 1,0 mlrd. manat vəsait daxil olmuşdur. Beləliklə, qeyd olunan tarixə Təminat Fondunun vəsaitinin qalığı (manat ekvivalentində) 2033,7 mln. manat təşkil etmişdir ki, bunun da 765,0 mln. manatı Dövlət Neft Fondunda idarəetmədə olmuşdur.

Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu tərəfindən ödənilmiş vəsaitlərin hər bir təşkilat üzrə qaytarılması ilə bağlı Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim olunan məlumatların təhlilindən görünür ki, 2020-2024-cü illər üzrə dövlət büdcəsinə bu müəssisələrdən daxilolmalar 2874,8 mln. manat, o cümlədən 2020-ci ildə 582,3 mln. manat, 2021-ci ildə 573,2 mln. manat təşkil etməlidir (Cədvəl 19).

Cədvəl 19. Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu tərəfindən ödənilmiş vəsaitlərin hər bir təşkilat üzrə qaytarılması həcmi barədə məlumat, mln.manatla

Təşkilatlar/İllər	2020	2021	2022	2023	2024	Cəmi
"Azəralüminium" ASC	36,9	36,0	35,1	34,2	33,3	175,5
"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	26,1	43,3	59,4	76,9	76,2	281,9
"Azərbaycan Hava Yolları" QSC	152,8	328,6	314,7	300,8	286,9	1383,8
"Azərenerji" ASC	60,1	59,1	58,1	57,1	56,1	290,5
"Azərişiq" ASC	4,1	5,7	5,7	5,7	5,7	26,9
"Azəristiliktəchizat" ASC	4,8	4,8	4,8	4,7	4,7	23,8
"Azərkosmos" ASC	26,6	19,9	29,3	38,5	28,5	142,8
"Azərsu" ASC	0,0	0,0	0,0	0,0	9,9	9,9
ARDNŞ	31,3	42,7	41,8	41,0	12,3	169,1
"Azİntelekom" MMC	230,0	23,5	23,3	23,0	22,8	322,6
Gənclər və İdman Nazirliyi	9,6	9,6	9,6	9,6	9,6	48,0
Cəmi:	582,3	573,2	581,8	591,5	546,0	2874,8

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin nəticələrinə əsasən qeyd etmək olar ki, 01.01.2020-ci il tarixə 11 əsas borcalanla qüvvədə olan 30 bərpa müqaviləsi üzrə vaxtı çatmış, lakin əsas borcalanlar tərəfindən Təminat Fonduna ödənilməmiş qalıqların həcmi 383709,0 min manat, 108952,2 min ABŞ dolları və 21632,3 min avro təşkil etmişdir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, təqdim olunmuş layihədə ilk dəfə olaraq Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondundan (cari ildə Mərkəzi Bankın mənfəətinin sərbəst qalığından Fonda ödənilmiş 1,0 mlrd. manat vəsaitdən) dövlət büdcəsinə 880,0 mln. manat həcmində transfert nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan transfert məbləğinin təyinatı üzrə istifadəsi ilə bağlı izahat məlumatlarında hər hansı qeyd öz əksini tapmamışdır.

3.1.2. Dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə təhlilin əsas nəticələri

Dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə təhlil aşağıdakı istiqamətləri özündə əks etdirir:

- ➔ Bütçə xərclərinin ümumi təhlili;
- ➔ Xərclərin funksional təsnifatı, həmçinin həmin təsnifatın müxtəlif aspektləri üzrə təhlil;
- ➔ Xərclərin iqtisadi təsnifatı, həmçinin həmin təsnifatın müxtəlif aspektləri üzrə təhlil;

- Bütçədənkənar xərclərin təhlili;
- Birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə təhlil;
- Bütçə xərclərinin proqramlar üzrə təhlili;
- OMXÇ üzrə təhlil.

3.1.2.1. Növbəti il üçün dövlət büdcəsinin xərcləri cari illə müqayisədə çox proqnozlaşdırılmış, artım, həmçinin ÜDM-in nəzərdə tutulmuş artım tempi fonunda xərclərin ÜDM-ə nisbət göstəricisində də nəzərdə tutulmuşdur.

2021-ci il dövlət büdcəsinin xərcləri 28543,0 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır. Bu, 2019-cu ilin faktiki icrası ilə müqayisədə 4117,1 mln. manat və ya 16,9%, cari illə müqayisədə isə 1587,2 mln. manat və ya 5,9% çoxdur (Cədvəl 20).

Cədvəl 20. 2019-2021-ci illər üzrə dövlət büdcəsinin xərcləri, mln. manatla

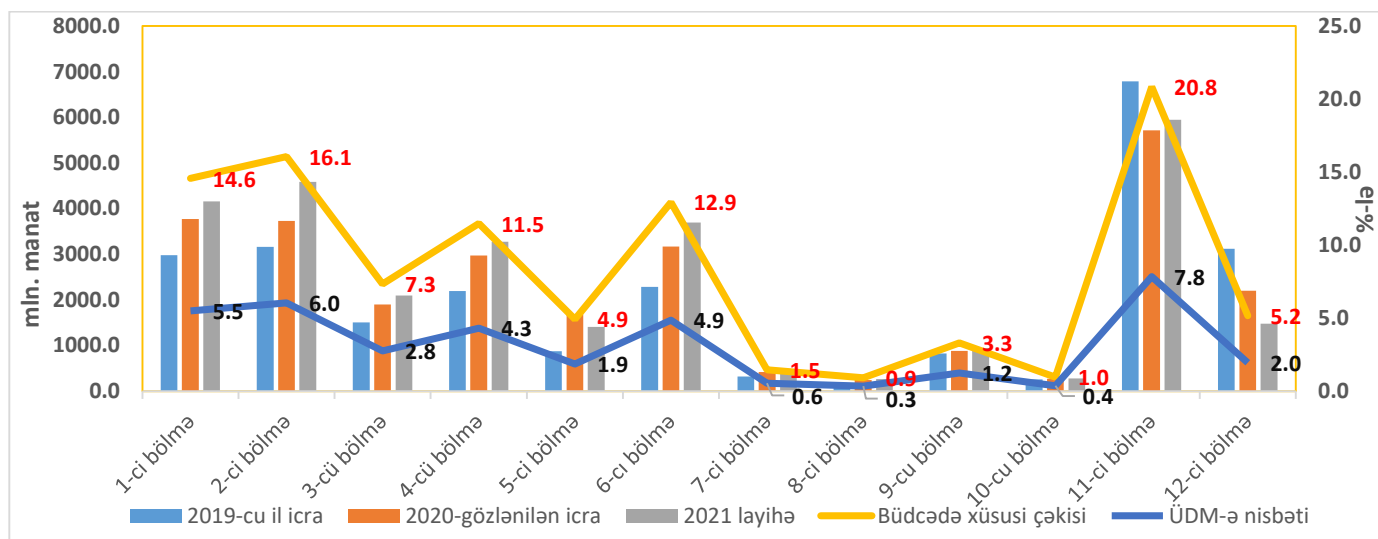
	2019 icra	2020 gözlənilən icra	2021 proqnoz
Dövlət büdcəsi xərcləri, mln.manatla	24425,9	26955,8	28543,0
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	107,5	110,4	105,9
Dövlət büdcəsi xərclərinin ÜDM-ə nisbəti, %-lə	29,9	37,5	37,7

Cədvəl Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.2.2. 2021-ci ildə dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifat üzrə strukturunda daha çox bölmədə artım nəzərdə tutulmuş, 2 bölmə üzrə azalma proqnozlaşdırılmışdır.

2021-ci ildə dövlət büdcəsinin ümumi xərclərində cari ilin gözlənilən icrası ilə müqayisədə funksional təsnifatın 10 bölməsi üzrə artım, 2 bölməsi üzrə azalma proqnozlaşdırılmışdır (Şəkil 12). Ən böyük artım 857,7 mln. manat olmaqla “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” bölməsində, ən böyük azalma isə 722,1 mln. manat olmaqla “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsində nəzərdə tutulur.

Şəkil 12. 2019-2021-ci illərdə funksional təsnifat üzrə dövlət büdcəsi xərcləri, mln. manatla və %-lə

1 Ümumi dövlət xidmətləri	5 Səhiyyə	9 Kənd təsərrüfatı
2 Müdafiə və milli təhlükəsizlik	6 Sosial müdafiə və sosial təminat	10 Ətraf mühitin mühafizəsi
3 Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq	7 Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	11 İqtisadi fəaliyyət
4 Təhsil	8 Mənzil və kommunal təsərrüfatı	12 Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.2.3. Növbəti ilin büdcə xərclərində funksional təsnifatın bölmələri üzrə cari illə müqayisədə nəzərdə tutulmuş artım və azalmalar, son nəticədə, ayrı-ayrı bölmələrin büdcədə xüsusi çəki göstəricilərinin də davranışını dəyişdirmişdir.

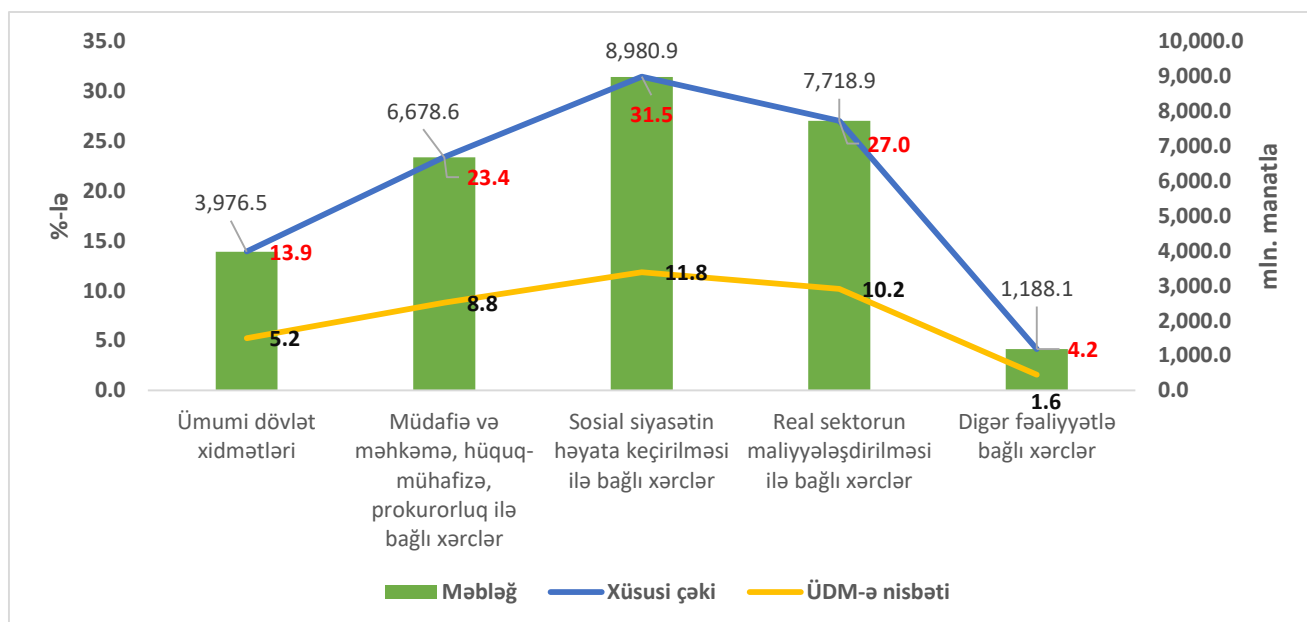
2019-2020-ci illərdə büdcə xərclərində nəzərəçarpancaq dərəcədə böyük çəkiyə malik olmuş “İqtisadi fəaliyyət” bölməsində növbəti il üçün artım nəzərdə tutulmuş və ən böyük xüsusi çəkiyə malik olması proqnozlaşdırılsa da, həmin bölmənin xüsusi çəkisi 0,4 faiz bəndi azalaraq 20,8% səviyyəsinə enmişdir.

Mütləq ifadədə ən böyük artım nəzərdə tutulmuş “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” bölməsinin xüsusi çəkisi isə 16,1% müəyyənləşdirilmişdir ki, bu da cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 2,2 faiz bəndi çoxdur. Qeyd edək ki, bu, xüsusi çəki göstəriciləri üzrə ən böyük artımdır.

3.1.2.4. Hesablama Palatası təqdim edilmiş məlumatların təhlilinə əsaslanaraq postpandemiya dövründə dövlət tərəfindən sosial siyasətin prioritet istiqamət kimi müəyyən olunduğu qənaətinədir.

2021-ci il dövlət büdcəsi xərclərinin dövlət idarəetmə orqanları, güc strukturları, sosial siyasətin həyata keçirilməsi, real sektorun maliyyələşdirilməsi və digər xərc istiqamətləri üzrə təhlili göstərir ki, sosial siyasətin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclər dövlət büdcəsinin cəmi xərclərində 31,5%-lə ən böyük xüsusi çəkiyə malikdir (Şəkil 13).

Şəkil 13. 2021-ci il üzrə ayrı-ayrı xərc istiqamətlərinin ümumi məbləği (mln. manatla), dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi və ÜDM-ə nisbəti (%-lə).

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda, qeyd edilməlidir ki, 2019-cu ildə icra edilmiş və cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə real sektorun maliyyələşdirilməsi məqsədilə büdcə xərclərinin xüsusi çəkisi uyğun olaraq 7,0 və 0,4 faiz bəndi azalmış, sosial siyasətin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərin payı isə 7,8 və 0,2 faiz bəndi yüksəlmişdir.

3.1.2.5. Növbəti ilin dövlət büdcəsinin layihəsində ARDNF-dən dövlət büdcəsinə transfertin məbləği cari illə müqayisədə sabit saxlanılsa da, dövlət büdcəsindən balanslaşma məqsədilə proqnozlaşdırılmış məbləğ artımla nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondundan transfertlərin məbləği sabit saxlanılaraq 12200,0 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır.

2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə və yerli büdcələrə verilən dotasiya və yerli büdcələrə verilən subvensiyalar üzrə ümumilikdə 384,5 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur. Növbəti ilə nəzərdə tutulmuş vəsait cari ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə 7,7 mln. manat və ya 2,0% çoxdur. Bu xərclər dövlət büdcəsinin cəmi xərclərində 1,3% xüsusi çəkiyə malikdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə verilən dotasiya bu istiqamətdə proqnozlaşdırılan cəmi xərclərin 98,3%-ni təşkil edir.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə əsasən növbəti ildə dövlət büdcəsinin öhdəliyi olaraq Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin balanslaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsinin öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi üçün Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna 1631,5 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da cari ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə 466,4 mln. manat və ya 40,0%, 2019-cu ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 448,8 mln. manat və ya 37,9% çoxdur.

Ümumilikdə götürdükdə, dövlət büdcəsindən digər büdcələrin balanslaşdırılması məqsədilə növbəti il üçün 2016,0 mln. manat məbləğində vəsait proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 474,1 mln. manat çoxdur.

3.1.2.6. 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində dövlət büdcəsinin və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondları üzrə vəsaitlərin dövlət büdcəsinin cəmi gəlirlərinə nisbəti qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hədd çərçivəsində proqnozlaşdırılmışdır.

2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində ehtiyat fondlar üçün 585,0 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da cari ilin gözlənilən icrası ilə müqayisədə 91,2 mln. manat və ya 13,5%, 2019-cu ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 791,9 mln. manat və ya 57,5% azdır. 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə azalma məbləği Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə 95,8 mln. manat azalma və Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə 4,6 mln. manat artım hesabına formalaşacaqdır.

Ehtiyat fondlar üzrə proqnozlaşdırılan cəmi məbləğin 475,0 mln. manat və ya 81,2%-i Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Ehtiyat Fondu, 110,0 mln. manat və ya 18,8%-i isə Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

Hər iki ehtiyat fondu üzrə proqnozlaşdırılmış vəsaitin dövlət büdcəsi gəlirlərinə nisbəti göstəricisi “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi ilə müəyyən edilmiş hədd daxilindədir.

3.1.2.7. Növbəti ilin dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifat üzrə strukturunda azalma yalnız 1 bölmə üzrə proqnozlaşdırılmış, cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə növbəti ildə “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsinin payı ən böyük göstərici olmaqla nəzərdə tutulmuşdur.

Növbəti ildə cari ilin gözlənilən icrası ilə müqayisədə iqtisadi təsnifat üzrə 2508,4 mln. manat və ya 31% azalmış “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsi istisna olmaqla digər bütün bölmələr üzrə artım nəzərdə tutulmuşdur (Cədvəl 21).

Cədvəl 21. 2019-2021-ci illərdə iqtisadi təsnifat üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin strukturu, mln. manatla

Bölmələr	2019-cu il icra		2020-ci il gözlənilən icra		2021-ci il layihə		müqayisə			
	məbləğ	xüsusi çəkisi %	məbləğ	xüsusi çəkisi %	məbləğ	xüsusi çəkisi %	2019-cu ilin icrası ilə		2020-ci ilin gözlənilən icrası ilə	
							fərq	faiz	fərq	faiz
Əməyin ödənişi	4997,1	20,5	6525,8	24,2	6592,3	23,1	1595,2	131,9	66,5	101,0
Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması	4771,1	19,5	8102,0	30,1	5593,5	19,6	822,4	117,2	-2508,4	69,0
Faizlər üzrə ödənişlər	401,5	1,6	576,6	2,1	625,8	2,2	224,3	155,9	49,2	108,5
Subsidiyalar	1421,4	5,8	1133,2	4,2	1645,1	5,8	223,7	115,7	511,9	145,2
Qrantlar və digər ödənişlər	26,3	0,1	401,6	1,5	425,4	1,5	399,1	1,617,9	23,7	105,9
Sosial ödənişlər	2153,6	8,8	3098,1	11,5	3752,2	13,1	1598,6	174,2	654,2	121,1
Qeyri-maliyyə aktivləri	9531,5	39,0	6000,4	22,3	8330,4	29,2	-1201,1	87,4	2330,0	138,8
Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar	0,6	0,0	4,9	0,0	7,5	0,0	6,9	1,182,3	2,6	153,1
Öhdəliklər üzrə əməliyyatlar	1122,8	4,6	1113,2	4,1	1570,7	5,5	447,9	139,9	457,5	141,1
Yekun	24425,9	100,0	26955,8	100,0	28543,0	100,0	4117,1	116,9	1587,2	105,9

Cədvəl dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

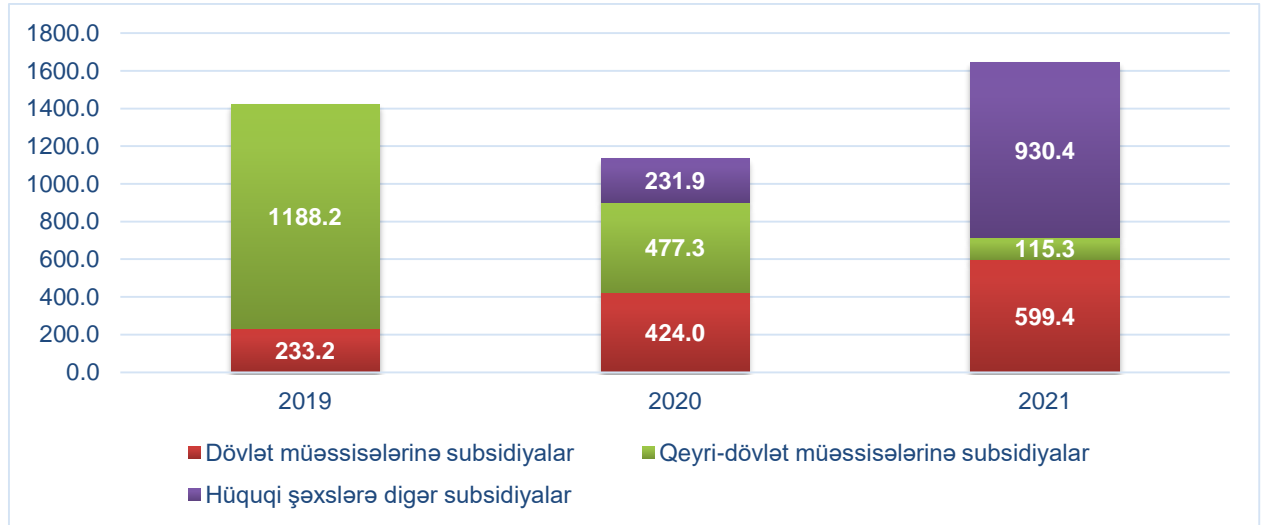
Cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə növbəti ildə iqtisadi təsnifat üzrə xərclərin tərkibində mütləq ifadədə ən böyük artım 2330,0 mln. manat olmaqla “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsində nəzərdə tutulmuşdur. “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsi üzrə nəzərdə tutulan artım əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidənqurulması və bərpası ilə bağlı növbəti ilin dövlət büdcəsində 2200 mln. manat vəsaitin proqnozlaşdırılması hesabınadır.

3.1.2.8. Növbəti ilin dövlət büdcəsi layihəsində dövlət müəssisələrinə ayrılan və digər subsidiyaların həcmi cari illə müqayisədə artmış, hüquqi şəxslərə ayrılan digər subsidiyaların əhəmiyyətli artımı nəticəsində cari ildə ən yüksək xüsusi çəkiyə malik olan dövlət müəssisələrinə subsidiyaların xüsusi çəkisi azalmış və subsidiyaların strukturunda hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların payı ən böyük göstəriciyə malik olmuşdur.

2021-ci ilin dövlət büdcəsində iqtisadi təsnifatın “Subsidiyalar” bölməsi üzrə nəzərdə tutulmuş 1645,1 mln. manat məbləğində vəsaitin 36,4%-i dövlət müəssisələri, 7,0%-i qeyri-dövlət müəssisələri, 56,6%-i isə digər subsidiyalar üçün nəzərdə tutulmuşdur (Şəkil 14).

Qeyd edək ki, 2021-ci ildə dövlət müəssisələrinə ayrılan və hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların xüsusi çəkisi cari illə müqayisədə müvafiq olaraq 1,0 faiz bəndi az və 36,1 faiz bəndi çoxdur.

Şəkil 14. Subsidiyalarla bağlı xərclərin 2019-2021-ci illər üzrə bölgüsü, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.2.9. 2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində subsidiyalarla bağlı xərc nəzərdə tutulmuş funksional bölmələrin hər biri üzrə subsidiyaların həcmi cari illə müqayisədə artımla proqnozlaşdırılmışdır.

Növbəti ildə funksional təsnifatın “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” və “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölmələri istisna olmaqla digər bütün bölmələr üzrə subsidiyalarla bağlı xərc nəzərdə tutulmuşdur. Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2021-ci ildə subsidiyalarla bağlı xərclərin 30,8%-i “Kənd təsərrüfatı”, 29,3%-i “İqtisadi fəaliyyət” və 11,3%-i “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” funksional bölmələrinin payına düşür.

“Subsidiyalar” bölməsi üzrə cari ilin gözlənilən müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə artım əsasən funksional təsnifatın “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər”, “Sosial müdafiə və sosial təminat”, “Kənd təsərrüfatı” və “İqtisadi fəaliyyət” bölmələrində proqnozlaşdırılmış artımın hesabınadır. Belə ki, növbəti ildə cari ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə funksional təsnifatın “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə 83,1

mln. manat və ya 43,4 dəfə, “Kənd təsərrüfatı” bölməsi üzrə 82,3 mln. manat və ya 19,4% və “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi üzrə 67,2 mln. manat və ya 16,2% çox subsidiya ayrılması proqnozlaşdırılmış, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi üzrə isə cari ildə vəsait ayrılmasa da, növbəti ildə 186,6 mln. manat xərc nəzərdə tutulmuşdur.

“Kənd təsərrüfatı” bölməsi üzrə növbəti ildə subsidiyalara proqnozlaşdırılmış 506,0 mln. manat məbləğində vəsaitin 441,2 mln. manatı və ya 87,2%-i Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin payına düşür.

Bu bölmədən fərqli olaraq “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi üzrə proqnozlaşdırılmış 481,6 mln. manat məbləğində vəsait daha çox istiqaməti əhatə edir (Cədvəl 22).

Cədvəl 22. 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində funksional təsnifatın “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi üzrə nəzərdə tutulmuş subsidiyaların bölgüsü, mln. manatla

Sıra №-si	Təşkilat və ya istiqamətin adı	Subsidiyalar			
		Hüquqi şəxslərə subsidiyalar	o cümlədən		
			Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar	Qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiyalar	Hüquqi şəxslərə digər subsidiyalar
1	Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi	7,3	7,3		
2	Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yanında Dövlət Dəniz Agentliyi	4,0	4,0		
3	"Bakı Metropoliteni" QSC	39,2	39,2		
4	"Azərbaycan Hava Yolları" QSC	10,0	10,0		
5	Bakı şəhərində sərnişindaşınma sahəsində nəzarətin və tənzimləmənin həyata keçirilməsi, nəqliyyatın intellektual idarəetmə sisteminin tətbiqi ilə bağlı xərclər	48,1	48,1		
6	Dövlət Turizm Agentliyi	12,0	12,0		
7	Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi yanında Bərpa Olunan Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyi	1,9	1,9		
8	Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi	23,5	20,0	3,5	
9	İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti	27,8		27,8	
10	İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti	0,2	0,2		

11	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	10,0		10,0	
12	"Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu"	6,5		6,5	
13	Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər	12,0	5,0		7,0
14	Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması	5,0		5,0	
15	Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi	8,8	8,8		
16	İqtisadi dəstək tədbirlərinin maliyyə təminatı	251,2			251,2
17	Xüsusi kateqoriyalı vətəndaşların güzəştli qaydada mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı xərclər	2,1	2,1		
18	Dövlət zəmanəti verilmiş kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması ilə bağlı xərclər	12,0			12,0
Yekun		481,6	158,7	52,8	270,2

Cədvəl dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, iqtisadi dəstək, o cümlədən 2021-ci il dekabrın 31-dək sahibkarlıq subyektləri tərəfindən alınmış kreditlərə dövlət zəmanətinin verilməsi və faiz dərəcəsinin subsidiyalaşdırılması tədbirlərinin maliyyə təminatı növbəti ilin dövlət büdcəsinin "İqtisadi fəaliyyət" funksional bölməsində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu məqsədlə proqnozlaşdırılan vəsait bölmə üzrə cəmi subsidiya məbləğinin 54,7%-ni təşkil edir.

"Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə növbəti ildə subsidiyalara proqnozlaşdırılmış 186,6 mln. manat məbləğində vəsaitin 86,3%-i təhlükəsizlik, sosial-iqtisadi və digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, 13,7%-i isə koronavirus (COVID-19) pandemiyasına qarşı mübarizə ilə bağlı gözlənilən əlavə xərclərlə bağlı nəzərdə tutulmuşdur.

3.1.2.10. Növbəti ilin dövlət büdcəsinin xərclərində, əvvəlki illərdə olduğu kimi, cari xərclərin payı ən böyük göstərici olaraq qalmaqdadır.

2021-ci ilin dövlət büdcəsinin xərclərinin strukturunda cari xərclər 18014,0 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır. Cari xərclərin xüsusi çəkisi yenə də ən böyük göstərici olaraq 63,1% səviyyəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Növbəti ilin büdcəsində əsaslı xərclər 8330,3 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da cari illə müqayisədə 607,8 mln. manat və ya 7,9% çoxdur. Bu artım əsaslı xərclərin payının 29,2% nəzərdə tutulmasına gətirib çıxarmışdır.

Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərə cəmi xərclərin 7,7%-i qədər və ya 2198,8 mln. manat vəsait proqnozlaşdırılmışdır. Bu, cari illə müqayisədə 30,0% çoxdur.

3.1.2.11. 2021-ci il üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin mərkəzləşdirilmiş xərclərində və yerli xərclərində artım nəzərdə tutulmuşdur.

Növbəti ilin dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərcləri 27683,4 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə 1542,4 mln. manat və ya 5,9% çoxdur.

2021-ci ilin dövlət büdcəsinin yerli xərcləri 859,6 mln. manat olmaqla 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə 60,2 mln. manat və ya 7,5% çox proqnozlaşdırılmışdır.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, yerli xərclərin 322,5 mln. manatı və ya 37,5%-i təhsil xərcləri üzrə proqnozlaşdırılmışdır ki, bu vəsait də məktəbəqədər uşaq müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi üzrə nəzərdə tutulmuşdur. İqtisadi təsnifat üzrə isə 2021-ci il dövlət büdcəsinin yerli xərclərinin əksər hissəsi əməyin ödənişi və malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması üzrə nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, nəzərdə tutulmuş cəmi vəsaitin 328,5 mln. manat və ya 38,2%-i əməyin ödənişi, 413,6 mln. manat və ya 48,1%-i malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması xərcləri üzrə proqnozlaşdırılmışdır.

2021-ci ildə yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən 54,2 mln. manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu isə, yerli xərclərin 6,3%-nə bərabərdir. Qeyd edək ki, xərclərini öz gəlirləri hesabına təmin edəcək inzibati ərazi vahidlərinin sayının cari illə müqayisədə daha 2 vahid artaraq 42-yə çatması nəzərdə tutulmuşdur.

3.1.2.12. Növbəti ilin dövlət büdcəsində büdcədənənar xərclər cari illə müqayisədə azalma ilə proqnozlaşdırılmış, Hesablama Palatası, əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2021-ci ilin büdcədənənar xərclərinin optimist ssenari üzrə proqnozlaşdırıldığı qənaətidədir.

2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətlərindən (dövlət büdcəsinə ödənilmiş dövlət rüsumu, inzibati cərimələri, maliyyə sanksiyaları, dövlət nəfinə müsadirə olunmuş əmlakın satışından, habelə dövlət nəfinə müsadirə olunmuş pul vəsaitlərinə görə daxil olan vəsaitlər) əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədənənar vəsaitləri üzrə xərcləri 700 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu 2019-cu ilin faktiki icra göstəricisindən 126,9 mln. manat və ya 22,1% çox, 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisindən isə 19,4 mln. manat və ya 2,7% azdır.

Funksional təsnifatın ayrı-ayrı bölmələri üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərclərinə nəzər saldıqda, qeyd etmək olar ki, "Mənzil və kommunal təsərrüfatı" bölməsi istisna olmaqla ümumilikdə 11 bölmə üzrə büdcədənənar xərclər nəzərdə tutulmuşdur. 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə büdcədənənar xərclər nəzərdə tutulmuş həmin bölmələrin 9-u artımla, 2-si azalma ilə proqnozlaşdırılmışdır (Cədvəl 23).

Cədvəl 23. Funksional təsnifat üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri, mln. manatla

Bölmələr	2019-cu il icra		2020-ci il gözlənilən icra		2021-ci il layihə		müqayisə			
	məbləğ	xüsusi çəkisi %	məbləğ	xüsusi çəkisi %	məbləğ	xüsusi çəkisi %	2019-cu ilin icrası ilə		2020-ci ilin gözlənilən icrası ilə	
							fərq	faiz	fərq	faiz
Ümumi dövlət xidmətləri	307,7	53,7	345,2	48,0	314,9	45,0	7,3	102,4	-30,3	91,2
Müdafiə və milli təhlükəsizlik	5,5	1,0	19,0	2,6	20,3	2,9	14,8	370,8	1,4	107,2
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	225,9	39,4	252,8	35,1	274,4	39,2	48,5	121,5	21,7	108,6
Təhsil	17,9	3,1	21,8	3,0	25,9	3,7	8,0	144,8	4,1	119,0
Səhiyyə	5,3	0,9	6,5	0,9	7,0	1,0	1,7	130,9	0,5	108,2
Sosial müdafiə və sosial təminat	0,02	0,0	0,059	0,0	0,06	0,0	0,04	252,6	0,001	102,0
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	2,8	0,5	4,4	0,6	4,7	0,7	1,9	168,5	0,3	106,4

Kənd təsərrüfatı	5,7	1,0	9,2	1,3	11,0	1,6	5,3	192,7	1,8	119,1
Ətraf mühitin mühafizəsi	0,0	0,0	8,7	1,2	9,7	1,4	9,7		1,0	111,4
İqtisadi fəaliyyət	0,0	0,0	0,94	0,1	0,97	0,1	1,0		0,03	103,5
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	2,3	0,4	50,9	7,1	31,0	4,4	28,7	1346,9	-19,9	60,9
Yekun	573,1	100,0	719,4	100,0	700,0	100,0	126,9	122,1	-19,4	97,3

Cədvəl dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Büdcədənkenar xərclərdə “Ümumi dövlət xidmətləri” və “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölmələrinin payı, əvvəlki illərdə olduğu kimi, daha böyük göstərici olaraq proqnozlaşdırılmışdır.

2020-ci ilin 6 ayı üzrə büdcədənkenar xərclərin icrası 150,8 mln. manat məbləğində olmaqla cari ilin gözlənilən icra göstəricisinin 21,0%-ni təşkil edir ki, bu da cari ilin sonuna gözlənilən icra göstəricisi, eləcə də 2021-ci il üzrə proqnozların optimist ssenari ilə hazırlandığını deməyə əsas verir.

3.1.2.13. Növbəti il üçün “Büdcə zərfi”ndə dövlət proqramlarının maliyyə təminatı ilə bağlı məlumatlar ilk dəfə olaraq nisbətən geniş əks olunmuş, bu istiqamətdə xərclər cari illə müqayisədə nəzərəcarpacaq artımla proqnozlaşdırılmışdır.

Təqdim edilən “Büdcə zərfi”nə, əvvəlki illərdən fərqli olaraq, Dövlət Proqramları və məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan xərclərlə bağlı məlumat funksional təsnifatın bəzi bölmələri üzrə ayrıca cədvəllər şəklində daxil edilmişdir.

“Büdcə zərfi”nə əsasən 2021-ci ildə proqram və məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün (əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri də nəzərə alınmaqla) dövlət büdcəsi xərclərinin 26,7%-i həcmində və ya 7622,5 mln. manat vəsait proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 1727,5 mln. manat və ya 29,3% çoxdur.

3.1.2.14. “Büdcə zərfi”ndə dövlət proqramlarının və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclərdə artım əsasən orta müddətli xərclər çərçivəsinin tətbiqi ilə əlaqədar olmuş, eyni zamanda, bu xərclərin tərkibində qanunvericiliklə anlayışı müəyyən edilməmiş “məqsədli tədbirlər” üzrə xərclər də əks olunmuşdur.

İlk dəfə olaraq ortamüddətli xərclər çərçivəsinin tətbiqi ilə əlaqədar təhsil, kənd təsərrüfatı və ətraf-mühitin mühafizəsi sahələri üzrə növbəti ilin dövlət büdcəsindən

proqnozlaşdırılmış vəsaitin dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilən dövlət proqramları və tədbirlər üzrə vəsaitlərin tərkibinə daxil edilməsi həmin xərclərin artımını şərtləndirən əsas amil kimi qiymətləndirilməlidir.

Təqdim olunmuş məlumatların təhlili göstərir ki, 7622,5 mln. manat məbləğində xərclərə həm Dövlət Proqramları ilə bağlı, həm də tədbirlərin maliyyə təminatı altında nəzərdə tutulmuş xərclər də daxil edilmişdir. Əvvəlki rəylərdə bildirdiyimiz kimi, qanunvericilikdə “məqsədli tədbirlər” anlayışı müəyyənləşdirilməmişdir ki, bu da bir sıra xərclərin, o cümlədən maliyyə yardımlarının və bəzi qurumların saxlanılma xərclərinin tədbirlər kimi göstərilməsinə səbəb olmuşdur.

3.1.2.15. Təhlil göstərir ki, müvafiq hüquqi aktlarla təsdiq edilmiş bəzi dövlət proqramları üzrə xərclər “Büdcə zərfi”ndə ayrıca əks olunmamış, icra müddəti bitmiş bəzi proqramlar üzrə xərc proqnozlaşdırılmış, həmçinin müvafiq hüquqi aktlarla təsdiq edilməyən bəzi tədbirlər üzrə xərclər növbəti ilin dövlət büdcəsində dövlət proqramları və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üzrə xərclərə aid edilmişdir.

Dövlət Proqramlarının maliyyə tutumu ilə bağlı məlumatların təhlili göstərir ki, bir çox hallarda Dövlət Proqramının maliyyələşməsi birbaşa və ya dolayı yolla dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilir. Bəzi Proqramların maliyyələşməsi üçün nəzərdə tutulan xərclərin məbləği dövlət büdcəsinin layihəsində və onunla birlikdə təqdim edilən sənədlərdə göstərilə də, bəziləri üzrə müvafiq məlumatlar bu sənədlərə daxil edilmir.

2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, müvafiq hüquqi aktlarla (Sərəncam və Qərarlarla) təsdiq edilmiş 2021-ci ili əhatə edən və maliyyələşmə mənbələri arasında dövlət büdcəsinin vəsaitləri göstərilən 18 Dövlət Proqramı üzrə məbləğ göstəriciləri “Büdcə zərfi”ndə ayrıca göstərilməmişdir

Qeyd edək ki, Dövlət Proqramları üzrə xərclərin məbləğinin dövlət büdcəsi ilə bağlı məlumatlarda əks etdirilməməsi bu vəsaitlərin icraçı qurum tərəfindən digər istiqamətlərə yönəldilməsinə şərait yaratmaqla son nəticədə proqramla müəyyən edilmiş hədəflərin reallaşdırılmasında çətinliklər yarada bilər.

Eyni zamanda, bəzi proqramların icra müddəti başa çatsa da, bu istiqamətdə tədbirlərin maliyyələşdirilməsi davam etdirilmişdir. Belə ki, Dövlət Proqramı və ya Tədbirlər Proqramı kimi təsdiq edilmiş və icra müddəti əvvəlki illərdə və cari ildə bitmiş 9 proqram üzrə 2021-ci ildə nəzərdə tutulmuş 131,4 mln. manat məbləğində xərclər “tədbirlərin maliyyə təminatı” adı altında göstərilmişdir.

Təhlil göstərir ki, dövlət büdcəsindən bu istiqamətdə bəzi tədbirlərə vəsait ayrılmasının hüquqi aktlarla (Sərəncamla, Qərarla) təsdiq edilmədən həyata keçirilməsi

nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, 2021-ci ildə proqram və məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə nəzərdə tutulan 7622,5 mln. manat məbləğində xərclərin yalnız 177,3 mln. manatı və ya 6 proqram və 1 Strategiya müvafiq hüquqi aktlarla təsdiq edilmiş 2021-ci ili əhatə edən proqramlara aiddir.

3.1.2.16. “Büdcə zərfi”ndə dövlət proqramlarının və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclərə proqram və tədbir xarakterli olmayan xərclər də daxil edilmiş, OMXÇ istisna olmaqla hədəf göstəricilərin proqnozlaşdırılmış vəsaitlərlə uyğunlaşdırılması təmin olunmamışdır.

2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı məlumatların təhlili göstərir ki, ayrı-ayrı qurumlara nəzərdə tutulan xərclər, o cümlədən ödənişlər və saxlanılma xərcləri (Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən keçirilməsi nəzərdə tutulan tədbirlərin, layihələrin və Komitənin tabeliyində olan Azərbaycan Diasporuna Dəstək Fondunun maliyyələşdirilməsi üçün 7,3 mln. manat, dünyanın nüfuzlu televiziya kanallarında Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği üçün 2,0 mln. manat, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının “Kurort” Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən məcburi köçkünlərə göstərilən xidmətlər üçün 0,4 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulan xərclər) tədbirlər kimi qeyd edilərək proqram və məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üzrə nəzərdə tutulan məbləğə aid edilmişdir.

Əvvəlki rəylərdə də bildirdiyimiz kimi, ortamüddətli xərclər çərçivəsinin əhatə etdiyi bölmələr istisna olmaqla digər bölmələr üzrə əksər hallarda Dövlət Proqramının məqsədi, Proqramda nəzərdə tutulan tədbirlər, onların hədəf göstəriciləri dövlət büdcəsinin xərcləri ilə əlaqələndirilməmişdir. Başqa sözlə, tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün dövlət büdcəsindən nəzərdə tutulan vəsaitlər üzrə konkret hədəflər (kəmiyyət göstəriciləri ilə) müəyyən olunmamışdır.

3.1.2.17. Dövlət investisiya proqramının (DİP) layihəsində əsas istiqamətlər və “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” istiqaməti əks etdirilmiş, bununla yanaşı mühüm investisiya layihələri barədə məlumat “Büdcə zərfi”nə daxil edilməmişdir.

Qeyd edək ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12.1.8-ci maddəsi ilə növbəti il üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin, habelə sonrakı üç il üzrə icmal büdcənin layihələrinə uyğun olaraq mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən DİP-in layihəsinin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə hazırlanaraq təqdim olunması tələb edilir. “Büdcə zərfi”ndə Qanunun tələbinə uyğun olaraq mühüm investisiya

layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramının layihəsi deyil, yalnız 2021-2024-cü illər üzrə DİP-in əsas istiqamətlərinin layihəsi təqdim edilmişdir.

Eyni zamanda, təqdim edilmiş layihədə əvvəlki illərdən fərqli olaraq DİP üzrə nəzərdə tutulan xərclərin sektorlar (sahələr) üzrə bölgüsü də əks etdirilməmişdir.

2021-2024-cü illər üçün DİP-in əsas istiqamətləri ilə bağlı təqdim edilmiş layihəyə əsasən 2021-ci ildə qarşıya qoyulmuş məqsədə və prioritetlərə nail olunması üçün dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan 2225,0 mln. manat, xarici kreditlər hesabına 610,0 mln. manat olmaqla, ümumilikdə 2835,0 mln. manat vəsaitin yönəldilməsi proqnozlaşdırılır (Cədvəl 24).

Cədvəl 24. 2021-ci ildə Dövlət Investisiya Proqramının istiqamətləri üzrə proqnozlaşdırılan xərclərin həcmi və mənbəyi barədə, mln. manatla

İstiqamətlər	Dövlət büdcəsi		o cümlədən			
			Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu		Xarici kreditlər	
	Məbləğ	xüsusi çəkisi	Məbləğ	xüsusi çəkisi	Məbləğ	xüsusi çəkisi
İnfrastruktur layihələri	1737,4	61,3	1190,0	53,5	547,4	89,7
Sosial yönümlü layihələr	390,1	13,8	359,8	16,2	30,3	5,0
Müdafiə və hüquq-mühafizə orqanları	113,4	4,0	81,1	3,6	32,3	5,3
Digər layihələr	59,1	2,0	59,1	2,7		
İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri	535,0	18,9	535,0	24,0		
Cəmi	2 835,0	100,0	2 225,0	100,0	610,0	100,0

Cədvəl Dövlət Investisiya Proqramının istiqamətlər üzrə bölgüsü ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.2.18. “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” istiqaməti mövcud qanunvericiliyə zəruri dəyişikliklər olunmadan DİP-ə daxil edilmiş, eyni zamanda proqnozlaşdırılmış həmin vəsaitin istiqamətlər üzrə bölgüsü təqdim olunmamışdır.

Növbəti ildə “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” istiqaməti layihəyə daxil edilmişdir ki, bu da nəzərdə tutulmuş ümumi xərclərin 18,9%-ni təşkil edir. İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərclərinin DİP-də əks etdirilməsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, müvafiq istiqamətlə bağlı məlumatın açıqlanmadan verilməsi bu xərclərlə bağlı aydın təsəvvürün yaranmasına imkan vermir.

Eyni zamanda bildirilməlidir ki, mütərəqqi beynəlxalq təcrübə dövlət özəl tərəfdaşlığına yönəldilən xərclərin bu sənəddə əks olunmasını tələb edir. Lakin “2021-2024-cü illər üzrə Dövlət Investisiya Proqramının istiqamətlər üzrə bölgüsü”nün

layihəsində “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” ilə bağlı istiqamətin dövlət-özəl tərəfdaşlığına aid edilib edilmədiyi barədə nəticəyə gəlmək mümkün deyil.

Qeyd edək ki, ölkə qanunvericiliyində bu xərclərin DİP-ə aid edilməsi ilə bağlı hüquqi müddəalar mövcud deyil. Belə ki, “Azərbaycan Respublikası Dövlət İnvestisiya Proqramının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydaları”nın (Qaydalar) 2.2-ci bəndində investisiya xərcləri - Dövlət İnvestisiya Proqramına uyğun olaraq dövlət orqanlarının, büdcədənkenar dövlət fondlarının və dövlət müəssisəsi aktivlərinin artırılması üçün nəzərdə tutulan xərclər kimi müəyyən edilsə də, “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” istiqaməti üzrə istifadə olunan dövlət vəsaitinin hansı təsərrüfat əməliyyatı və normativ sənədə əsasən dövlətin aktivi kimi, həmçinin, hansı müəssisə tərəfindən maliyyə hesabatlarında və mühasibat uçotunda tanınması məsələləri Qaydada tənzimlənmir.

Həmçinin, “İri özəl investisiya layihələrinə dövlət dəstəyi xərcləri” adı ilə xərc istiqaməti üzrə vəsaitin nəzərdə tutulması Qaydaların 2.3, 2.5 və 2.6-cı bəndlərində göstərilən əsas anlayışlara və Qaydaların 3-cü bəndinin tələblərinə uyğun hesablamalar və əsaslandırılmalar aparılmadan Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil edilməsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Ümumiyyətlə, Qaydalarda nəzərdə tutulduğu kimi sosial-iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi müəyyən edilməyən investisiya layihələrinin və həmin layihələr daxilində yerinə yetirilməli işlər üzrə tələb olunan investisiya xərclərinin həcminə dair müvafiq əsaslandırılma aparılmadan investisiya qoyuluşu obyektlərin Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil edilməsi vəsaitin sifarişçi təşkilatlar və obyektlər üzrə bölgüsündə, obyektlərin ehtimal olunan qiymətinin hesablanmasında, satınalmaların keçirilməsində, tikinti prosesində, yeni yaranan aktivlərin dəyərinin müəyyən edilməsində bir sıra uyğunsuzluqların yaranmasına səbəb ola bilər.

3.1.2.19. Növbəti ilin dövlət büdcəsinin xərclərində ilk dəfə olaraq Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsi tətbiq edilmiş, həmin çərçivə 3 sektoru əhatə etmiş, bu çərçivə üzrə 4496,2 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulan xərclər cəmi xərclərin 15,8%-nə bərabər olmaqla proqnozlaşdırılmış, bununla yanaşı Hesablama Palatası bəzi dövlət proqramları ilə OMXÇ-də nəzərdə tutulmuş tədbirlərin tam əlaqələndirilmədiyi qənaətdədir.

Fiskal siyasətin dayanıqlılığının təmin edilməsinə yönələn dövlət maliyyəsinin islahatı konsepsiyasında dövlət xərclərinin effektiv idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Xərclərin effektivliyi anlayışının tətbiqi orta müddətli maliyyə planlaşdırmasının, xüsusilə

onun bir hissəsi olan nəticəyə əsaslanan büdcə modelinin meydana gəlməsi ilə daha da aktuallaşmışdır.

Nəticəyə əsaslanan büdcə üç qarşılıqlı komponentin birləşməsini təmsil edən daha geniş bir anlayışdır:

- *ortamüddətli büdcə planlaşdırması,*
- *xərclərin məqsədli proqram metodu ilə ayrılması,*
- *büdcə xərclərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin monitoring sistemi.*

Göründüyü kimi, nəticə əsaslı büdcə mexanizminin vacib komponentlərindən biri də xərclərin proqramlar əsasında bölüşdürülməsi ilə bağlıdır. Məqsədli proqramlar vasitəsilə maliyyələşmənin aparılması məqsədlər, hədəflər və nəticələr arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin etməklə vəsaitlərin istifadəsinə nəzarət edilməsinə kömək edir.

Ümumiyyətlə beynəlxalq təcrübənin bu istiqamətdə təhlili göstərir ki, icmal büdcənin, o cümlədən dövlət büdcəsinin xərclərinin əhəmiyyətli hissəsi məqsədli proqramlar üzrə nəzərdə tutulur. Dövlət büdcəsinin proqramlar üzrə tərtibi vəsaitlərin konkret istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılması və icrasına imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə Fərmanında qoyulmuş tapşırıqlardan biri də müəyyən edilmiş iqtisadi və sosial siyasət kursunun qısa və ortamüddətli dövrdə hədəfləri, habelə investisiya layihələrinin həmin hədəflərə uyğun əsas istiqamətlərini özündə aydın şəkildə ehtiva edən, dövlət maliyyə resurslarının nəticəəsaslı bölgüsünü (sektorlararası və sektor daxilində), nəticələrin proqnozlaşdırıla bilmə imkanlarını, fiskal intizamın gücləndirilməsini, o cümlədən nəticələrə görə məsuliyyət nəzərdə tutan daha təkmil ortamüddətli xərclər çərçivəsinin və nəticəəsaslı büdcə mexanizminin formalaşdırılması ilə bağlı olmuşdur. 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsində ilk dəfə olaraq funksional təsnifatın 3 bölməsi üzrə ortamüddətli xərclər çərçivəsinin tətbiqinə başlanılmış və burada proqram təsnifatından istifadə edilmişdir (Şəkil 15).

Hazırkı şəraitdə qeyd edilən maliyyələşmə həcmi üzrə tərtib ediləcək sənədlər OMXÇ-nin ilkin mərhələsi və pilot tədbirlər üçün əsas olacaqdır. Sahə strateji inkişaf planları da büdcə təşkilatlarının zamanla nəticə əsaslı büdcəyə keçməsinə şərait yaratmalıdır.

Şəkil 15. Orta Müddətli Xərclər Çərçivəsi və Nəticə Əsaslı Bütçə

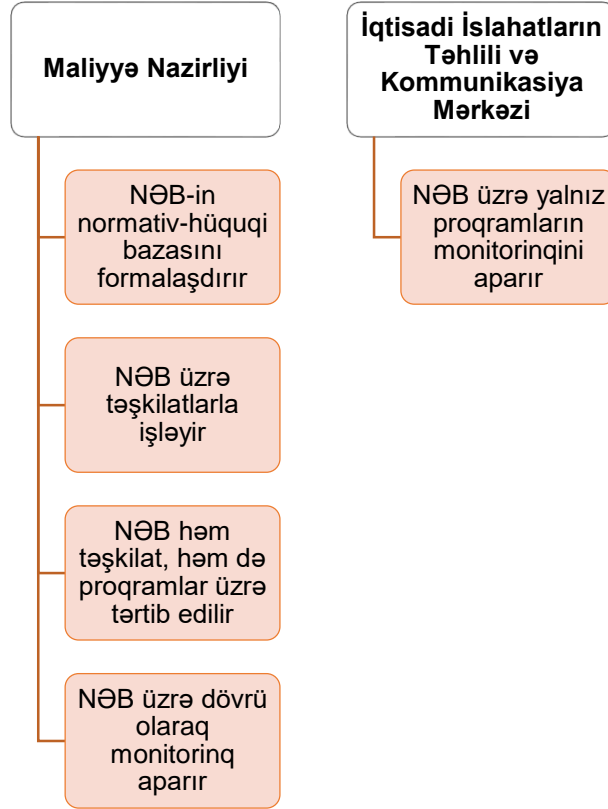

Şəkil Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin tərtib olunduğu bölmələrin xərclərinin tam məbləğdə proqram əsaslı xərclərə aid edilməsi əvvəlki illərlə müqayisədə bu istiqamətdə artımı formalaşdıran amil olmuşdur. Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin tərtibi prosesində diqqətə alınmalı məqamlardan biri müvafiq çərçivədə mövcud olan proqramların müvafiq illəri əhatə edən Dövlət Proqramları və həmin Dövlət Proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlər ilə əlaqələndirilməsidir. Hesablama Palatasının bu istiqamətdə apardığı təhlil göstərir ki, OMXÇ-də nəzərdə tutulan proqram təsnifatında göstərilən proqramlar və tədbirlər Dövlət Proqramları ilə tam əlaqələndirilməmişdir. Buna bir çox Dövlət Proqramları üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin konkret şəkildə müəyyən edilmədən ümumi şəkildə əks olunması da təsir göstərmişdir.

Həmçinin qeyd edilməlidir ki, OMXÇ üzrə monitorinqin aparılmasında funksiyaların dəqiqləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməlidir. Belə ki, fəaliyyət istiqamətləri üzrə monitorinqin aparılması Maliyyə Nazirliyinə məxsus olsa da, proqramlar üzrə monitorinq üzrə iki qurumun fəaliyyəti kəsişir (Şəkil 16). İİTKM (İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi) son illərdə qəbul edilmiş dövlət proqramlarının nəticə əsaslı bütçə üzrə monitorinqini həyata keçirir. Bu halda, İİTKM Maliyyə Nazirliyindən fərqli olaraq daha çox nəticəliliyi qiymətləndirir, səmərəliliyi ümumi vəzifənin icrası olaraq qəbul edir.

Şəkil 16. OMXÇ-nin nəticələrinə nəzarət institutları

Şəkil Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

3.1.2.20. Təqdim edilmiş məlumatların təhlilinə əsaslanaraq Hesablama Palatası OMXÇ-də bəzi proqramlarda kəmiyyət göstəricilərinin müəyyən edilmədiyi, hədəflər və proqnozlaşdırılmış vəsaitlərin məbləği arasında uyğunsuzluqların olduğu, hədəf və tədbirlərin tam uyğunlaşdırılmadığı qənaətidədir.

Təqdim edilən sənədlər “Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması üzrə təfəssilatlı təlimatların təsdiq edilməsi haqqında” Qərara (Qərar) əsasən tərtib edilsə də, bir neçə qeyri-dəqiqlik diqqəti çəkir. Belə ki, Qərarın 3.2-ci bəndində indikatorlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

- ✓ sərf edilən resurs göstəriciləri – bir məqsədli proqram və tədbirin həyata keçirilməsi üçün lazım olan maliyyə və fiziki resursların miqdarı ilə ifadə olunur;
- ✓ birbaşa nəticə göstəriciləri – məqsədli proqram və tədbir vasitəsi ilə göstəriləcək mal və xidmətin həcmi ilə ifadə olunur;
- ✓ son nəticə göstəriciləri – məqsədli proqram və tədbirin həyata keçirilməsi nəticəsində cəmiyyətin və insanların rifahına təsirini ölçür;
- ✓ məhsuldarlıq göstəriciləri – birbaşa nəticə göstəricisinin sərf edilən resurs göstəricisinə nisbəti ilə ifadə olunur;

✓ keyfiyyət göstəriciləri – məqsədli proqram və tədbir vasitəsi ilə təmin edilən mal və xidmətlərin həmin mal və xidmətlərdən yararlananların ehtiyac və istəklərini qarşılama səviyyəsini və istifadəçi məmnuniyyətini, müvafiq sahə üzrə standartlara uyğunluğunu və xətasız olma dərəcəsini ifadə edir.

OMXÇ nümunələri 612 göstəricini özündə ehtiva edir. Əgər bu nisbətə götürsək büdcəni tam əhatə etdikdə ümumi göstərici sayı 2800-ə yaxınlaşa bilər. Göstəricilərin sayının çoxluğu monitorinqi çətinləşdirməklə işin keyfiyyət qiymətləndirilməsini şübhə altına alır. Həmçinin büdcənin keyfiyyətdən çox kəmiyyətə köklənməyinə əsas verir. Rusiya Federasiyası (4100-dən artıq göstəricinin monitorinq və qiymətləndirilməsi) eyni xarakterli problem ilə üzləşmişdir.

Qeyd edilmiş məsələ ilə bağlı aşağıdakıları nümunə göstərmək olar:

“Təhsil” bölməsi üzrə məktəbəqədər yaşlı uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsil alma imkanlarının təmin edilməsi strateji hədəf kimi göstərilmişdir. Lakin orta müddətli dövrdə məktəbəqədər yaşlı uşaqların hansı hissəsinin və ya neçə faizinin məktəbəqədər uşaq müəssisələrinə cəlb edilməsinin, məktəbəqədər uşaq müəssisələrinin və ya mövcud məktəbəqədər uşaq müəssisələrində uşaq yerlərinin sayının nə qədər artırılacağı barədə hədəflər müəyyənləşdirilməmişdir.

Ali təhsil proqramı üzrə əmək bazarının tələblərinə uyğun mütəxəssislərin yetişdirilməsi strateji hədəf kimi müəyyənləşdirilmiş, bu istiqamətdə “Sabah” qruplarında təhsil alan tələbələrin dinamikası ilə ayrılacaq vəsaitin dinamikası arasında müəyyən uyğunsuzluq müşahidə edilməkdədir. Belə ki, “Sabah” qruplarında təhsil alan tələbələrin sayının 2021-ci ildəki 2595 nəfərdən 2024-cü ildə 3130 nəfərə çatdırılmasının və ya tələbələrin sayının 20,6% artırılmasının nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, bu məqsədlə ayrılacaq vəsaitin həcmi 3,0% artırılmışdır. Başqa sözlə “Sabah” qrupunda təhsil alan bir tələbəyə düşən xərcin 2021-ci ildəki 1760,1 manatdan 2024-cü ildə 1488,6 manatadək və ya 15,4% aşağı salınması proqnozlaşdırılır ki, bu da müəyyənləşdirilmiş hədəfə nail olunacağını şübhə altına alır.

“Ətraf mühitin mühafizəsi” bölməsi üzrə cari illə müqayisədə, demək olar, eyni məbləğdə vəsait proqnozlaşdırılmış, OMXÇ üzrə təqdim edilmiş məlumatlara əsaslanmaqla Hesablama Palatası bu istiqamətdə bəzi indikatorlar üzrə uyğunsuzluqların olduğu, həmçinin indikatorlar və proqnozlaşdırılmış vəsaitlər arasında bəzi hallarda uzlaşmanın təmin edilmədiyi, bəzi istiqamətlərdə vəsaitlərin artımla proqnozlaşdırılması fonunda gözlənilən sosial-iqtisadi nəticələrin müəyyənləşdirilmədiyi qənaətinədir.

Eyni zamanda, vurğulanmalıdır ki, normativ-hüquqi aktlarda OMXÇ üzrə tədbirlərin dövlət büdcəsi ilə yanaşı digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi imkanları müəyyən

edilmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət büdcəsinin tərkibində sahəvi məqsədli müxtəlif büdcə fondları da mövcuddur. Həmin fondlarda yığılan vəsaitlər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsinin davamlı inkişafına yönəldilir. Lakin, təqdim olunmuş “Büdcə xərclərinin funksional təsnifatının “Ətraf mühitin mühafizəsi” bölməsi üzrə 2021-2024-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası üçün tələb olunan maliyyə vəsaitinin mənbəyi haqqında məlumat”da meşə fondunun ərazisinin istifadəyə verilməsinə görə daxil olacaq vəsaitlər və həmin vəsaitlər hesabına həyata keçiriləcək tədbirlər haqqında məlumatlar verilməmişdir. Bu hal təkcə meşə fondu ilə bağlı deyil, həm də ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində digər məqsədli büdcə fondları üzrə də müşahidə olunur.

3.1.2.21. Pilot olaraq seçilən büdcə təşkilatlarının hamısı OMXÇ çərçivəsində Yeni Siyasət Təşəbbüsləri (YST) ilə bağlı təkliflər hazırlaya bilməmiş həmçinin hazırlanan nümunələr sektor strateji planlarına uyğun hazırlanmamışdır.

Kənd təsərrüfatını əhatə edən OMXÇ üzrə cəmi büdcə xərclərinin 3,5%-i səviyyəsində vəsait proqnozlaşdırılmış, Hesablama Palatası bu istiqamətdə YST-nin məqsədi və növünün göstərilmədiyi, bu istiqamətdə strateji planların normativ-hüquqi aktların tələblərinə tam uyğun olmaqla tərtib edilmədiyi, bəzi indikatorların tam əsaslandırılmadığı və indikatorlarla maliyyə məbləği arasında uyğunsuzluqların olduğu qənaətindədir.

Ortamüddətli xərclər çərçivəsində təqdim edilən monitoring göstəricilərini (indikatorların) müvafiq büdcə təşkilatlarının fəaliyyətinin nəticəliliyini əks etdirməli olduğu halda “Kənd təsərrüfatı” bölməsi üzrə həmin göstəricilər nəticəəsaslı büdcəyə keçidi tam xarakterizə etmir. Belə ki, bu göstəricilər büdcə təşkilatlarının həyata keçirdikləri tədbirlərin, o cümlədən göstərdikləri xidmətlərin icrasından gözlənilən nəticə indikatorları olmalı olduğu halda bir sıra hallarda müvafiq tələblərə tam cavab vermir.

Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, “Kənd təsərrüfatı” bölməsi üzrə 2021-2024-cü illər üçün Sektor Strateji Planları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il 28 dekabr tarixli 571 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında büdcə təşkilatlarının sektor strateji planlarının hazırlanması Qaydası”nın tələblərinə tam uyğun tərtib edilməmiş, 2021-2024-cü illər üçün icmallaşdırılmış fəaliyyət planlarının strukturu Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qeyd olunan qərarı ilə təsdiq edilmiş formaya tam uyğun deyildir.

“Ətraf mühitin mühafizəsi” bölməsi üzrə ümumiyyətlə yeni siyasət təşəbbüsü və maliyyə mənbələri nəzərdə tutulmamışdır.

3.1.2.22. Proqram təsnifatı ilə bağlı qeydlərin OMXÇ cədvəllərində yer almasına baxmayaraq, faktiki olaraq bu, vahid büdcə təsnifatında öz əksini tapmamışdır.

Qərarda qeyd edilir ki, "Məqsədli proqramların təsnifatı yeni sətirdən "o cümlədən" sözləri qeyd edilməklə aid olduğu funksional təsnifatın paraqrafı daxilində illər üzrə icrası üçün tələb olunan maliyyə vəsaitini qeyd etməklə sadalanır."

Təqdim edilən məlumatlardan belə aydın olur ki, vəsaitlər yalnız proqramlar çərçivəsində xərclənməlidir. Təşkilatın fəaliyyət istiqamətləri üzrə hər hansı bir maliyyələşmə nəzərdə tutulmur.

Təhsil Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi üzrə OMXÇ üzrə hazırlanan nümunələr yalnız təşkilatın funksional fəaliyyət istiqamətləri üzrə maliyyələşməni özündə ehtiva edir.

Göründüyü kimi, proqram anlayışına münasibət birmənalı deyil. Bu halda başqa bir məsələ növbəti dəfə gündəmə gəlir. Ölkədə dövlət proqramlarının tərtibi və icrası qaydalarının olmaması proqram, tədbir, layihə və bu tip sənədlərin hansı formada təqdim edilməsi sualını aktuallaşdırır.

3.1.2.23. "Büdcə zərfi"ne daxil edilən məlumatların təhlili əsasında Hesablama Palatasının hesablamalarına görə 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsində birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin cəmi xərclərdə payı əvvəlki illə müqayisədə azalma ilə proqnozlaşdırılmışdır.

Qanunvericiliklə müəyyən olunmadığını nəzərə alaraq, Hesablama Palatasının birdəfəlik təyinatlı xərc kimi qəbul etdiyi istiqamətlər üzrə növbəti il üçün 1802,8 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2019-cu ilin icra göstəricisindən 1024,6 mln. manat və ya 36,2%, 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisindən 1731,8 mln. manat və ya 2,0 dəfə azdır. 2021-ci il üçün nəzərdə tutulmuş birdəfəlik təyinatlı xərclərin dövlət büdcəsinin xərclərində xüsusi çəkisi 2019-cu ilin icra göstəriciləri ilə müqayisədə 5,3 faiz bəndi, 2020-ci ilin gözlənilən icra göstəricisi ilə müqayisədə 6,8 faiz bəndi azalaraq 6,3% təşkil edir.

Dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası ilə bağlı rəylərdə də bildirdiyimiz kimi, qanunvericilikdə "birdəfəlik təyinatlı xərclər" anlayışının və istifadə istiqamətləri barədə məlumatların verilməməsi il ərzində bu xərclərin yerləşdiyi funksional və iqtisadi təsnifatın təyinatına aid edilməyən və adına uyğun olmayan istiqamətlər üzrə istifadə hallarına yol açır.

Qeyd edilməlidir ki, müvafiq xərclərin dövlət büdcəsində azaldılmasına baxmayaraq, bu xərclər üçün qanunvericilikdə limitlərin olmaması büdcənin həm etibarlılığına, həm də aktuallığına təsir göstərə bilər.

3.1.2.24. Məlumatların təhlili bəzi birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərinin adları ilə müvafiq istiqamətdə nəzərdə tutulan xərclərin iqtisadi təsnifat üzrə istiqamətlərin fərqləndiyini göstərir.

2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində *“Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi və digər sosial tədbirlər”* adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqaməti üzrə “Elm” köməkçi bölməsində nəzərdə tutulan 1003,2 min manatın tam olaraq 1003,2 min manatı, “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” bölməsində 6853,8 min manatın 5622,8 min manatı, “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölməsində 16762,9 min manatın 14381,0 min manatı, “Təhsil” bölməsində 6173,1 min manatın 6146,7 min manatı, “Səhiyyə” bölməsində 328,9 min manatın 269,8 min manatı, “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsində 120617,0 min manatın 1417,0 min manatı, “Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və bu qəbildən olan digər fəaliyyət” bölməsində 2009,6 min manatın tam olaraq 2009,6 min manatı iqtisadi təsnifatın “Malların (işlərin və xidmətin) satılınması” bölməsi üzrə proqnozlaşdırılmışdır.

3.1.2.25. 2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatların təhlili xərclərin uçota alınması ilə bağlı uyğunsuzluqların mövcud olduğunu göstərir, bəzi hallarda nəzərdə tutulan xərclər vahid büdcə təsnifatının müəyyən etdiyi istiqamət əvəzinə digər istiqamətlərdə uçota alınmışdır.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər 2021-ci ilin dövlət büdcəsində xərclərin uçota alınması ilə bağlı uyğunsuzluqların mövcud olduğunu göstərir. Belə ki, bəzi hallarda xərclər vahid büdcə təsnifatı ilə müəyyən edilən funksional və iqtisadi təsnifatın müvafiq istiqamətlərində (müvafiq təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddəsində) uçota alınmaq əvəzinə digər istiqamətlərdə uçota alınır ki, bu dövlət büdcəsində məlumatların düzgün əks olunmamasına şərait yaradır. Bu, bəzi hallarda dövlət büdcəsinin cari və əsaslı xərclərinin məbləğinə də təsir göstərməkdədir.

Təqdim edilən məlumatların təhlili ilə aşağıdakılar aşkar edilmişdir:

Funksional təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki mədəniyyət mərkəzlərinin saxlanılması* xərcləri üzrə *Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə* nəzərdə tutulan 6358,1 min manat qüvvədə olan VBT-nin tələblərinə əsasən “Ümumi dövlət

xidmətləri” bölməsinin “Beynəlxalq münasibətlər” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, “Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və bu qəbildən olan digər fəaliyyət” bölməsinin “Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və bu qəbildən olan digər müəssisə və tədbirlər” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmışdır.

➤ *Məhkəmə qərarlarının icrası və digər sosial-iqtisadi tədbirlər* üzrə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə 10000,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuş xərclər funksional təsnifatın “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölməsinin “Məhkəmə qərarlarının icrası” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsinin “Əsas bölmələrə aid edilməyən tədbirlər üzrə digər fəaliyyət” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmışdır.

➤ Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti üzrə *Ölkə ərazisində yerquruluşu, torpaqların kadastrı işlərinin təşkili ilə bağlı* 15000,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuş xərclər funksional təsnifatın “Ətraf mühitin mühafizəsi” bölməsinin “Torpaq və yerquruluşu” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, “İqtisadi fəaliyyət” bölməsinin “İqtisadi fəaliyyət ilə bağlı digər xidmətlər” köməkçi bölməsində uçota alınmışdır.

➤ *Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədən kənar xərclərinin* təhlili göstərir ki, bu xərclər müxtəlif köməkçi bölmələr və paraqraflar üzrə uçota alınmalı olsa da, əsasən 1 köməkçi bölmə üzrə uçota alınır. Yalnız “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə büdcədən kənar xərclər 2 köməkçi bölmədə nəzərə tutulmuşdur. Burada da, büdcədən kənar xərclər “Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti”, “Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti”, “Digər mərkəzi təşkilatların fəaliyyəti”, “Fundamental elm”, “Ümumi dövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlar” paraqraflarında uçota alınmaq əvəzinə, yalnız “Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti” və “Fundamental elm” paraqrafları üzrə uçota alınmışdır. Belə ki, şəhər və rayonların icra hakimiyyətləri üzrə büdcədən kənar xərclərinə nəzərdə tutulan 400,0 min manat “Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti” paraqrafı əvəzinə “Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti” paraqrafı üzrə, Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzi üzrə 50,0 min manat “Ümumi dövlət xidmətləri üzrə tətbiqi tədqiqatlar” paraqrafı əvəzinə “Fundamental elm” paraqrafında uçota alınmışdır.

➤ Əvvəlki Rəy və hesabatlarda da bildirdiyimiz kimi, “Təhsil” bölməsinin “Ali təhsil” köməkçi bölməsi üzrə proqnoz müəyyən edilərkən “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 24 may tarixli 75 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsinin tertibi və icrası Qaydaları”nın bir sıra tələbləri gözənilməmiş, əvvəlki illərin icra göstəriciləri nəzərə

alınmayaraq müvafiq köməkçi bölmə üzrə növbəti ildə nəzərdə tutulmuş xərclər əvvəlki illərin icra göstəricilərindən dəfələrlə az proqnozlaşdırılmışdır. Təhlil göstərir ki, bunun səbəbi dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırılması zamanı “Təhsil” bölməsində yer alan “Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər” adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətinin digər köməkçi bölmədə nəzərdə tutulması, il ərzində isə ayrı-ayrı köməkçi bölmələrdə, o cümlədən “Ali təhsil” köməkçi bölməsində icrası ilə əlaqədardır.

İqtisadi təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Dövlətdən sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası* üzrə 23000,0 min manat, *Ayrı-ayrı layihələrin və işlərin qiymətləndirilməsi üçün ekspertlərin cəlb edilməsi ilə bağlı* Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə 1000,0 min manat, *Beynəlxalq idman tədbirlərinin keçirilməsi, hazırlıq və digər təşkilati işlər* üzrə 500,0 min məbləğində nəzərdə tutulmuş xərclər qüvvədə olan VBT-nin tələblərinə əsasən “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” maddəsində uçota alınmalı olsa da, “Sair xərclər” maddəsində uçota alınmışdır.

➤ *İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına və Qoşulmama Hərəkatına üzv dövlətlərin vətəndaşlarına Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrində təhsil almaları üçün təhsil qrantlarının verilməsi* ilə bağlı nəzərdə tutulan 1485,0 min manatın 1480,5 min manatı qüvvədə olan VBT-nin tələblərinə əsasən “Qrantlar və digər ödənişlər” bölməsinin müvafiq maddəsində uçota alınmalı olsa da, “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsinin “Sair xərclər” maddəsində uçota alınmışdır.

➤ *“Azərbaycan Dəmir Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti* üzrə 8946,0 min manat, *Bakı Konqres Mərkəzi Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti* üzrə isə 7196,0 min manat “Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafında uçota alınmaq əvəzinə, “Qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafında uçota alınmışdır.

➤ *Dövlət ehtiyatlarının yaradılması* üzrə “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsində nəzərdə tutulan 30000,0 min manat “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsinin “Maddi-istehsal ehtiyatları” köməkçi bölməsində uçota alınmaq əvəzinə, həmin bölmənin “Qeyri-maddi aktivlər” köməkçi bölməsində uçota alınmışdır.

➤ Bundan əlavə, qüvvədə olan VBT ehtiyat fondlarının xərclərinin “Sair xərclər” maddəsində, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin isə “Əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərci” köməkçi bölməsində uçota alınmalı olduğu ilə bağlı tələb müəyyən edir. Lakin, bu hal xərclərin son məqsədinin düzgün əks olunmamasına səbəb olur. Belə ki, bir sıra hallarda ehtiyat fondlarının xərcləri əsas vəsaitlərin və avadanlıqların alınması,

tikinti, yenidən qurulma və əsaslı təmir ilə bağlı olur. VBT isə bu xərcləri “Sair xərclər” maddəsində uçota almağı tələb edir. Eyni qeydlər dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu barədə də edilə bilər. Belə ki, müvafiq istiqamətdən ayrılan vəsaitlər tikinti, yenidən qurulma, əsaslı təmir, avadanlıqların alınması və s. ilə bağlı olsa da, son məqsəd göstərilmədən əsaslı vəsait qoyuluşu kimi uçota alınır.

Bununla yanaşı, iqtisadi təsnifatın “Subsidiyalar” bölməsində “Hüquqi şəxslərə subsidiyalar” istiqaməti müəyyən olunsada, fiziki şəxslərlə bağlı müvafiq istiqamət əks etdirilməmişdir. Eyni zamanda, bir sıra publik-hüquqi şəxslərə nəzərdə tutulan subsidiyalarla bağlı da ayrıca istiqamət müəyyən edilməmişdir.

3.1.3. Dövlət büdcəsinin kəsiri və kəsinin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı təhlilin əsas nəticələri

3.1.3.1 Növbəti ilin dövlət büdcəsi kəsinin ÜDM-ə nisbət göstəricisi cari illə müqayisədə 0,6 faiz bəndi az olmaqla proqnozlaşdırılmış, kəsinin maliyyələşdirilmə mənbələri, əvvəlki illərdə olduğu kimi müəyyənləşdirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində dövlət büdcəsi kəsinin yuxarı həddi 3116,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilmişdir ki, bu 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin faktiki kəsirindən 2908,2 mln. manat və ya 15,0 dəfə çox, 2020-ci il dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırılan kəsirindən isə 252,2 mln. manat və ya 7,5% azdır. Qeyd edək ki, Qanun layihəsində dövlət büdcəsi kəsinin maliyyələşdirilmə mənbəyi olaraq özəlləşdirmədən, digər mənbələrdən daxilolmalar (daxili və xarici borclanma, 2021-ci ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı) göstərilmişdir.

Dövlət büdcəsi kəsinin ÜDM-ə nisbəti 2019-cu ildə 2,5% proqnozlaşdırılmış, ilin sonuna 0,3% təşkil etmişdir. Bu göstəricinin 2020-ci ildə 4,7% , 2021-ci ildə isə 4,1% təşkil edəcəyi nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət büdcəsi kəsinin mənbələr üzrə maliyyələşdirilməsi barədə Maliyyə Nazirliyinin 2020-ci ilin 10 aylıq məlumatında təsdiq olunmuş 2266,6 mln. manat maliyyələşmə məbləğinə qarşı 714,8 mln. manat daxilolmalar icra olunmuşdur ki, bu 2020-ci il üçün (3368,2 mln. manat məbləğində) proqnozun 21,2%-ni, 10 aylıq (2266,6 mln. manat məbləğində) proqnozun isə 31,5%-ni təşkil edir.

3.1.3.2. Kəsinin maliyyələşdirmə mənbələrindən biri kimi özəlləşdirmədən daxilolmalar növbəti ildə, əvvəlki illərlə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə artımla proqnozlaşdırılsa da, 2022-2024-cü illər üçün azalma ilə nəzərdə tutulmuşdur.

Büdcə layihəsində 2021-ci il dövlət büdcəsi kəsinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri kimi dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən daxil olan vəsait 111,0 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2019-cu ilin müvafiq icra göstəricisindən 17,3 mln. manat və ya 18,5% çox, 2020-ci ilin proqnoz göstəricisindən isə 49,0 mln. manat və ya 79,0% çoxdur.

Maliyyə Nazirliyinin məlumatına əsasən 2020-ci ilin 10 ayı ərzində dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən dövlət büdcəsinə 16942,8 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu 2020-ci il üçün illik proqnozun (62,0 mln. manat) 27,3%-nə bərabər olmaqla, 10 ay üçün müəyyən edilmiş tapşırıqdan (3924,0 min manat) isə 13018,8 min manat və ya 4,3 dəfə çoxdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, təqdim edilmiş məlumatlarda dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən daxilolmaların 2020-ci ildə gözlənilən məbləği 25,0 mln. manat göstərilmişdir.

Hesablama Palatasına təqdim olunmuş məlumatlara əsasən özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqlar (o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar) 2016-2017-ci illərdə kəskin artaraq 2018-ci ilin əvvəlinə 16531,9 min manat təşkil etmiş, 2018-ci ildə həmin qalıqların ümumi məbləği daha 2663,4 min manat azalmışdır.

Özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə vaxtı çatmış (hesablanmış), lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqların məbləği 2019-cu ilin əvvəlinə 13898,5 min manat olmuş, 2019-cu il ərzində Kiçik dövlət müəssisə və obyektləri, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələri, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər üzrə 3668,8 min manat, İnvestisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışı üzrə 5198,8 min manat, Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışı üzrə 123,6 min manat, Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin birbaşa satışı üzrə 498,8 min manat azalması hesabına ümumilikdə 9490,0 min manat azalaraq 2020-ci ilin əvvəlinə 4408,5 min manat olmuşdur (Cədvəl 25).

Cədvəl 25. Özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə vaxtı çatmış (hesablanmış), lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqlar barədə məlumat.

Sıra sayı	Özəlləşdirmə üsulu	2017	2018	2019	1 oktyabr 2020
1	Kiçik dövlət müəssisə və obyektləri, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələri, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakı üzrə	15118.6	7052	3383.2	3745,2
2	İnvestisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələr üzrə	291	6055	856.2	785,7
3	Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışı üzrə	660	292.7	169.1	153.6
4	Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin birbaşa satışı üzrə	461.8	498.8	0	29,1
Cəmi qalıq məbləği:		16531,4	13898,5	4408,5	4713,6

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyd edək ki, "Büdcə zərfi"yə daxil olan məlumatlara görə, özəlləşdirmədən daxilolmaların 2020-ci ildə gözlənilən məbləği 25,0 mln. manat, sonrakı illərdə proqnozlaşdırılan məbləğləri müvafiq olaraq 2021-ci ildə 111,0 mln. manat, 2022-ci ildə 66,0 mln. manat, 2023-cü ildə 62,0 mln. manat və 2024-cü ildə 64,0 mln. manat göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətindən təqdim edilmiş məlumata əsasən, özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə proqnoz layihədə 2021-ci il üçün nəzərdə tutulan 111,0 mln. manat məbləğdən 45,0 mln. manatı ehtimal olunan məbləğ kimi göstərilmişdir ki, bundan:

- Strateji yol xəritələrində müəyyən edilmiş elektrik stansiyalarının satışından daxilolmalar üzrə 15,0 mln. manat;

- Telekommunikasiya müəssisələrinin özəlləşdirilməsindən daxilolmalar üzrə 30,0 mln. manat.

Bu məbləğlərin real potensiala çevrilməsi növbəti ildə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının qərarları ilə həmin sahələrdə yeni müəssisələrin özəlləşdirməyə açıq elan edilməsi, bu məqsədlə İqtisadiyyat Nazirliyinin sərəncamına verilməsi (götürülməsi), hazırlıq proseslərinin həyata keçirilməsi, müəssisələrin satışa çıxarılması ilə özəlləşdirmədən daxilolmaların artırılması imkanlarının gerçəkləşməsi ilə bağlıdır.

Eyni zamanda, digər sahələrdə də yeni müəssisələrin özəlləşdirməyə açıq elan edilməsi istisna olunmur.

Mülkiyyət islahatlarının əsasını təşkil edən dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi istiqamətində bəyan edilən tədbirlər və onların nəticələrinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, bu daxilolmalar üzrə 2021-2024-cü illər üçün proqnozlaşdırılan məbləğlərdə kəskin fərqlər tam əsaslandırılmamışdır.

3.1.3.3. Daxili borclanmadan daxilolmalar üzrə 2021-ci il üçün nəzərəcarpacaq dərəcədə artım proqnozlaşdırılmışdır.

Daxili borclanmadan (ölkə daxilində qiymətli kağızların (dövlət istiqrazlarının) yerləşdirilməsindən) daxilolmalar hesabına 2021-ci il dövlət büdcəsi kəsirinin 1300,0 mln. manat məbləğinin maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsinə 2019-cu ildə daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar hesabına 633,5 mln. manat yönəldilmiş, 2020-ci ilin 10 ayı üzrə müvafiq daxilolmalar üzrə 1530,0 mln. manat məbləğində proqnoza qarşı kəsirin maliyyələşdirilməsinə 83,7 mln. manat həcmində vəsait dövlət büdcəsinə mədaxil edilmişdir.

Mövcud iqtisadi durumdan və bazar konyunkturundan asılı olaraq və investor şəbəkəsinin məhdudluğunu nəzərə alaraq Hesablama Palatası təkrar bazarın inkişaf etməməsi şəraitində emissiya edilən qiymətli kağızlara marağın azalması ehtimalını qeyd edir. Bütün bunlar isə öz növbəsində növbəti ildə istiqrazlar üzrə qaytarılacaq borcun təkrar maliyyələşmə hesabına təmin edilməsi həm də büdcə kəsirinin bağlanması üçün dövlət istiqrazları hesabına vəsait cəlb edilmə imkanlarının məhdud olmasını şərtləndirməklə yanaşı daxili borclanma üzrə risklərin, o cümlədən faiz risklərinin nəzərə alınmasını aktuallaşdırır.

Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, kəsirin maliyyələşmə mənbələrində xarici borclanmanın həcmi 595,0 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur.

3.1.3.4. Qanun layihəsində kəsirin maliyyələşdirmə mənbələri sırasında vahid xəzinə hesabının qalığının məbləği müəyyənləşdirilməsə də, bu istiqamətdə vəsait nəzərdə tutulmuş, növbəti ilin büdcə kəsirinin 19,6%-nin xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına bağlanması proqnozlaşdırılmışdır.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi üçün 2021-ci ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığından yönəldiləcək məbləğin 500,0 mln. manat müəyyən edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

2020-ci ilin 10 ayının yekunları üzrə dövlət büdcəsi gəlirləri 20207,3 mln. manat, xərcləri 20722,1 mln. manat, kəsiri 514,8 mln. manat təşkil etmişdir ki, kəsirin

maliyyələşdirmə mənbələri üzrə daxilolmalar 714,8 mln. manat təşkil etdiyindən vahid xəzinə hesabının qalığından büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsinin həyata keçirilməsi zərurəti olmamış, 200,0 mln. manat vahid xəzinə hesabının qalığına yönəldilmişdir. Kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbələri üzrə daxilolmaların 16,9 mln. manatı özəlləşdirmədən, 83,8 mln. manatı daxili borclanmadan, 614,1 mln. manatı xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına olmuşdur. Dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı 01.01.2017-ci il tarixə 2307,2 mln. manat, 01.01.2018-ci il tarixə 1644,6 mln. manat, 01.01.2019-cu il tarixə 872,4 min manat, 01.01.2020-ci il tarixə 2342,2 mln. manat, 31.10.2020-cu il tarixə 2246,5 mln. manat təşkil etmişdir. 2020-ci ilin 10 ayı üzrə xəzinə hesablarına daxil olmuş 1089,9 mln. manat (o cümlədən, 1000,0 mln. manat Mərkəzi Bankın mənfəətindən ayırmalar) vəsait Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun daxilolmalarına aid olduğundan dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməmişdir.

Eyni zamanda, qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim edilmiş məlumat əsasında, 2020-ci ildə nəzərdə tutulduğu kimi, növbəti ildə də layihə maliyyələşdirilməsi əsasında xaricdən cəlb edilmiş kreditlərin (610,0 mln. manat) dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

2020-ci ilin 10 ayı ərzində xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına dövlət büdcəsi kəsirinin bağlanması 732,7 mln. manat məbləğində proqnoza qarşı 614,1 mln. manat, yeni 118,6 mln. manat və ya 16,2% az vəsait yönəldilmişdir.

2021-ci il üçün xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə vəsaitin qurumlar üzrə bölgüsü aşağıdakı kimi nəzərdə tutulmuşdur:

- Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə 295,3 mln. manat;
- "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC üzrə 244,4 mln. manat;
- Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti üzrə 7,3 mln. manat;
- Ədliyyə Nazirliyi üzrə 32,3 mln. manat;
- Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi üzrə 30,3 mln. manat.

Hesablama Palatası aparılmış audit tədbirlərinin nəticələrinə əsasən icraçı təşkilatlar tərəfindən dövlət zəmanətli kreditlər üzrə risk-xərc təhlilindən istifadə edilmədiyini və bu səbəbdən də əksər hallarda kreditin istifadə qrafikinə riayət olunmadığını qeyd edir. Vurğulanmalıdır ki, büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş məbləğin iqtisadi-maliyyə cəhətdən əsaslandırılması "Büdcə zərfi"ne daxil edilməmişdir.

3.1.4. Dövlət borcu və dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili üzrə əsas nəticələr

3.1.4.1. Növbəti il üçün dövlət borclanmasının yuxarı həddi həm daxili, həm xarici borclanma üzrə artımla proqnozlaşdırılmış, daxili borclanma üzrə artım xarici borclanma ilə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcə böyük olmaqla müəyyənləşdirilmişdir.

Dövlət büdcəsinin layihəsində 2021-ci il üçün Azərbaycan Respublikasının daxili borclanmasının yuxarı həddi 1,3 mlrd. manat, xarici borclanmanın yuxarı həddi isə 1,2 mlrd. manat məbləğində müəyyən edilmişdir.(Cədvəl 26).

Cədvəl 26. 2019-2021-ci illər üzrə daxili və xarici dövlət borclanma limitlərinin yuxarı hədləri, milyon manatla

№	Göstəricilər	2019	2020			2021		
		məbləğ	məbləğ	fərq	dəyişmə faizi	məbləğ	fərq	dəyişmə faizi
1	Daxili borclanma limiti	500	400	-100	-20	1300	900	225
2	Xarici borclanma limiti	1000	1000	0	0	1200	200	20

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Eyni zamanda Qanun layihəsində il ərzində veriləcək dövlət zəmanətlərinin məbləğinin yuxarı həddi (limiti) 2020-ci illə müqayisədə dəyişməz qalaraq 1,0 mlrd manat həcmində ayrıca olaraq nəzərdə tutulmuşdur. Cədvəldən göründüyü kimi, daxili borclanma limiti üzrə artım daha sürətli tempə nəzərdə tutulmuşdur.

3.1.4.2. Növbəti il üçün dövlət borcuna xidmət xərcləri artımla proqnozlaşdırılrsa da, həmin xərclərin dövlət büdcəsinin cəmi xərclərinə nisbəti Strategiya ilə müəyyən edilmiş hədd çərçivəsindədir.

Dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər 2021-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində 2198,8 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin məbləğ növbəti ilin proqnozlaşdırılmış dövlət büdcəsi gəlirlərinin təqribən 8,7%-i, xərclərinin isə 7,7%-i səviyyəsindədir. 2020-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə növbəti il üçün dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmətlə bağlı xərclər 472,6 mln. manat çox nəzərdə tutulmuşdur. Cari illə müqayisədə daxili borca xidmət xərclərində artım 25,5%, xarici borca xidmət xərclərində artım isə 27,5% proqnozlaşdırılmışdır.

2021-ci il üçün dövlət borcuna nəzərdə tutulmuş xidmət xərclərinin müvafiq göstəricisi dövlət borcu ilə bağlı qəbul edilmiş Strategiya ilə müəyyən edilmiş hədd çərçivəsindədir.

3.1.4.3. Növbəti ildə daxili borca xidmət xərcləri cari illə müqayisədə kiçik artımla proqnozlaşdırılsa da, daxili dövlət borcu üzrə xidmət xərclərinin tərkibində faiz borclarının ödənilməsində əhəmiyyətli artım nəzərdə tutulmuşdur.

Daxili dövlət borcu üzrə ödənişlər 2021-ci il üçün 167,1 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu, dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin ümumi məbləğinin 7,6%-nə, dövlət büdcəsi gəlirlərinin 0,7%-nə, dövlət büdcəsi xərclərinin 0,6%-nə bərabərdir. Bu, 2020-ci ilin müvafiq proqnoz göstəricisindən 34,0 mln manat və ya 25,5% çoxdur.

Qeyd edək ki, yaranma mənbəyi üzrə daxili dövlət borcu üzrə ödənişlər dövlət istiqrazlarının yerləşdirilməsi və Mərkəzi Bankdan alınmış kreditlər üzrə xərclərdən ibarətdir.

2021-ci il dövlət büdcəsinin layihəsində əsas borc üzrə azalma nəzərdə tutulsa da, daxili dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri əhəmiyyətli artımla proqnozlaşdırılmışdır (Cədvəl 27).

Cədvəl 27. Daxili dövlət borcu üzrə ödəniş növlərinin 2020-ci və 2021-ci illərdə proqnozlaşdırılan strukturu, min manat və %-lə

İllər	Faiz ödənişləri		Əsas borc üzrə ödənişlər		Cəmi	
	məbləğ	xüsusi çəkisi, %	məbləğ	xüsusi çəkisi, %	məbləğ	%
2020-ci il proqnoz	120151,3	90,2	12997,0	9,8	133148,3	100
2021-ci il proqnoz	160176,0	95,9	6890,9	4,1	167066,9	100

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Hesablama Palatası daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri üzrə nəzərdə tutulmuş əsas borc üzrə ödənişlərin azalma ilə proqnozlaşdırılmasını son illərdə bu istiqamətdə ehtiyat vəsaitlərin nəzərdə tutulması təcrübəsinin növbəti il üçün tətbiq edilməməsi ilə əlaqələndirir.

Faiz xərclərinin isə cari ilə nisbətən 40,0 mln. manat və ya 33,3% artması əvvəlki illərdə buraxılmış və cari ilin sonuna kimi emissiya ediləcək dövlət istiqrazları üzrə faiz və diskont xərclərinin və növbəti ilə nəzərdə tutulan iri həcmli emissiyanın faiz xərclərinin ödənilməsilə əlaqələndirilmişdir.

Hesablama Palatası dövlət istiqrazlarının təqribən 70%-nin bir neçə investordan əlində cəmləşməsinə nəzərə alaraq bazarı investor şəbəkəsinin məhdud olması, yeni maliyyə alətlərinin olmaması, təkrar bazarın tam formalaşmaması və əvvəlki borcların bağlanması məqsədilə həyata keçirilən yeni borcların tədricən faiz artımı ilə müşahidə olunmasına şərait yaradacağı qənaətinə gəlir.

3.1.4.4. Hesablama Palatası daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin növbəti il üçün faiz ödənişləri üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğində artıq vəsaitlərin proqnozlaşdırıldığı qənaətidədir.

“Büdcə zərfi”nə daxil edilmiş məlumatlarda 2020-ci il 01 iyul tarixinə dövriyyədə olan dövlət istiqrazlarının ümumi həcmnin 1136,3 mln. manat, o cümlədən 1 illik 265,0 mln. manat, 2 illik 449,9 mln. manat, 3 illik 401,4 mln. manat və 5 illik 20,0 mln. manat təşkil etməsi qeyd edilmişdir. Eyni zamanda, növbəti ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim olunmuş sənədlərə görə, xarici borcun səviyyəsinin azaldılması məqsədi ilə cari ilin mart ayında daxili maliyyə bazarında yerləşdirilmiş 100,0 mln. ABŞ dolları məbləğində (5 illik bərabər hissələrlə amortizasiya olunan və 3 faiz dərəcəsilə) dövlət istiqrazlarının emissiya edildiyi göstərilmişdir. Həmin ödənişlərin böyük əksəriyyəti 2022-ci il və daha sonrakı illəri əhatə edir. Cari ilin sonuna və növbəti il emissiya ediləcək dövlət istiqrazları üzrə müddət bölgüsünə eyni yanaşma ilə baxsaq (Strategiyanın tələblərinə əsasən dövlət istiqrazları üzrə müddətin uzadılmasına üstünlük vermək) qeyd olunan xərc maddəsi üzrə əlavə ehtiyat potensialının olması qənaətinə gəlmək olar.

3.1.4.5. Xarici dövlət borcuna 2021-ci ildə xidmət xərclərində artım əsasən əsas borc üzrə ödənişlərdə nəzərdə tutulmuş, Hesablama Palatası bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti ilə cəlb olunmuş öhdəliklərinin borca xidmət xərclərinin tərkibinə aid edilməsinin xarici borca xidmət xərcində artımına təsir edən əsas amillərdən biri olması qənaətidədir.

2021-ci il üçün xarici dövlət borcu üzrə ödənişlər 2031,7 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin ümumi məbləğinin 92,4%-inə, dövlət büdcəsi gəlirlərinin 8,0%-inə, dövlət büdcəsi xərclərinin 7,1%-inə bərabərdir (Cədvəl 28).

Cədvəl 28. Dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclərin tərkibi, mln. manatla

Xarici dövlət borcuna xidmət edilməsi ilə bağlı xərclərin tərkibi	2021-ci ilin Dövlət büdcəsinin layihəsi	2020-ci ilin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə fərq	
	Mln. manat	Mln. manat	%-lə
Xarici dövlət borcu üzrə	2031,7	438,7	21,59
faiz ödənişləri	466,2	-2,6	0,58
əsas borc üzrə ödənişlər	1565,5	441,4	28,20

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Göründüyü kimi, 2021-ci ildə xarici dövlət borcu üzrə ödənişlərin 22,9%-i faiz ödənişlərinə, 77,1%-i isə əsas borc üzrə ödənişlərə nəzərdə tutulmuşdur. Xarici dövlət borcuna xidmət xərclərinin 1753,0 mln. manat məbləğində hissəsi birbaşa cəlb edilmiş kreditlər üzrə xərclərə, 278,7 mln. manat məbləğində hissəsi isə bir sıra dövlət müəssisələri tərəfindən dövlət zəmanəti ilə cəlb olunmuş öhdəliklərə xidmət xərclərinə istifadə olunması proqnozlaşdırılır.

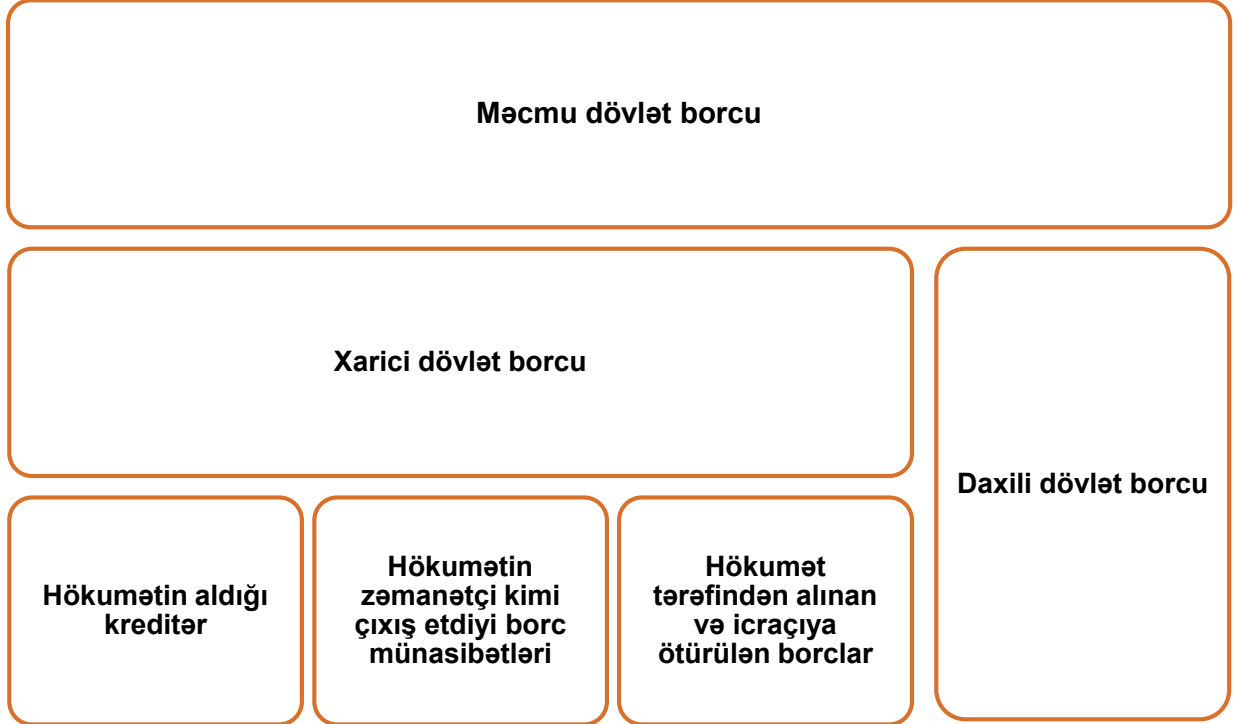
Bundan əlavə, Hesablama Palatası tərəfindən cari ildə dövlət borcunun formalaşması, idarə olunması və hesabatlılığı üzrə aparılan auditin nəticələrinə əsasən 2019-cu ilin dövlət büdcəsindən Azərbaycan Respublikası hökumətinin müvafiq qərarları əsasında bir sıra dövlət müəssisələri tərəfindən dövlət zəmanəti ilə cəlb olunmuş öhdəliklərə xidmət xərclərinə 218,9 mln. ABŞ dolları məbləğində vəsaitin istifadə olunduğu müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, "Büdcə zərfi"ndə orta müddətli dövr ərzində xarici borc üzrə əsas borc ödənişlərinin bir qisminin yenidən maliyyələşdirilməsi və bunun nəticəsində sərbəstləşən vəsaitin prioritet hesab edilən xərclərin maliyyələşməsinə yönəldilməsinin proqnozlaşdırılması qeyd olunmuşdur. Bununla əlaqədar vurğulamaq istərdik ki, xarici borc üzrə əsas borcun bir qisminin yenidən maliyyələşdirilməsi borc öhdəliklərinin ödəniş müddətinin uzadılmasına şərait yaradır. Aparılmış audit tədbirlərinin nəticəsi birbaşa və dövlət zəmanətli borclar üzrə ödəniş qrafiklərinə əsasən nəzərdə tutulmuş ödənilməli olan borcların bir hissəsinin tam icra edilmədiyini (icraçı təşkilatlar tərəfindən vəsaitlərin müəyyən olunmuş qrafikə əsasən tam xərc edilmədiyini) nəzərə alaraq xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində əlavə potensialın nəzərə alınması qənaətinə gəlməyə əsas vermişdir.

3.1.4.6. Tətbiq edilən metodoloji yanaşmalara və mütərəqqi təcrübəyə əsaslanmaqla Hesablama Palatası tərəfindən aparılmış hesablamalar növbəti il borc dayanıqlılığını göstəricilərinin qənaətbəxş şəkildə proqnozlaşdırıldığını qeyd etmək imkanı verir.

İlk olaraq qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət borcu müxtəlif institusional istiqamətlərdən formalaşır (Şəkil 17).

Şəkil 17. Azərbaycanca dövlət borcunun institusional bölgüsü

Şəkil Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

“Büdcə zərfi”nə daxil olan məlumatlardan görüldüyü kimi, hazırda xarici dövlət borcunun həcmi 8,9 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası tərəfindən dövlət (ictimai) maliyyəsinin ən yaxşı təcrübəsi olaraq müəyyən edilən nümunələr əsasında borc dayanıqlılığını ifadə edən göstəricilər qruplaşdırılaraq təhlili aparılmışdır (Cədvəl 29).

Cədvəl 29. Borc dayanıqlılığının qiymətləndirilməsi ilə bağlı analitik göstəricilər

	2015 Fakt	2016 fakt	2017 fakt	2018 fakt	2019 fakt	2020/21 (cari vəziyyət)
1.Strateji valyuta ehtiyatları/ÜDM, %-lə	72,9	98,3	100,7	94,0	103,2	117,9
<i>Tələb: ÜDM-ə maksimal nisbətə yaxın olması müsbətdir</i>						
2.Strateji valyuta ehtiyatları/bir aylıq idxal	26,0	28,0	30,0	31,0	33,6	41,0
<i>Tələb: Ən azı 3 aylıq idxalı əvəz etməlidir</i>						
3.Məcmu dövlət borcu/ÜDM, %-lə	28,3	22,3	24,2	20,7	20,7	23,3
<i>Tələb: inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in 60%-dən, inkişaf etməkdə olan və aşağı gəlirli ölkələrdə 40%-dən yüksək olmamalıdır*</i>						
4.Daxili borc/ÜDM, %-lə	8,5	2,0	1,5	1,7	1,7	2,0
<i>Tələb: 20-30</i>						
5.Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər/Dövlət büdcəsinin gəlirləri	4,0	10,1	9,2	9,9	6,3	8,6
<i>Tələb: 25% (aşağı), 30% (orta), 35% (yuxarı)**</i>						

6.Dövlət büdcəsinin balansı/ÜDM, %-lə***	-0,5	-0,4	-1,8	-0,3	-0,3	-4,1
<i>Tələb: 3%-dən yüksək olmamalıdır</i>						

Mənbə: Cədvəldə göstərilən hesablamalar Dövlət Statistika Komitəsi, Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bankın internet səhifələrində yer alan statistik məlumatlar əsasında hesablanmışdır.

*Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Fiskal icmal: Fiskal siyasətin balanslaşdırılması riskləri", aprel, 2012

** Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Xarici sektorun borcunun Statistikası" Qaydaları (2013), Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Dövlət sektoru borcunun Statistikası" Qaydaları (2014) və INTOSAI-ın "Borc göstəriciləri" adlı ISSAI 5411 standartında (2010), Rusiya Federasiyası Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanan "Borc göstəriciləri" cədvəlində verilən metodologiyalar əsasında hesablanmışdır.

Cədvəl məlumatlarından görüldüyü kimi, növbəti ildə borc dayanıqlılığı göstəriciləri müsbət dinamika ilə proqnozlaşdırılmışdır.

3.2. İcmal büdcənin parametrləri üzrə təhlilin nəticələri

3.2.1. Növbəti il üçün icmal büdcənin gəlirlərinin və xərclərinin artım ilə proqnozlaşdırılmış, icmal büdcə kəsirinin məbləği cari illə müqayisədə az nəzərdə tutulmuşdur.

"Büdcə zərfi"nə daxil olan məlumatların təhlili göstərir ki, 2020-ci illə müqayisədə 2021-ci il üçün icmal büdcə gəlirlərinin 1465,1 mln. manat, xərcləri isə 855,1 mln. manat çox proqnozlaşdırılmışdır. İcmal büdcə kəsirinin məbləğinin 7335,3 mln. manat təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır (Cədvəl 31).

Cədvəl 30. İcmal büdcənin əsas göstəriciləri

	2018	2019	2020	2021
	icra	icra	dürüst	proqnoz
İcmal büdcənin gəlirləri, mln.manatla	30924,7	33966,7	22363,0	23828,1
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	128,4	109,8	65,8	106,6
İcmal büdcə gəlirlərinin ÜDM-ə faiz nisbəti	38,8	41,6	31,1	31,5
İcmal büdcənin xərcləri, mln.manatla	26456,9	26506,1	30308,3	31163,4
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	105,1	100,2	114,3	102,8
İcmal büdcə xərclərinin ÜDM-nə faiz nisbəti	33,2	32,5	42,2	41,1
İcmal büdcənin balansı, mln.manatla	4467,8	1978,0	-7945,3	-7335,3
İcmal büdcənin balansının ÜDM-ə faiz nisbəti	5,6	9,1	-11,1	-9,7

Cədvəl "Büdcə zərfi"nə daxil olan məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

“Büdcə zərfi”nə daxil olan məlumatlar göstərir ki, növbəti ildə icmal büdcənin kəsirinin formalaşması, əsasən ARDNF-in büdcəsində proqnozlaşdırılmış kəsirlə əlaqəlidir.

“Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun 2021-ci il üçün büdcəsinin gəlirləri 8001,2 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 168,3 mln. manat və ya 2,1% çoxdur. Fondun xərcləri 2020-ci illə müqayisədə 189,5 mln. manat və ya 1,5% az olmaqla 12220,5 mln. manat təşkil edəcəkdir.

Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tabeliyində Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin gəlirləri və xərcləri bərabər olaraq 5146,0 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılır. Bu Fondun büdcəsinin balanslaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsinin öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsait 1631,5 mln. manat təşkil edəcəkdir ki, bu da 2020-ci ilin proqnozu ilə müqayisədə 442,6 mln. manat və ya 37,2% çoxdur.

İşsizlikdən sığorta fondunun büdcəsinin gəlirləri və xərcləri bərabər olaraq 157,8 mln. manat nəzərdə tutulur ki, bu da cari ilin proqnozu ilə müqayisədə 6,6 milyon manat və ya 4,3% çoxdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinin gəlir və xərcləri bərabər olaraq 506,5 mln. manat proqnozlaşdırılır ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 22,7 mln. manat və ya 4,7% çoxdur.

V BÖLMƏ. TÖVSIYƏLƏR

Hesablama Palatası təqdim edilmiş məlumatların, həmçinin dövlət maliyyə inzibatçılığı ilə bağlı beynəlxalq standart və mütərəqqi təcrübələrin təhlilinə əsaslanaraq təqdim edilmiş göstəricilərin əsaslılığının qiymətləndirilməsi, iqtisadi inkişaf göstəriciləri ilə uyğunluğunun gücləndirilməsi, şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinin təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakıları tövsiyə edir:

1. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun “Büdcə qaydası” (11-1) maddəsində əks olunan büdcə qaydasına uyğun hesablanan icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddi, xərclənə bilən neft gəlirləri, dövlətin və dövlət müəssisələrinin ortamüddətli dövrdə borcalma üzrə artım və məhdudlaşdırma hədəfləri, icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbətinin ortamüddətli dövr üzrə hədəfləri barədə geniş məlumatların “Büdcə zərfi”nə daxil edilməsini və bununla bağlı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinə müvafiq dəyişikliklərin olunmasını;

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tədiyə növləri səviyyəsində proqnozlaşdırılmasının üsullarını müəyyən edən 10.01.2020-ci il tarixli, N4 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin, o cümlədən dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirlərinin və dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin proqnozlaşdırılması Qaydası”, eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 10.05.2012-ci il tarixli, 05 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət gəlirlərinin proqnozlaşdırılması və modelləşdirilməsi metodologiyası” üzrə tətbiq edilən yanaşmaların “Büdcə zərfi”nə daxil edilməsini;

3. Dövlət büdcəsindən ayrılması tələb olunan vəsaitin tədbirlər və hədəflərlə əlaqələndirilməsini, məqsədli proqramlar vasitəsilə maliyyələşmənin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisinin artırılmasını, hər bir Proqram üzrə maliyyələşmə mənbələrinin (büdcə və qeyri-büdcə vəsaiti olmaqla) əks olunmasını, həmin Proqramlarda hər il üzrə müəyyən edilmiş tədbirlərin və onlar üzrə hədəflərin konkret əks etdirilməsini;

4. Tələb olunan vəsaitlərin daha dəqiq proqnozlaşdırılmasına və icrası prosesinə nəzarət olunmasına, eyni zamanda dövrü olaraq aralıq qiymətləndirmələrin aparılmasına, son nəticədə vəsaitlərin səmərəli və qənaətli istifadəsinə imkan verən Dövlət proqramlarının ayrı-ayrı tədbirlər üzrə əldə edilməsi nəzərdə tutulan kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin müəyyənləşdirilməsini;

5. Dövlət büdcəsinin layihəsində və dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatlarda bütün Proqram və tədbirlərə ayrılan vəsaitlərin ayrıca göstərilməsini və icra müddəti başa çatmış Proqramlara dövlət büdcəsindən vəsaitlərin ayrılmamasını;

6. Büdcə vergi siyasəti üzrə fəaliyyətlərin nəticəliliyinin qiymətləndirilməsinə xidmət edən hədəf göstəricilərin (indikatorların) “Büdcə zərfi”nə daxil edilmiş məlumatlarda göstərilməsini;

7. Təkmil beynəlxalq iqtisadi modellərə, eyni zamanda milli gömrük sistemində formalaşmış təcrübəyə əsaslanaraq, həmçinin səmərəli nəticələrin əldə olunması və büdcənin gəlir potensialının reallaşdırılması məqsədilə vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə yaranan borcların yığılması çərçivəsində vergi orqanları tərəfindən siyahıya alınmış əmlakın borca yönəldilməsi ilə əlaqədar məhkəmə qərarlarının icrasının ədliyyə orqanlarının deyil, vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilməsini;

8. Büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmaların son illərdə müşahidə edilən aşağı icra səviyyəsini və 2021-ci il üzrə proqnoz göstəricisinin kifayət qədər iri məbləğdə proqnozlaşdırıldığını nəzərə alaraq bu mənbə üzrə müvafiq kredit və ssuda müqavilələrinin ödəniş qrafikləri üzrə hesablanmış məbləğlərin vaxtında və tam dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin edən müvafiq tədbirlərin davamlı olaraq həyata keçirilməsini;

9. Dövlət vəsaitlərinin təyinatdan kənar istifadəsinə şərait yaradan halların məhdudlaşdırılması, dövlət maliyyəsinin şəffaflıq və hesabatlılığının artırılması məqsədilə birdəfəlik təyinatlı xərclər anlayışının və istifadə istiqamətlərinin normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilməsini.

Rəy Hesablama Palatası Kollegiyasının 22 dekabr 2020-ci il tarixli Q-102 nömrəli Qərarı ilə təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin başçılığı ilə müzəffər ordumuz tərəfindən işğal altında olan torpaqlarımız azad edilmiş, 2021-ci ilin dövlət büdcəsi müstəqillik dövründə ərazi bütövlüyümüzü tam əhatə edən, o cümlədən işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa-quruculuq tədbirlərini nəzərdə tutan ilk büdcədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Möhtərəm cənab İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa və digər qanunvericilik aktlarının tələblərinə uyğun hazırlanması və təqdim edilməsi nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası tərəfindən Qanun layihəsinin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində müzakirə edilməsi tövsiyə edilmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

HESABLAMA PALATASININ

SƏDRİ

VÜQAR GÜLMƏMMƏDOV